

5-ქულიანი თემები

1.მონტესკიე კანონების შესახებ - გვ. 116-119

მონტესკიეს ჰუმანისტურ-განმანათლებლობითი პოზიციის თანმიმდევრულობა განხილულია ტრაქტატში “კანონთა გონის შესახებ”, რომელმაც ფრანგი მოაზროვნე საქვეყნოდ ცნობილ ავტორი-ტექად აქცია სამართლებრივი და პოლიტიკური აზრის ისტორიაში. მონტესკიეს სამართლებრივი თეორიის მთავარი თემა და ძირითადი ფასეულობა პოლიტიკური თავისუფლების იდეა არის, რომლის უზრუნველყოფისათვის, აუცილებელ პირობათა რიცხვს სამართლიანი კანონები და სა-ხელმწიფოებრიობის სათანადო ორგანიზაცია მიეკუთვნება. “კანონთა გონის” მოძიებისას, ან კანონებში კანონზომიერების დასადგენად, მონტესკიე ადამიანის გონიერი ბუნების, ნივთების ბუნების შესახებ რაციონალისტურ წარმოდგენებს ეყრდნობოდა და ცდილობდა ისტორიულად ცვალებადი, პოზიტიური კანონების ლოგიკურობას, აგრეთვე მათი შექმნის ფაქტორებსა და მიზეზებს ჩასწვდომოდა.

ამა თუ იმ თვალსაზრისით, კანონზომიერი (ანუ კანონი, შესაბამისი ურთიერთობის წესი), მონტესკიეს აზრით, გონიერსა და აუცილებელს ნიშნავს, რაც, თავის მხრივ, შემთხვევითობას, თვითნებობასა და ფატალურობას (ბრმა სვე-ბედს) უპირისპირდება.

მონტესკიეს აზრით, სწორედ კანონი გამოხატავს განსაზღვრულობის, განპირობებულობის და განმსჭვალულობის მომენტს, ამა თუ იმ ურთიერთობაში; გონიერ საწყისს, ანუ გონივრულობისა და აუცილებლობის არსებობას აღნიშნულ ურთიერთობაში.

კანონის საერთო ცნებით მოცულია ყველა კანონი – უცვლელი, ფიზიკურ სამყაროში მოქმედი და ცვალებადი – ანუ გონიერი არსებების სამყაროში მოქმედი კანონები. ადამიანი, დანარჩენი ფიზიკური არსებების მსგავსად, უცვლელი ბუნებითი კანონებით იმართება, თუმცა – როგორც გონიერი არსება, რომელიც საკუთარი განზრახვით მოქმედებს (გონების გარდაუვალი შეზღუდულობის, შეცდომაში შესვლის უნარის, ვნებების გავლენის ქვეშ ყოფნის გამო), მუდმივად არღვევს როგორც ბუნების ამ მუდმივ კანონებს, ისე ცვალებად ადამიანურ კანონებს.

ადამიანებთან მიმართებით, ბუნების (ბუნებითი) კანონებს მონტესკიე განმარტავდა, როგორც “ჩვენი არსების მოწყობიდან მხოლოდ და მხოლოდ გამომდინარე” კანონებს. იმ ბუნებითი კანონებიდან, რომელთა არსებობას ჰქონდა ადგილი, როდესაც ადამიანები ბუნებრივ (წინარე-ცივილიზაციურ) მდგომარეობაში ცხოვრობდნენ, გამომდინარეობენ ადამიანის ბუნების შემდეგი

თვისებანი: მშვიდობისკენ ლტოლვა, საკვების მოპოვების სურვილი, ადამიანებს შორის ურთი-ერთობის დამყარება თხოვნის საფუძველზე, საზოგადოებაში ცხოვრების სურვილი. მონტესკიე სპეციალურად აღნიშნავდა ჰობსის მოძღვრების ერთ მიუღებელ დებულებას, რომლის თანახმად, ადამიანებს თავიდანვე აგრესიულობა და ურთიერთდაპირისპირების სურვილი ახასიათებდათ. პირუკუ, მონტესკიეს აზრით, ადამიანი თავიდანვე სუსტი და ძალზედ მშიშარა არსება იყო, რომელიც თანასწორობისა და სხვებთან მშვიდობიანი ცხოვრებისაკენ ისწრაფოდა. გარდა ამისა, ხელისუფლებისა და სხვებზე ბატონობის იდეა იმდენად რთული და სხვა მრავალ იდეაზე დამოკიდებულია, რომ ვერ იქნება ადამიანის თავდაპირველი აზრი. მაგრამ, ვინაიდან ადამიანები საზოგადოებაში ერთიანდებიან, ისინი საკუთარი სისუსტის შეგრძნებას კარგავენ; ქრება მათ შორის არსებული თანასწორობაც; იწყება ორგვარი ომები – ცალკეულ ადამიანებსა და მთელ ხალხს შორის. იქნება ხალხს შორის ურთიერთობების მომწესრიგებელი კანონები (საერთა-შორისო სამართალი); მმართველსა და ქვეშევრდომთა შორის ურთიერთობების მომწესრიგებელი კანონები (პოზიტიური სამართალი); მოქალაქეებს შორის ურთიერთობების მომწესრიგებელი კანონები (სამოქალაქო სამართალი). საზოგადოებაში მცხოვრები ადამიანების მოთხოვნას, ზოგად კანონებში, მონტესკიეს აზრით, სახელმწიფოს შექმნის აუცილებლობა განაპირობებს: “საზოგადოებას არ შეუძლია იარსებოს მმართველის გარეშე”. იქმნება ე.წ. პოლიტიკური მდგომარეობა (სახელმწიფო). ცალკეული ადამიანების ძალისხმევის ასეთი შეერთება უკვე გუ-ლისხმობს ადამიანთა ნების ერთობას, ანუ ე.წ. სამოქალაქო მდგომარეობას. სახელმწიფოს (პოლიტიკური მდგომარეობის) შესაქმნელად და საერთო კანონების დასადგენად საჭიროა, ადამიანთა საზოგადოებაში საკმაოდ განვითარებული მდგომარეობა, რომელსაც მონტესკიე სამოქალაქო მდგომარეობას უწოდებდა. დადებითი (პოზიტიური, ადამიანური) კანონი სამართლიანობის ობიექტურ ხასიათსა და სამართლიან ურთიერთობებს გულისხმობს. სამართლიანობა წინ უსწრებს პოზიტიურ კანონს და არა – პირუკუ. კანონი, ზოგადად, – მონტესკიეს მიხედვით, – არის ადამიანური გონი, რომელიც ყველა ადამიანის ცხოვრებას წარმართავს. ამიტომ, “სამოქალაქო და პოლიტიკური კანონები, რომლებსაც ყველა ხალხი იღებს, სხვა არაფერია, თუ არა ამ გონების კერძო გამოყენება. ასეთი მიდგომის რეალიზაციის პროცესში, მონტესკიე იმ ფაქტორებს იკვლევდა, რომელთა ერთობლიობა ქმნის “კანონთა გონს”, ანუ იმას, რაც პოზიტიურ კანონ-ნებთან მიმართებით – გონიერებას, მართლზომიერებას, კანონიერებას, სამართლიანობას განსაზღვრავს. კანონებზე გადამწყვეტ გავლენას, მონტესკიეს აზრით, ბუნება და იმ მთავრობის პრინციპები ახდენენ, რომელიც სამოქალაქო საზოგადოებაში ყალიბდება. მონტესკიე მმართველობის სამ ფორმას (სახეს) განსაზღვრავდა: რესპუბლიკურს, მონარქიულს, დესპოტურს. რესპუბლიკურ მმართველობაში უზენაესი ხელისუფლება ან მთლიანად ხალხს (დემოკრატია), ან მხოლოდ ხალხის ნაწილს (არისტოკრატია) უპყრია. მონარქია – ერთი ადამიანის

მმართველობაა, თუმცა – დადგენილი კანონების მეშვეობით. დესპოტიაში ყველაფერს ერთი პირის ნება და თვითნებობა განსაზღვრავს, ნებისმიერი კანონისა და რიგის მიღმა. ამრიგად, მონტერსკიეს შეფა-სებით, მმართველობის სამივე სახეობას საკუთარი ბუნება გააჩნია, რომლისგანაც ავტორი მმართველობის პრინციპის ფორმას განასხვავებდა. ეს ფორმაც ძალზედ მნიშვნელოვანია, კანონ-შემოქმედების თვალსაზრისით. დემოკრატიის ძირითადი კანონები კენჭისყრის უფლებას განსაზღვრავენ. ხალხი, მონტერსკიეს მტკიცებით, სხვა პირთა საქმიანობის გაკონტროლების უნარს ავლენს, თუმცა მას არ შესწევს უნარი თვითონ გაუძღვეს საქმეებს. აქედან გამომდინარე, აღნიშნული კანონების თანახმად, დემოკრატიის პირობებში, იგულისხმება ხალხის უფლება, აირჩიოს საკუთარი რწმუნებულები (სახელმწიფოს თანამდებობის პირები) და გააკონტროლოს მათი საქმიანობა. დემოკრატიის ერთ-ერთი ძირითადი კანონია ის, რომელიც საკანონმდებლო ხელი-სუფლებას მხოლოდ ხალხს ანიჭებს. გარდა კანონებისა, სავალდებულოა სენატის დადგენი-ლებანიც, რომლებსაც ის დროებითი მოქმედების აქტებს მიაკუთვნებდა.

არისტოკრატიის ძირითადი კანონები, მონტესკიეს აზრით, ხალხის ნაწილის უფლებას განსაზღვრავენ, რითაც ხალხი კანონებს გამოსცემს და თვალყურს ადევნებს მათ შესრულებას.

მონარქიის ძირითადი კანონების თანახმად, ყოველი პოლიტიკური და სამოქალაქო ხელი-სუფლების წყარო არის მონარქი.

დესპოტური მმართველობის ძირითადი კანონია ის, სადაც საერთოდ არ არის კანონი და მის ადგილს თვითნებობა და დესპოტის ახირება, რელიგია და ჩვეულება იკავებენ; დადგენილია შეუზღუდავი უფლებების მქონე ვეზირის დანიშვნა. თითოეული მმართველობის ფორმის ბუნება განსაზღვრავს, მისი წყობის შემქმნელი, ძირითადი კანონების სახეობას (და ამ თვალსაზრისით, – კონსტიტუციურ კანონს).

მმართველობის თითოეული სახეობის ბუნებას საკუთარი პრინციპი გააჩნია, რომელსაც მოქმედებაში მოჰყავს ადამიანის ვნებების მექანიზმი – განსაკუთრებული პოლიტიკური წყობის შიგნით.

რესპუბლიკაში ასეთი პრინციპია სათნოება, მონარქიაში – ღირსება, დესპოტიაში – შიში.

სპეციალურ ყურადღებას მონტესკიე კანონისა და თავისუფლების თანაფარდობის პრობლემას აქცევდა. ის განასხვავებდა, პოლიტიკური თავისუფლების შესახებ, არსებული კანონების ორ ნაირ-სახეობას: 1. ის კანონი, რომელიც, სახელმწიფო წყობასთან მიმართებით პოლიტიკურ თავისუფლებას ადგენს და 2. კანონები, რომლებიც პოლიტიკურ თავისუფლებას ადგენენ, მოქალაქესთან მიმართებით. მაშასადამე, საუბარია პოლიტიკური თავისუფლების ინსტიტუციონალურ და პიროვნულ ასპექტებზე, რომლებიც საკანონმდებლო

წესით უნდა განმტკიცდეს. ამ ორი ასპექტის თანაფარდობის გარეშე პოლიტიკური თავისუფლება არასრულყოფილი, არარეალური და გარანტიის გარეშე დარჩენილი იქნება.

2.3 უფო გროციუსი - გვ. 99- 102

ჰუგო დე გროციუსი (1583-1645) ენციკლოპედიურად განათლებული ადამიანი და ნაყოფიერი ავტორი გახლდათ, რომლის კალამს ეკუთვნის 90-ზე მეტი ნაშრომი სამართლის ისტორიასა და თეორიაში, ომისა და მშვიდობის პრობლემატიკაზე, საერთაშორისო, ბუნებითი და კანონიკური სამართლის სფეროებში, ზოგადი ისტორიის, ეთნოგრაფიის, ანტიკური ლიტერატურისა და კულტურის საკითხებზე. მისი ძირითადი ნაშრომია, ფუნდამენტური ქმნილება “ომისა და მშვიდობის უფლების შესახებ. სამი წიგნი, რომლებშიც განხილულია ბუნებითი სამართალი და ხალხის სამართალი, აგრეთვე საჯარო სამართლის პრინციპები” (1625). გროციუსის სამართლებრივი შეხედულებები აგრეთვე ასახულია ტრაქტატში “ნადავლის (ალაფის) უფლების შესახებ” (მისი ნაწილია “თავისუფალი ზღვა, ანუ ჰოლანდიელთა უფლება ინდოეთთან თავისუფალი ვაჭრობის სფეროში”, 1609 წელს გამოიცა).

ახალი დროის სამართლის ფილოსოფიის ამოცანას გროციუსი და მისი მიმდევრები, რაციონალიზატური ხერხებით, მუდმივი და აბსოლუტური, ყველა ხალხისა და დროისათვის საერთო სამართლის ახსნაში ხედავდნენ, ანუ იმ სამართლისა, რომელიც გამოცემულია თვით ბუნების მიერ, რის გამოც ის უფრო მაღლა დგას, ვიდრე პოზიტიური სამართალი.

გროციუსმა სამართლის ორ მნიშვნელობა ჩამოაყალიბა: პირველი მნიშვნელობით, სამართალი არის მორალური ხარისხი, რომელიც შესაძლებლობას უქმნის ადამიანს, იქონიოს გარკვეული ნივთები და განახორციელოს გარკვეული მოქმედებანი (სამართალი, სუბიექტური არსით). მეორე მნიშვნელობით, სამართლის ცნება გაიგივებულია კანონის ცნებასთან (სამართალი, ობიექტური გაგებით). გროციუსი თვლიდა, რომ ბუნებითი სამართლის კანონები სათავეს იღებენ ბუნებითი გონიდან, ამიტომ ისინი ისეთივე მუდმივია, როგორც თვით გონი. მისი მოძღვრებით, თვით ღმერთსაც კი არ შეუძლია ბუნებითი სამართლის საწყისების შეცვლა.

რაც შეეხება სახელმწიფოს, ის განმარტებულია, როგორც უზენაესი, მუდმივი და სრულყოფილი საზოგადოება, რომელიც შექმნილია ადამიანთა უფლებებისა და საყოველთაო სარგებლის დასაცავად. არისტოტელეს მსგავსად, გროციუსი მთელ სამართალს ბუნებით და ნებაგამოვლენილ სამართლად ყოფდა. ბუნებითი სამართალი განმარტებულია, როგორც “სალი აზრის მოთხოვნა”, რომელიც, ნებადართული და აკრძალული ქმედებების ერთმანეთისაგან გამიჯვნის კრიტერიუმებს წარმოადგენს. ნებაგამოვლენილი სამართალი ღვთიურ (ზემოდან ბოძებულ და ღვთის ნებით დადგენილ) და ადამიანურ სამართლად იყოფა.

ადამიანური სამართალი, თავის მხრივ, ორ ჯგუფად იყოფა: ადამიანური სამართალი, ფართო გაგებით და ადამიანური სამართალი, ვიწრო გაგებით. შიდასახელმწიფოებრივი სამართალი (სამოქალაქო კანონები), გროციუსის აზრით, სამოქალაქო ხელისუფლებისგან მომდინარეობს. ადამიანური სამართალი, ვიწრო გაგებით, შეიცავს მამის, ბატონის უფლებებს. ადამიანური სამართალი, ფართო გაგებით – ხალხის დონეზე დადგენილი სამართალია. ბუნებითი სამართლის კონცეფციის შემუშავებისას, გროციუსმა საერთაშორისო სამართლის საფუძვლები შექმნა, რომლებსაც ცალკეული სახელმწიფოები ერთმანეთთან ურთიერთობისას იყენებდნენ. აღნიშნულ სფეროში, გროციუსის ნაღვაწი ძალზედ მნიშვნელოვანია და მან დიდად შეუწყო ხელი საერთაშორისო სამართლის იდეის განვითარებას, რომელიც განხორციელდა ერთა ლიგისა და გაეროს შექმნისა და ნიურბერგის პროცესის წარმოების დროს. გროციუსი მიუთითებდა იმ პირობებზე, რომ-ლებსაც უნდა აკმაყოფილებდეს სახელმწიფო, რათა ის მსოფლიო თანამეგობრობის თანასწორ-უფლებიან წევრად იქცეს. მისი აზრით, მნიშვნელობა არ აქვს სახელმწიფოს მოცულობას; მთავარია მხოლოდ მისი სტაბილურობა და უნარი – ხელმოწერილი შეთანხმების ბოლომდე ერთგული დარჩეს. საერთაშორისო სამართლის განვითარება და საერთაშორისო ურთი-ერთობების დამყარება, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებულია ომისა და ზავის პრობლემასთან. გროციუსი მკვეთრად აკრიტიკებდა გავრცელებულ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ომი მთლიანად ეწინააღმდეგება სამართალს. მისი აზრით, ომის დროს დაუშვებელია ომის წესების უარყოფა. ომის დაწყებისა და მსვლელობისას, სავალდებულოა ისეთი საყოველთაო წესების დაცვა, როგორცაა კეთილსინდისიერება და გულმოწყალება. გროციუსი თვლიდა, რომ ომი არის ბრძოლა ძალისმიერი წესებით. ეს ზოგადი ცნება მოიცავს როგორც კერძო ომებს (ცალკეულ, კერძო პირებს შორის), ისე საჯარო ომებს (ომი, რომელსაც აწარმოებენ სამოქალაქო ხელი-სუფლების ორგანოები). გროციუსი, აგრეთვე გამოჰყოფდა ე.წ. “შერეულ ომს”, რომელშიც შეჯე-რებულია კერძო ომისა და საჯარო ომის ელემენტები. ომი, როგორც ასეთი, არ ეწინააღმდეგება ბუნებით სამართალს; მას არც ღვთიური და ხალხის სამართალი კრძალავს. თუმცა, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ყველა ომი სამართლიანია. გროციუსი განასხვავებდა სამართლიან და უსამართლო ომებს. სამართლიანია ის ომი, რომელიც იცავს სახელმწიფოს ერთიანობასა და კერძო საკუთრების ხელშეუვალობას. უსამართლოა – დაპყრობითი ომი, რომლის მიზანია სხვისი ქონების დაუფლება და სხვა ხალხის დამონება. ასეთი ომი ეწინააღმდეგება ბუნებითი სამართლის მოთხოვნებს და, უფრო მეტიც, პირდაპირ არღვევს მათ. ასეთი ომი მიუღებელია ღვთიური და ადამიანური სამართლის თვალსაზრისით. დაპყრობითი ომის გამჩაღებელი პასუხის-მგებელია ყველა იმ შედეგზე, რასაც ასეთი ომი მოიტანს. მანვე უნდა აანაზღაუროს მიყენებული ზიანი.

ადამიანის ბუნებისათვის დამახასიათებელი გონიერი ერთობა (ბუნებით

სამართალში წარმოდ-გენილი) და, ბუნებითი სამართლის მოთხოვნებიდან გამომდინარე, სამართლიანობის და სარ-გებლის უფლების თანაფარდობა, აუცილებელ გამოხატულებას პოულობს სახელმწიფოში, რომე-ლიც, დედუქციის გზით, გროციუსის მოძღვრებაში ბუნებითი სამართლის საწყისების შედეგს წარმოადგენს. გროციუსის აზრით, სახელმწიფო არის თავისუფალ ადამიანთა კავშირი, რომელც დადებულია უფლებათა და საყოველთაო სარგებლის დაცვის მიზნით. სახელმწიფოს ეს ცნება არისტოტელესა (სახელმწიფო, როგორც თავისუფალი ადამიანების ურთიერთობათა უზენაესი და სრულყოფილი ფორმა) და ციცერონის (სახელმწიფო, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობა და საყოველთაო სარგებლის დაცვის ფორმა) იდეებს გაველენას განიცდის და თან სახელმწიფოს წარმოშობის სახელშეკრულებო კონცეფციას გამოხატავს. ადამიანთა ცხოვრების წინარე-სახელმწიფოებრივი ხანა, გროციუსის მიერ ხასიათდება, როგორც “ბუნებითი მდგომარეობა”, რომლის პირობებში არ არსებობდა კერძო საკუთრება; ადამიანები “უდიდეს სიმარტივეში” ცხოვ-რობდნენ და “საერთო ქონებით” სარგებლობდნენ. თანდათანობით, ადამიანებმა აითვისეს სხვა-დასხვა სახელოვნებო და სახელოსნო დარგები; მათ დაიწყეს ფუფუნებით ცხოვრება და შეითვი-სეს ადამიანური მანკიერება. ამიტომ, მოხდა ჯერ მოძრავი, შემდეგ უძრავი ქონების პირველ-ყოფილი ერთობის უარყოფა და ქონების გაყოფა. ადამიანებს შორის შესუსტდა სამართ-ლიანობისა და ურთიერთსიყვარულის გრძნობა, რამაც შედეგად უთანასწორობის დამკვიდრება მოიტანა, შრომასა და მიღებული შემოსავლების გაყოფისას. ასეთი პროცესის განვითარების შემდეგ გაჩნდა კერძო საკუთრება, რომლის წარმოშობას გროციუსი იმ წარმოსახვით შეთან-ხმებას უკავშირებდა, რომელიც, ქონების გაყოფის თაობაზე დადებული, სიტყვიერი თანხმობის ან ქონების მდუმარედ დაუფლების შედეგი იყო. გროციუსის განმარტებით, სოციალური არსით, სახელმწიფო არის უმრავლესობის შეთანხმება, უმცირესობის წინააღმდეგ; კავშირი სუსტებისა და ჩაგრულებისა, ძლიერთა და მდიდართა წინააღმდეგ და არა “მდიდართა შეთქმულება” ღარი-ბებისა და სუსტების წინააღმდეგ.

უზენაესი ხელისუფლების არსი, გროციუსის აზრით, იმაში მდგომარეობს, რომ – ხელისუფლება, რომლის მოქმედება არ ექვემდებარება სხვა რომელიმე ხელისუფლებას და რომლის გაუქმება არ ძალუძს სხვა ხელისუფლებას, საკუთარი შეხედულებისამებრ ახორციელებს მის წინაშე მდგარ ამოცანებს. ამრიგად, უზენაესი ხელისუფლება არის სუვერენული ხელისუფლება, რომლის მატარებელია მთლიანად სახელმწიფო. საკუთრივ ხელისუფლების მატარებელი კი შეიძლება იყოს ერთი ან რამდენიმე პირი (ეს დამოკიდებულია აღნიშნულ დებულებასა ან, ამა თუ იმ ხალ-ხის კანონებსა და ზნეობაზე). სუვერენიტეტი, შესაბამისად, სახელმწიფოს განმასხვავებელ ნიშანს წარმოადგენს.

სახელმწიფო მმართველობის ფორმის კლასიფიკაციისას (არისტოტელეს, ციცერონისა და სენეკას გავლენით), გროციუსი ახსენებდა სამეფო

(თვითმპყრობელურ) ხელისუფლებას, წარჩი-ნებულთა მმართველობას, თავისუფალ სამოქალაქო თემს და დემოკრატიულ რესპუბლიკას. მისი აზრით, მმართველობის ფორმას არ აქვს არსებითი მნიშვნელობა. თუმცა, გროციუსი, უპირობოდ, უარყოფითად აფასებდა ტირანიას (ძალადობის შედეგი, სადაც არ მოქმედებს მართლწესრიგი) და დადებითად იხსენიებდა თვითმპყრობელობას და არისტოკრატიული მმართველობის ფორმებს. მიუხედავად იმისა, რომ გროციუსი ბურჟუაზიული პოლიტიკური შეხედულებების მიმდევარი და იმ არისტოკრატიული მმართველობის დამცველი გახლდათ, რომლის იდეალს ჰოლანდიური საზოგადოების სავაჭრო-სამრეწველო ზედაფენის მმართველობა წარმოადგენდა, ის მაინც არ უარყოფდა მმართველობის დემოკრატიულ ფორმას.

გროციუსი არც ხალხის სუვერენიტეტის იდეას უარყოფდა, ანუ ხალხისათვის უზენაესი ხელი-სუფლების გადაცემას. თუმცა, იგი მაინც ცდილობდა აღმოეფხვრა აზრი იმის შესახებ, რომ უზენაესი ხელისუფლება ყველგან და განუსხვისებლად ეკუთვნის ხალხს, რომელსაც აქვს უფლება დაამხოს იმ მბრძანებლის ხელისუფლება, რომელიც ბოროტად იყენებს საკუთარ მდგომარეობას. გროციუსმა სპეციალური ყურადღება გაამახვილა ხალხის უფლებაზე, წინააღმდეგობა გაუწიოს უზენაეს ხელისუფლებას ან მისდამი დაქვემდებარებულ ორგანოებს. მთლიანობაში, ის თვლიდა, რომ ქვეშევრდომების უფლებები და თავისუფლებები მთავრდება მაშინ, როდესაც იქმნება სახელმწიფო და სამოქალაქო ხელისუფლება. ქვეშევრდომთა უფლებას ხელისუფლების მიმართ წინააღმდეგობის გაწევაზე, გროციუსი უპირისპირებდა კანონისათვის წინააღმდეგობის გაწევის აკრძალვას, რომლის მოთხოვნის მიმართ თავის არიდება, მხოლოდ უკიდურესი აუცილებლობის შემთხვევაში და იმ პირობით არის შესაძლებელი, როდესაც ქვეშევრდომთა შეიარაღებული წინააღმდეგობა, ხელისუფლების მიმართ, გამოუსწორებელ ზიანს არ მიაყენებდა თვით სახელმწიფოს.

3. ჟან ბოდენი- გვ. 91-93

XVI საუკუნის მოვლენებმა არსებითი გავლენა იქონია ახალ იდეოლოგიურ და პოლიტიკურ დოქტრინაზე. ამიტომ, სულაც არ არის შემთხვევითი, რომ აღნიშნულ პერიოდში ჩნდება სახელმწიფოს შესახებ სრულიად ახალი მოძღვრება, რომლის ავტორობა გამოჩენილ შვეიცარელ იურისტსა და პუბლიცისტს – ჟან ბოდენს (1530-1596) ეკუთვნის, რომელიც საფ-რანგეთში მოღვაწეობდა. მან დაასაბუთა სახელმწიფოს პრიორიტეტი ყველა სხვა სოციალური ინსტიტუტის, მათ შორის ეკლესიის მიმართ. ოდენმა სუვერენიტეტის – სახელმწიფოს მთავარი თვისების ცნება შემოიღო. საკუთარ ნაშრომში “ექვსი წიგნი რესპუბლიკის შესახებ” (1578), ბო-დენი აყალიბებდა იდეას იმ სუვერენული სახელმწიფოს შესახებ, რომელსაც შეუძლია დაიცვას ავტონომიური პირის უფლებები და მყარად დანერგოს მშვიდობიანი

თანაცხოვრების პრინციპი, ქვეყნის შიგნით არსებულ განსხვავებულ სოციალურ-პოლიტიკურ ძალებს შორის. ბოდენი ამუშავებდა რა საკუთარ ფილოსოფიურ-სამართლებრივ კონცეფციას სახელმწიფოს და პოლი-ტიკური ძალაუფლების შესახებ, იზიარებდა არისტოტელეს მოსაზრებას, რომ სახელმწიფოს საფუძველს ოჯახი წარმოადგენდა. ბოდენის აზრით, სახელმწიფო არის მრავალი მეურნეობისა და ოჯახის სამართლებრივი მმართველობა. ის იზიარებდა, საზოგადოებაში, ქონებრივი უთანასწორობის პრინციპს და ასეთ ვითარებას ბუნებრივ და აუცილებელ მოვლენად მიიჩნევდა. ბოდენის პოლიტიკური იდეალი საერო სახელმწიფო იყო, რომელსაც შესწევს ძალა, უზრუნველყოს ყველას უფლება-თავისუფლებანი. მართლწესრიგის დამყარების საუკეთესო გზად, ბოდენი ძლიერ აბსოლუტურ მონარქიას მიიჩნევდა, ვინაიდან მონარქი სამართლისა და სუვერენიტეტის ერთადერთი წყარო იყო.

სუვერენული სახელმწიფოს ცნების ქვეშ, ბოდენის აზრით, უზენაესი და შეუზღუდავი სა-ხელმწიფო ხელისუფლება იგულისხმებოდა, რომელიც შუა საუკუნეების საბატონო მონარქიებს უპირისპირდება, სადაც, ჩვეულებრივ მოვლენად დაქუცმაცებულობა, სოციალური უთანასწო-რობა, მეფეთა ხელისუფლების შეზღუდვა ითვლებოდა.

სუვერენული სახელმწიფოს მთავარი ნიშნები არის: 1. უზენაესი ხელისუფლების სიმტკიცე და ურყევობა; 2. მისი შეუზღუდავობა და აბსოლუტიზმი; 3. ერთიანობა და განუყოფლობა. მხოლოდ ასეთ ხელისუფლებას ძალუძს ყველასათვის საერთო და თანაბარი უფლების უზრუნველყოფა. თუმცა, ბოდენის აზრით, სუვერენიტეტი სულაც არ ნიშნავს სახელმწიფოს სუვერენიტეტს. მისი შეხედულებით, სუვერენიტეტის სუბიექტი არის არა თვით სახელმწიფო, მთლიანობაში, არამედ – კონკრეტული მბრძანებელი (მონარქი, ხალხი – დემოკრატიულ რესპუბლიკაში), ანუ სახელმწიფო ორგანოები. იმის მიხედვით, თუ ვინ არის სუვერენიტეტის მატარებელი სუბიექტი, ბოდენი გამო-ყოფდა სახელმწიფო მმართველობის სამ ფორმას: მონარქიას, არისტოკრატიასა და დემოკრატიას.

ბოდენის შემოქმედებაში შეინიშნება “სახელმწიფოს გეოგრაფიული ტიპიზაცია”, ანუ სა-ხელმწიფოს ტიპის განსაზღვრა გეოგრაფიულ-კლიმატური პირობების გათვალისწინებით. კერძოდ, ზომიერი ჰავის პირობებში, შესაძლებელია გონების სახელმწიფოს არსებობა, სადაც ისეთი ადამიანები ცხოვრობენ, რომლებსაც სამართლიანობა და კაცთმოყვარეობა ახასიათებთ. სამხრეთ რეგიონებში კი ხალხი – ბუნებრივად ზარმაცია; მათ არ უყვართ გარჯა. ამიტომ, აქ საჭიროა რელიგიური ძალაუფლებისა და მკაცრი სახელმწიფოს არსებობა. ჩრდილოეთის მცხოვრებთათვის საკმარისია მხოლოდ ძლიერი საერო სახელმწიფოს არსებობა. ბოდენი სუვერენიტეტის 5 განმასხვავებელ ნიშანს გამოყოფდა: 1. კანონების გამოცემა, რომ-ლებიც ყველა ქვეშევრდომისა და სახელმწიფოს სხვა უწყებისადმი იქნებოდა მიმართული; 2. ომისა და მშვიდობის საკითხთა

გადაწყვეტა; 3. თანამდებობის პირთა დანიშვნა; 4. უზენაესი სასამართლოს სახით მოქმედება, საბოლოო ინსტანციის სასამართლოდ ქცევა; 5. შეწყალება.

ზოგადსავალდებულო კანონების გამოცემა სუვერენიტეტის პირველი და აუცილებელი თვისება არის. სუვერენი გამოსცემს კანონებს, თუმცა არ ქმნის სამართალს. ბოდენი, ერთმანეთისაგან, მკვეთრად მიჯნავდა კანონსა და სამართალს და მათ განსხვავებულობას აღიქვამდა. “სამართალი საკუთარ თავში სამართლიანობას ატარებს, კანონი – ბრძანებას”. ხელისუფლების განხორციელების ხერხებიდან გამომდინარე, ბოდენი სახელმწიფოს სამ ნაირსახეობას გამოყოფდა: კანონიერი, სამამულო (სენოილარური), ტირანული. კანონიერი არის სახელმწიფო, სადაც ქვეშევრდომები ემორჩილებიან სუვერენის მიერ გამოცემულ კანონებს, ხოლო თვით სუვერენი – ბუნებით კანონებს და იცავს საკუთარი ქვეშევრდომების ბუნებით თავისუფლებასა და საკუთ-რების უფლებას. სენიორალურია სახელმწიფო, რომელშიც სუვერენი, იარაღით ხელში, იქცა ქონებისა და ხალხის მესაკუთრედ და მათზე ბატონობას ახორციელებს იმგვარად, როგორც არის მამის ხელისუფლება, ოჯახის წევრთა მიმართ. ტირანულ სახელმწიფოში სუვერენი გმობს ბუნებით კანონებს, თავისუფალ ადამიანებს ექცევა როგორც მონებს, ხოლო მათ ქონებას საკუთარი შეხედულებისამებრ განკარგავს.

4. ჟან-ჟაკ რუსო „ბუნებით მდგომარეობასა“ და ხალხის სუვერენიტეტზე გვ.120-123

ჟან-ჟაკ რუსო (1721-1778) – მსოფლიო სამართლებრივი აზრის ისტორიაში ერთ-ერთი გამოჩენილი და ორიგინალურად მოაზროვნე მოძღვარი.

საზოგადოების, სახელმწიფოსა და სამართლის პრობლემებს რუსოს მოძღვრება სახალხო სუვერენიტეტის იდეისა და პრინციპის დასაბუთებისა და დაცვის პოზიციიდან ეხება. იმ პერიოდში გავრცელებულ წარმოდგენას ადამიანის ბუნებითი მდგომარეობის შესახებ, რუსო იყენებს რო-გორც ჰიპოტეზას, რათა ჩამოაყალიბოს საკუთარი, აბსოლუტურად ახლებური, წარმოდგენა ადა-მიანთა სულიერი, სოციალური და პოლიტიკურ-სამართლებრივი ცხოვრების ჩამოყალიბება-განვითარების შესახებ.

რუსოს აზრით, ბუნებით მდგომარეობაში ადგილი არ ჰქონდა კერძო საკუთრებას და ყველა ადა-მიანი თავისუფალი და თანასწორი იყო. უთანასწორობა ადამიანებს შორის მხოლოდ მათ ფიზი-კურ მდგომარეობას ეხებოდა, რაც ბუნებრივი ფაქტორებით იყო განპირობებული. თუმცა, კერძო საკუთრების გაჩენის შემდეგ, იწყება სოციალური უთანასწორობა, რაც ბუნებით თანასწორობას ეწინააღმდეგება და იწვევს ბრძოლას მდიდრებსა და ღარიბებს შორის. ეს იყო შეურიგებელი, ანტაგონისტური დაპირისპირება, რომელმაც მოიცვა წინარეისტორიული, ანუ წინარესა-ხელმწიფოებრივი პერიოდი და მისგან ერთადერთ გამოსავალს, ყველას სასიცოცხლო ინტე-რესიდან გამომდინარე,

სახელმწიფო ხელისუფლებისა და კანონების შექმნის შესახებ “ემშაკი მდიდრებით ინსპირირებული, საყოველთაო შეთანხმება წარმოადგენდა, რომელსაც უნდა დამორ-ჩილებოდა ყველა ადამიანი. თუმცა, სამწუხაროდ, ბუნებრივი თავისუფლების დაკარგვის შემდეგ, ღარიბებს არც პოლიტიკური უფრო მეტ ბორკილებს ადებდნენ, ხოლო მდიდრებს კიდევ უფრო მეტ ძალას მატებდნენ; შეუქცევადად განადგურდა ბუნებრივი თავისუფლება, სამუდამოდ დად-გინდა კერძო საკუთრებისა და უთანასწორობის დამცველი კანონი, რომელმაც ემშაკური უზურ-პაცია ხელშეუვალ უფლებად გადააქცია და, რამდენიმე პატივმოყვარეს სასარგებლოდ, მთელი კაცობრიობა, ამის შემდეგ, სასტიკ შრომაში, მონობასა და სიღატაკეში ჩაება”. რუსოს თანახმად, კერძო საკუთრების უთანასწორობამ, რომელსაც თან ერთვოდა პოლიტიკური უთანასწორობა, საბოლოო ჯამში, დესპოტიზმის პირობებში, აბსოლუტური უთანასწორობა გამოიწვია, როდესაც დესპოტის მიმართ ყველა თანაბარია, საკუთარ მონობასა და უფუფლებობაში. ასეთი ცრუ, მან-კიერ და მთელი კაცობრიობისათვის დამღუპველი საზოგადოებისა და სახელმწიფოებრიობის განვითარების ნაცვლად, “პოლიტიკური ორგანიზმის, როგორც ხალხსა და მმართველებს შორის ჭეშმარიტი ხელშეკრულების თაობაზე” რუსო საკუთარ კონცეფციას გვთავაზობდა. ამასთანავე, ჭეშმარიტი საზოგადოებრივი ხელშეკრულების ძირითადი ამოცანაა, ადამიანთა მასების სუვერენულ ხალხად გადაქცევა, ხოლო თითოეული ადამიანისა – მოქალაქედ, აგრეთვე “ასოციაციის ისეთი ფორმის შექმნა, რომელიც საერთო ძალით, ასოციაციის ყველა და თითოეული წევრის პიროვნებასა და ქონებას დაიცავს და დაიფარავს, და, რომლის წყალობით, თითოეული, ყველასთან შეერთების შემდეგ, მხოლოდ საკუთარ თავს ექვემდებარება და ისეთივე თავისუფალი რჩება, როგორც უწინ იყო”. თითოეული, საკუთარი ქონების გაერთიანებისა და ერთიან უმაღლეს ხელისუფლებაში დაქვემდებარების შემდეგ, საკუთარ პიროვნებასა და მთელ თავის ძალას, ერთიანი მთლიანის განუყოფელ ნაწილად აქცევს. რუსოს მიერ დასაბუთებული, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების კონცეფცია, მთლიანობაში, სახელმწიფოსა და სამართლის შესახებ მის იდეალურ წარმოდგენას გამოხატავს. რუსოს ძირითადი აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ მხოლოდ სახელმწიფოს წარმოშობით, პოლიტიკური ურთიერთობებისა და კანონების, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შესაბამისი კონცეფციის დადგენით, შეიძლება გამართლდეს ბუნებითი მდგომარეობიდან სამოქალაქო მდგომარეობაში გადასვლა, რათა მუდმივად არსე-ბობდეს გონის, სამართლიანობისა და სამართლის ბატონობა. რუსოს ეს იდეა უპირისპირდება მისსავე მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ კერძო საკუთრების და საზოგადოებრივ ურთი-ერთობებში უთანასწორობის გაჩენა ასევე იყო სახელმწიფოებრიობის წარმოშობის ობიექტური აუცილებლობა. “საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შესახებ”-ის პირველივე წინადადებაში ნათ-ქვამი იყო: “ადამიანი იბადება თავისუფალი, თუმცა – მუდმივად ბორკილების ქვეშაა; არადა, ბუნებითი

მდგომარეობა – თავისუფლება და თანასწორობა, რუსოს აზრით, იყო ის ოქროს ხანა”, რომლის იდეალიზაციას ცდილობდა ფრანგი მოაზროვნე. საზოგადოებრივი ხელშეკრულებისა და სახელმწიფოს შექმნის პროცესში მყოფი, სუვერენის უფლებამოსილებათა საფუძველში დევს საერთო ნება. ამ შემთხვევაში რუსო ხაზს უსვამდა იმას, რომ საერთო ნება განსხვავდება ყველას ნებისაგან: საერთო ნება გულისხმობს საერთო ინტერესებს, ყველას ნება კი ითვალისწინებს მხოლოდ კერძო პირთა კერძო ინტერესებს და წარმოადგენს სახელმწიფოსა და მის კანონებში საერთო ნების არსებობას. რუსო მკვეთრად აკრიტიკებდა ყოველგვარ კერძო ასოციაციებს, პარტიებს, ჯგუფებსა და გაერთიანებებს, რომლებიც სუვერენთან გაუმართლებელ კონკურენციაში შევიდოდნენ. მათი ნება საერთო ხდება საკუთარი წევრების მიმართ, და ეს ნება კერძო ხასიათს იძენს სახელმწიფოს მიმართ, რაც ამახინჯებს მოქალაქეთა ჭეშმარიტი საერთო ნების შექმნის პროცესს, ვინაიდან ირკვევა, რომ ხმის მიძღვრვა რაოდენობა არ ემთხვევა ხალხის რაოდენობას, არამედ – მხოლოდ ორგანიზაციებისას. რუსო უერთდება მაკიაველის მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ “სექტებისა და პარტიების არსებობა” ზიანს აყენებს სახელმწიფოს. საერთო სახით, სახელმწიფო ხელისუფლების ფარგლები, მისი და ინდივიდის ურთიერთობათა თვალ-საზრისით, რუსოს თანახმად, ისეა განსაზღვრული, რომ “სუვერენი, თავის მხრივ, ქვე-შევრდომებს ვერ დაადებს ბორკილებს, რომლებიც უსარგებლო იქნება თემისათვის”; მას ამის გაკეთება არც კი სურს, ვინაიდან კანონის “გონისა და ბუნებითი კანონის ძალით, არაფერი ხდება უმიზეზოდ”. ვაღიარებ, რომელიც აკავშირებს ხალხს საზოგადოებრივ (სახელმწიფო) ორგანიზმთან, ურყევეა მხოლოდ იმიტომ, რომ ის ურთიერთსანაცვლოა და ითვალისწინებს მათი უფლება-მოვალეობების თანასწორობას. ამასთანავე, სუვერენი არ არის შებოჭილი საკუთარი კანონებით. თუ სუვერენი დაადგენდა მის შემოჭრავ კანონებს, რომელთაგანაც ის ვერ შესძლებდა გათავისუფლებას, მოხდებოდა თვით პოლიტიკური ორგანიზმის ბუნების საწინააღმდეგო მოვლენის განხორციელება. სუვერენი “დგას მოსამართლესა და კანონზე მაღლა”. სუვერენის როლის სწორედ ასეთ გაგებასთან აკავშირებდა რუსო წარმოდგენას, ბრალდებულის სასჯელისგან გათავისუფლების ან მისი შეწყალების უფლების შესახებ, რაც კანონით და გარკვეული სასამართლოთი იქნებოდა გათვალისწინებული. რუსოს აზრით, სუვერენის ხელისუფლება ქვე-შევრდომთა სიკვდილ-სიცოცხლის გადაწყვეტის უფლებასაც ითვალისწინებს. რუსოს აზრით, მთლიანობაში, საზოგადოებრივი შეთანხმება საშუალებას აძლევს პოლიტიკურ ორგანიზმს (სახელმწიფოს) იქონიოს შეუზღუდავი ხელისუფლება სახელმწიფოს ყველა წევრის მიმართ. ეს ხელისუფლება, რომელსაც საერთო ნება წარმართავს, არის სუვერენიტეტი, რომელიც, რუსოს კონცეფციით, არის ერთიანი და, საერთოდ, მხოლოდ ერთადერთ სუვერენიტეტზე – სახალხო სუვერენიტეტზე უნდა ვისაუბროთ. თანაც, “ხალხის ცნების ქვეშ, რომელიც რუსოსთან არის ერთადერთი სუვერენი, იგულისხმება საზოგადოებრივი შეთანხმების (მთელი

ერი, მთელი მოსახლეობის მამრობითი სქესის ნაწილი) ყველა მონაწილე და არა საზოგადოების რომელიმე ერთი წოდება ან ფენა (ღარიბები, “მესამე წოდება”, “მშრომელები”), როგორც ამას განმარტავდნენ მისი კონცეფციის რადიკალური მომხრეები (მოგვიანებით – იაკობინელები, მარქ-სისტები), სახალხო სუვერენიტეტის იდეის განხილვისას. სწორედ იმის გამო, რომ სუვერენიტეტი ხალხის საერთო ნება არის – ის განუსხვისებელი და განუყოფელია, რითაც, არსებითად, რუსომ უარყო ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ფორმა (პარლამენტი ან სხვა ორგანო სახალხო წარმომადგენლობის ფორმაში) და აგრეთვე, ხელისუფლებათა დანაწილების პრინციპი. საკანონმდებლო ხელისუფლებას, როგორც საკუთრივ სუვერენულ სახელმწიფო ხელისუფლებას თვით ხალხი – სუვერენი, უშუალოდ ახორციელებს. რაც შეეხება აღმასრულებელ ხელისუფლებას (მთავრობას), მას არ შეიძლება ახორციელებდეს ხალხის მთელი მასა ან სუვერენი, რადგან ეს ხელისუფლება მხოლოდ კერძო ხასიათის აქტებში გამოიხატება, რომლებიც კანონის სფეროს და, მაშასადამე, სუვერენის კომპეტენციას არ მიეკუთვნება. აღმასრულებელი ხელისუფლება იქმნება არა საზოგადოებრივი ხელშეკრულების საფუძველზე, არამედ სუვერენის გადაწყვეტი-ლებით, შუალედური ორგანიზმის სახით, ქვეშევრდომსა და სუვერენს შორის ურთიერთობების დასამყარებლად.

5. თომას ჰობსი - გვ. 106-109

დიდი თავისებურებით ხასიათდებოდა გამოჩენილი ინგლისელი მოაზროვნის თომას ჰობსის (1588-1679) დამოკიდებულება რევოლუციური მოძრაობის მიმართ. ცნობილია მისი სიახლოვე (გარკვეულ ეტაპზე) როიალისტურ წრეებთან, რევოლუციური პერტრუბაციის მიმართ შიში, აბსოლუტური პოლიტიკური ხელისუფლებისადმი ღტოლვა. მიუხედავად ამისა, ის არასდროს ყოფილა საბატონო რეაქციის მომხრეთა ბანაკის წევრი; მისი ინტე-რესები არ ყოფილა თანხვედრი სამემკვიდრეო მონარქიის “უფლებათა” დამცველებისა. ჰობსის სამართლებრივი დოქტრინა ასახულია მის ნაშრომებში: “მოქალაქის შესახებ მოძღვრების ფილო-სოფიური საწყისები” (1642), “ლევიათანი, ანუ საეკლესიო და სამოქალაქო სახელმწიფოს მა-ტერია, ფორმა და ძალაუფლება” (1651). ჰობსის სამართლის თეორიის საფუძველში დევს ინდი-ვიდის ბუნების შესახებ გარკვეული წარმოდგენა. ის თვლიდა, რომ, თავდაპირველად, ყველა ადამიანი, ფიზიკური და გონებრივი შესაძლებლობების ასპექტში, “თანასწორი იყო და თითოეულ მათგანს სხვისი მსგავსი უფლება ჰქონდა, ყველაფრის მიმართ”. თუმცა, ადამიანი ღრმად ეგოისტური არსება არის, რომელსაც სიხარბე, შიში და პატივმოყვარეობა ამოძრავებს. მას გარს აკრვია მხოლოდ მოშურნე, მოქიშპე და მტრად ქცეული ადამიანები. “ადამიანი – ადამიანისათვის მგელია”. აქედან წარმოიშვება საზოგადოებაში “ყველას წინააღმდეგ, ყველას ომის” აუცი-ლებლობა. ასეთი ომის პირობებში “ყველაფრის მომართ, ყველას უფლება”, ფაქტიურად, სრულ უუფლებობას ნიშნავდა. სწორედ ასეთ გაუსაძლის

ვითარებას მიიჩნევდა ჰობსი “ადამიანთა მოდგმის ბუნებრივ მდგომარეობად”. მოაზროვნეს ეჩვენებოდა, რომ მან შეისწავლა ადამიანის ბუნება, ზოგადად, და გამოავლინა ყველა დროისა და ხალხის სოციალური ყოფის ბუნებრივი ფორმა.

ჰობსის აზრით, ყველაზე ფუნდამენტური ბუნებითი კანონის მოთხოვნა მშვიდობისაკენ ლტოლვა და მისი დაცვა (პირველი ბუნებითი კანონი) არის. ყველაფერი დანარჩენი უნდა იყოს მშვიდობის მიღწევის საშუალება. ამ საშუალებათა შორის უმთავრესია საკუთარ უფლებებზე უარის თქმა იმ მოცულობით, რა მოცულობითაც ამას მშვიდობის და თავდაცვის ინტერესები (მეორე ბუნებითი კანონი) მოითხოვს. უფლებებზე უარის თქმა, უმეტესწილად, მათი გადაცემით ხდება გარკვეული პირებისა ან პირთა ჯგუფებისათვის, ხელშეკრულების დადების გზით. ამ მეორე ბუნებითი კანონიდან გამომდინარეობს მესამე ბუნებითი კანონი: ხალხი ვალდებულია შეასრულოს მის მიერ დადებული შეთანხმებები; წინააღმდეგ შემთხვევაში ამ შეთანხმებებს არავითარი მნიშვნელობა აქვთ. მესამე კანონში სამართლიანობის წყარო და საწყისია ასახული. ამ სამი ბუნებითი კანონიდან კიდევ 16 ბუნებითი კანონი (შეუცვლელი და მუდმივი) გამომდინარეობს. ყველა კანონის რეზიუმირება ხდება ერთ ზოგად წესში: სხვას ნუ გაუკეთებ იმას, რაც არ გსურს შენი თავი-სათვის. ჰობსისათვის, ბუნებითი კანონი არის თავისუფლება, გააკეთო ან არ გააკეთო რაიმე, პოზიტიური კანონი – მოთხოვნაა, გააკეთო ან არ გააკეთო რაიმე. ბუნებითი კანონი ავალ-დებულებს ინდივიდს, სურდეს ამ მოთხოვნების აღსრულება, თუმცა არ შეუძლია მას დააძალოს, პრაქტიკაში, ამ მოთხოვნათა შესაბამისად მოქმედება. აუცილებლობას წარმოადგენდა ძალა, რომელიც ყველაფრის მიმართ თითოეულის უფლებას განსაზღვრავდა და წყვეტდა, თუ რა ეკუთვნოდა თითოეულს, ანუ რისი უფლება ჰქონდა ან არ ჰქონდა. სახელმწიფოს აბსოლუტური ხელისუფლება არის მშვიდობისა და ბუნებითი კანონების რეალიზების გარანტი. ის აიძულებს ინდივიდს აღსრულოს, მის მიერ გამოცემული სამოქალაქო კანონები. თუ ბუნებითი კანონები უკავშირდება გონებას, სამოქალაქო კანონები ძალას ემორჩილება. ყველა პოზიტიური კანონი, შინაარსით, მსგავსია. კანონმდებელთა ნებისმიერი თვით-ნებობა ვერ იქნება სამოქალაქო კანონი, ვინაიდან ეს უკანასკნელი არის იგივე ბუნებითი კანონი, თუმცა სახელმწიფოს ავტორიტეტითა და ძლიერებით განმტკიცებული. ჰობსს სურდა, რომ პოზიტიური კანონები ბუნებით კანონს დაქვემდებარებოდნენ, რადგან ბუნებითი კანონი (სამოქალაქოში გადაქცეული) ვერ შეიცვლება და გაუქმდება სახელმწიფოს მარტივი ნებისგა-მოვლინებით. თუმცა, ეს სულაც არ ნიშნავდა იმას, რომ ჰობსს სურდა სახელმწიფოს სამართ-ლისთვის დაექვემდებარება. ხალხი სახელმწიფოს ქმნიდა იმისათვის, რომ თავი დაეღწია “ყველას ომისათვის, ყველას წინააღმდეგ”; შიშისათვის – დაუცველობის გამო და მუდმივი მუქარისგან, ძალადობრივი სიკვდილის გამო. თუ ადამიანები ერთხელ დადებენ საზოგადოებრივ ხელშეკრულებას და სამოქალაქო

მდგომარეობაში გადავლენ, მათ აღარ შეეძლებათ მმართველ-ლობის ფორმის შეცვლა, უზენაესი ხელისუფლების ქვემდებარებიდან გათავისუფლება. ხალხს ეკრძალებოდა სუვერენის გადაწყვეტილების გაპროტესტება, ამ უკანასკნელის აქტების განსჯა და სხვა. სუვერენის პრეროგატივები, ქვეშევრდომთა მიმართ ძალზედ ფართოა. ყველაფერს ის გარემოება ამწვავებდა, რომ უზენაესი ხელისუფლების მფლობელი არ იყო დაკავშირებული საკუთარ ხალხთან და ამიტომ მას, პრინციპში, არც პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა. ჰობსის აზრით, სახელმწიფოს წარმოშობა შესაძლებელია არამხოლოდ ინდივიდის ნებაყოფლობითი შეთანხმებით, არამედ – ძალისმიერად. კერძოდ, როდესაც ოჯახის უფროსი, მუქარის შიშით, აიძულებს საკუთარ შვილებს დაექვემდებარონ მის ძალაუფლებას, ან ვინმე დაემორჩილება მტერს, დაპყრობითი ომის შედეგად. სახელმწიფო, რომელიც ჩნდება ნებაყოფლობითი შეთანხმების შედეგად, ჰობსს დადგენილად ანუ პოლიტიკურ სახელმწიფოდ მიაჩნდა, ხოლო ფიზიკური ძალის მეშვეობით შექმნილ სახელმწიფოს, შექმნილი ეწოდება და მის მიმართ ჰობსი უარყოფითად იყო განწყობილი. სახელმწიფოთა აღნიშნული კლასიფიკაცია საშუალებას იძლევა დავასკვნათ, რომ ჰობსი სიძულვილს გამოხატავდა ინგლისის რევოლუციამდელი საბატონო-მონარქიული წყობის მიმართ. ჰობსის ნაშრომებში საუბარია “სუვერენის მოვალეობებზე”. ყველა მოვალეობა ერთ დებულებამდეა დაყვანილი: ხალხის კეთილდღეობა – უზენაესი კანონი. სუვერენის მოვალეობა არის ხალხის კარგი მმართველობა, ვინაიდან სახელმწიფო დადგენილია არა საკუთარი თავის, არამედ მოქალაქეთა ინტერესების დასაკმაყოფილებლად. ეს ფორმულები აღსავსეა პოლიტიკური სიბრძნით და ჰუმანიზმით. პოლიტიკური აბსოლუტიზმის თეორიის მიმდევარი ჰობსი, კმაყოფილებას გამოხატავდა სახელმწიფოს შეუზღუდავი ხელისუფლების გამო, თუმცა დიდ ყურადღებას არ უთმობდა სახელმწიფოს ფორმების პრობლემას. ჰობსის აზრით, სახელმწიფოს მხოლოდ სამი ფორმა არსებობდა: მონარქია, დემოკრატია და არისტოკრატია. ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდება არა მათში განსახიერებული უზენაესი ხელისუფლების ბუნებითა და შინაარსით, არამედ იმით თუ რამდენად ვარგისია ესა თუ ის ფორმა, იმ მიზნების განხორციელებისათვის, რისთვისაც იქმნება სახელმწიფოს სამივე ფორმა. და, მაინც, ჰობსი იხრებოდა მონარქიისაკენ. ის დარწმუნებული იყო, რომ მონარქია დანარჩენ ფორმებზე უკეთ გამო-ხატავს და ახორციელებს სახელმწიფო ხელისუფლების აბსოლუტურ ხასიათს.

6. ნიკოლო მაკიაველი - გვ. 85-88

სამართლის შესახებ კონცეფციის განვითარების ისტორიაში, არც თუ ბევრია მოძღვარი, რომლის შემოქმედებაც ამდენი მიმდევარი და შეურიგებელი კრიტიკოსი და მოწინააღმდეგე გასჩენოდა, როგორც თანამედროვეთა, ისე შემდგომი პერიოდების მოაზროვნეთა წრიდან, რამდენიც გამოჩენილმა იტალიელმა მოაზროვნემ, მწერალმა და საზოგადო მოღვაწემ – ნიკოლო მაკიაველიმ (1469-

1527) შეიძინა. ანტიკური ლიტერატურის დიდი მცოდნე, დიპლომატი და პოლიტიკოსი (კერძოდ, 14 წლის ასაკში მას ეკავა ფლორენციის რესპუბლიკის მდივნის თანამდებობა), მაკიაველი, იურიდიული აზრის ისტორიაში შევიდა, როგორც რამდენიმე შესანიშნავი ნაშრომის ავტორი: “მთავარი” (1513, მიეძღვნა განკაცებულ სატანას – ჩეზარე ბორჯიას), “მსჯელობა ტიტუს ლივიუსის პირველი დეკადის შესახებ” (1519), “ფლორენციის ისტორია” (პირველი გამოცემა გამოვიდა მისი გარდაცვალების შემდეგ, 1532 წელს).

მკვლევარები თანხმდებიან იმაში, რომ მაკიაველის შემოქმედება, საკუთარი სულისკვეთებით მეტად წინააღმდეგობრივი იყო. ამის ახსნას კი ცდილობენ მოაზროვნის პიროვნული თვისებებიდან გამომდინარე, აგრეთვე იმ დრამატული ვითარებით, რომელიც ახასიათებდა მის თანამედროვე ეპოქას, მითუმეტეს, რომ მაკიაველი ძალზედ გონიერი და დაკვირვებული ანალიტიკოსი და მიმდინარე მოვლენების ობიექტური აღმსახველი იყო. ყველა მკვლევარი აღნიშნავდა მის პატ-რიოტიზმს, იმ მძიმე სულიერ ტკივილს, რომელსაც მაკიაველი განიცდიდა იტალიის ქალაქ-რესპუბლიკებში მიმდინარე შინაომებისა და უცხოელ დამპყრობელთა შემოსევების შედეგად. მას ის შედეგებიც აღელვებდა, რომლებიც საეკლესიო ხელისუფალთა უსაფუძვლო ჩარევით იყო გამოწვეული, ქვეყნის საერო ცხოვრებაში. მაკიაველი სიმპათიით იყო განწყობილი რესპუბლიკური წყობილებისა და დემოკრატიული ინსტიტუტების მიმართ.

თანამედროვე მეცნიერება სახელმწიფოსა და სამართლის შესახებ სწორედ ნიკოლო მაკიაველის შემოქმედებიდან იწყება, რომლის მიზანი სტაბილური სახელმწიფოებრიობის შექმნა იყო, იმ-დროინდელი ევროპის არამყარ სოციალურ-პოლიტიკურ გარემოში.

მაკიაველი სახელმწიფო მმართველობის სამ ფორმას გამოყოფდა: მონარქიას, არისტოკრაციასა და დემოკრაციას. მისი აზრით, თითოეული მათგანი მეტად არასტაბილურია და მხოლოდ მმართველობის შერეული ფორმის წყალობით თუ მოხდება სახელმწიფოში მტკიცე წესრიგის დამკვიდრება. ასეთი მმართველობის ფორმა კი ძველ რომში, რესპუბლიკის ხანაში იყო, სადაც კონსულატი მონარქიას, სენატი – არისტოკრაციასა და ტრიბუნი პლების – დემოკრაციას განა-სახიერებდა. “მთავარსა” და “მსჯელობა ტიტუს ლივიუსის პირველი დეკადის შესახებ”-ში, მაკიაველი პოლიტიკაში წარმატების მიღწევისა და მარცხის განცდის მიზეზებს იხილავდა. მისი აზრით, ეს მიზეზები უნდა ვეძიოთ ხელისუფლების შენარჩუნების ხერხებში. “მთავარში” მაკია-ველი აბსოლუტური მონარქიის მომხრედ, ხოლო “მსჯელობა”-ში – სახელმწიფო მმართველობის რესპუბლიკური ფორმის დამცველად გვევლინება. თუმცა, ორივე ნაწარმოები სახელმწიფო მმართველობის ფორმის შესახებ ავტორის ერთსა და იგივე რეალურ-პოლიტიკურ თვალსაზრისს გამოხატავდა: მნიშვნელოვანია მხოლოდ პოლიტიკური შედეგების მიღწევა. მთავარი მიზანია – ხელისუფლების შენარჩუნება. ყველაფერი დანარჩენი კი მხოლოდ ხერხია – საშუალებაა, მათ

შორის რელიგია და ზნეობაც.

მაკიაველი მიიჩნევდა, რომ ადამიანები, ბუნებით, ეგოისტები არიან; არ არსებობს რაიმე საზღვა-რი, რომელიც ადამიანის მატერიალური კეთილდღეობისა და ძალაუფლებისაკენ ლტოლვას შეზღუდავს. თუმცა, იმის გამო, რომ ადამიანს მხოლოდ შეზღუდული რესურსი გააჩნია, ის მუდამ კონფლიქტურ ვითარებაში იმყოფება. სახელმწიფო კი ეფუძნება ინდივიდის მოთხოვნას, თავი დაიცვას სხვათა მხრიდან, აგრესიული შემოტევისაგან. თუ არ არსებობს კანონზე დაფუძნებული ძალა, წარმოიქმნება ანარქია. ამიტომ, საჭიროა ძლიერი მმართველის არსებობა, რომელიც ადა-მიანთა უსაფრთხოებას უზრუნველყოფს. მაკიაველი არ ცდილობდა ადამიანის არსის ფილოსოფიური ანალიზის მოხდენას და აღნიშნულ მოვლენას განიხილავდა, როგორც აშკარასა და უდაოს.

მაკიაველის აზრით, ყველა ადამიანი ეგოისტია და მათ შორის განსხვავება მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, თუ რომელი მათგანი უფრო გარყვნილია (რა ხარისხით). საკუთარი არგუმენტების განსამტკიცებლად მან კეთილი და ბოროტი სახელმწიფოს, აგრეთვე ცუდი და კარგი მოქალაქის ცნებები შემოიტანა. მას აინტერესებდა სწორედ ის პირობები, რომლებიც ხელს შეუწყობდნენ კარგი სახელმწიფოს და კარგი მოქალაქის შექმნას. მაკიაველის აზრით, სახელმწიფო მაშინ იქნება კარგი, თუ ის მოქალაქეთა ეგოისტური ინტერესების და მისწრაფებების დაბალანსებას შესძლებს, ანუ სახელმწიფო სტაბილური უნდა იყოს. ცუდ სახელმწიფოში აშკარაა განსხვავებული ეგოისტური მოთხოვნების კონფლიქტი. ხოლო ასეთი სახელმწიფოს კარგი მოქალაქე პატრიოტად და მეზობელ სუბიექტად გვევლინება. სხვა სიტყვებით, კარგი სახელმწიფო – სტაბილურია. პოლიტიკის მიზანი არის არა კარგი ცხოვრება, როგორც ეს ანტიკურ ელადასა და შუა საუკუნეების ეპოქაში ითვლებოდა, არამედ ხელისუფლების მარტივი შენარჩუნება და ხელი-სუფალთა რჩენა (ანუ, სტაბილურობის დამყარება). მაკიაველის კარგად ჰქონდა გააზრებული ძლიერი სახელმწიფო ხელისუფლების მნიშვნელობა. თუმცა, მას, უპირველეს ყოვლისა, წმინდა სახის პოლიტიკური თამაში აინტერესებდა. საკმაოდ სუსტია მაკიაველის მსოფლმხედველობითი არსენალი, ხელისუფლების რეალიზაციის ეკონომიკური პირობების ასპექტში.

მთლიანობაში, მაკიაველის დეაწლი სამართლის ფილოსოფიის თეორიაში შემდეგს გულისხმობს: 1. მან უარყო სქოლასტიკა და მის ნაცვლად რაციონალიზმი და რეალიზმი დაამკვიდრა; 2. შექმნა სამართლის ფილოსოფიის მეცნიერების საფუძვლები; 3. გამოააშკარავა პოლიტიკისა და სა-ხელმწიფო ფორმის კავშირი სოციალურ ბრძოლასთან, შემოიღო, თანამედროვე გაგებით, სტატო-ს – სახელმწიფოსა და რესპუბლიცა-ს ცნებები; 4. შექმნა სახელმწიფოს ისეთი მოდელის წინაპირობა, რომელიც ადამიანის მატერიალურ ინტერესს დაეფუძნებოდა. მთავარი კი არის ის, რომ მაკიაველისგან მოყოლებული, სახელისუფლო სტრუქტურათა და თანამდებობის პირთა სამართ-ლებრივ

საფუძველს პოლიტიკური ძალაუფლება და არა ზნეობრივი დებულებანი წარმოადგენდა. ხოლო პოლიტიკა ზნეობისაგან გათავისუფლებულ ცნებად განიხილებოდა. მაკიაველის სწორედ იმიტომ მიაწერენ ახალი დროის პოლიტიკური მეცნიერების ფუძე-მდებლობას, რომ მან სახელმწიფოს მიაკუთვნა საჯარო-სახელისუფლო პრეროგატივათა მონოპოლური უფლება. “მთავარში” მაკიაველი სახელმწიფოს იხილავს, როგორც იმ ერთადერთი ლეგალურ აპარატს, რომელიც ქვეშევრდომებსა და საზოგადოებას მართავს. ასეთი სახელმწიფო აპარატი მმართველს (მბრძანებელს) და მის მინისტრებს, მოხელეებს, მრჩეველებს და სხვა თანამდებობის პირებს აერთიანებს, ანუ, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იმას, რასაც ჩვენ ცენტრალურ ადმინისტრაციად მივიჩნევთ. მთავარს ეკუთვნის მთელი ძალაუფლება: დაუშვებელია მისი ხელისუფლების შეზღუდვა, სახელმწიფოში არსებული სხვა რომელიმე ორგანოს ან თანამდებობის პირის მიერ. ამიტომ, ის უარყოფითად აფასებდა იმ გარემოებას, როდესაც მბრძანებლის გადაწყვეტილებაზე გავლენას ვინმეს ნება-სურვილი ახდენდა. ხელისუფლების არსი, მბრძანებლის თვით-მპყრობელობა სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მან სახელმწიფოებრივად მოწყობილი საზოგადოება და ქვეშევრდომები საკუთარი შეხედულებისამებრ მართოს. მაკიაველისათვის აბსოლუტურად უცხო და მიუღებელია იდეა: ხალხი – უზენაესი ხელისუფლების წყაროს შესახებ. მის ნაშრომებში არაფერია ნათქვამი ხალხის უფლებაზე, მართოს სახელმწიფო. ის კი არა, საერთოდაც უარყოფილია ხალხის მინიმალური ჩართულობა სახელმწიფო საქმეების აღსრულებაში.

“მთავარში” მაკიაველი მიიჩნევდა, რომ მბრძანებელი ხალხის მეურვედ უნდა გამოდიოდეს. თა-ნაც, მბრძანებელს მუდამ უნდა ახსოვდეს, რომ დიდკაცობა – პატივმოყვარეა, ხოლო ხალხი – მოუთოკავი ბრბო. მან კარგად უნდა იცოდეს, რომ სამყაროში არაფერია იმ მდაბიოს გარდა, რომელსაც გარეგნული ეფექტი და წარმატება იტაცებს. გონიერი მბრძანებელი დაკავებულია სახელმწიფოში წესრიგის დამყარებითა და უზრუნველყოფით, რაც ქვეყანას თავიდან ააცილებს, თანამდებობის და კერძო პირთა მხრიდან, დანაშაულის ჩადენას; დაიცავს ქვეშევრდომებს, მოხელეთა მხრიდან განხორციელებული, ძარცვა-გლეჯისგან, დაზარალებულს კი მისცემს მართლ-მსაჯულებას. ცუდია ის მბრძანებელი, რომელიც ქვეშევრდომებს არ მეურვეობს, ხვლევს მათ და არ ეძიებს მათი გულების მოგების გზებს. ქვეყანაში წესრიგის დაცვა განამტკიცებს უზენაესი ხელისუფლების ავტორიტეტს. “მთავარში” მაკიაველი არაფერს ამბობდა ქვეშევრდომთა უფლება-თავისუფლებაზე, რაც სულაც არ არის შემთხვევითობა. იქ, სადაც საუბარია ქვეშევრდომთა უფლება-თავისუფლებაზე – მუდამ პრობლემებია. ხალხს ანადგვებს მხოლოდ მისი კერძო საკუთრების დაცვა. ხალხი თავისუფლად ეგუება თავისუფლების, პრესტიჟის, ხელისუფლების დაკარგვას. თუმცა, ის ვერასოდეს შეეგუება ქონების ხელყოფას. იმისათვის, რომ ქალაქში (ქვეყანაში) დამყარდეს წესრიგი, მაკიაველის აზრით, რა უფრო

სასურველია: მბრძანებლის სიყვარული, თუ მისი შიში? თუ ორივე ერთდროულად მოქმედებს, ამას რა სჯობს. თუმცა, თუ არჩევანის წინაშე დავდგებით, მაშინ უპირატესობა ენიჭება შიშს, რადგან დასჯის შიშით, ქვეშევრდომი მორჩილებას გამოხატავს.

7. ჯამბატისტა ვიკო - გვ. 124- 125

ჯამბატისტა ვიკო (1668-1744) – ერთ-ერთი პირველი მოაზროვნე იყო, რომლის იდეებმა, რამდენიმე მიმართულებით, წინ გაუსწრო მეცნიერული სოციოლოგიის განვითარებას. ის ისტორიას ობიექტურ და კანონზომიერ პროცესად განიხილავდა, რომელიც ციკლურად მიმდინარეობდა (“მუდმივი იდეალური ისტორია, რომლის თანახმად, დროის გარკვეულ მონაკვეთში, ყველა ერის ისტორიაში ყველაფერი ხდება”). ვიკოსათვის – ისტორია არის ადამიანთა ქცევების უსასრულო ჯაჭვი. ვიკოს დამსახურება იმაში მდგომარეობს, რომ მან თავის მთავარ ნაშრომში “ახალი მეცნიერების საფუძვლები ერის საერთო ბუნების შესახებ” (1725), სახელმწიფო-სამართლებრივი ინსტიტუტების ასახსნელად, ისტორიულ-შედარებითი მეთოდისა და დეტერმინული მიდგომის გამოყენების მცდელობა განახორციელა. ისტორიის მიერ განვლილი ციკლი სამ ფაზას შეიცავს: საწყისი სტადია – ღვთაებრივი, ღმერთების ეპოქა, რომლის დროს არ არსებობდა სახელმწიფოებრიობა და იურიდიული კანონები. კანონების როლს მისტერიები და ორაკულთა წინასწარმეტყველება ასრულებდნენ, რომლებიც ადამიანებს ღმერთების ნებას გადასცემდნენ. ვინაიდან ამ ეპოქაში სასამართლო ზნეობრივ ავტორიტეტს ეფუძნებოდა, ვიკოს აზრით, დაუშვებელია რაიმე სახის რაციონალური ახსნა-განმარტება. საზოგადოებას ქურუმები მართავენ. მატერიალური მოთხოვნები, საპირისპირო მიმდევრობების ბრძოლა კანონებისა და სახელმწიფოს წარმოშობას ამზადებს. ანუ ეს იურიდიულ-საზოგად-დოებრივი მოვლენები იქმნება არა ინდივიდის სუბიექტური ნებით, არამედ ობიექტური აუცი-ლებლობით. ვიკო მკაცრად და ზედმიწევნით ზუსტად აკრიტიკებდა, ბუნებით-სამართლებრივი სკოლის წმინდა ხელოვნურ დებულებებს (სახელმწიფოსა და სამართლის წარმოშობის სახელ-შეკრულებო კონცეფცია). ვიკო სახელმწიფოს წარმოშობას არ უკავშირებს ხელშეკრულებას. თითოეული მმართველობის ფორმას ვიკომ საკუთარი საფუძველი და წარმოშობის საკუთარი მი-ზეზი მოუძებნა. ისტორიული ციკლის მეორე ფაზაზე, გმირების ეპოქაში, სახელმწიფო ხელისუფლების სათავეში უკვე არისტოკრატია დგას, რომელიც საკუთარ ანგარებიან სამართლის ნორმებს კარნახობს საზოგადოებას და მკაცრად თრგუნავს პლებეებს. ამ ფაზაზე სამართალი არის უხეში ძალის სამართალი.

ისტორიული ციკლის მესამე ფაზა არის ადამიანთა ეპოქა, რომელსაც რესპუბლიკურ-დემოკ-რატიული მოწყობა ან წარმომადგენლობითი მონარქიები ახასიათებს, როდესაც, ადამიანის ღირსების შესაბამისი, უფლებები და თავისუფლებები მოქმედებენ, რომლებიც სახალხო სუვე-რენიტეტს

უზრუნველყოფენ. ამ პერიოდში კანონი ბრძნულად და მოქნილად ითვალისწინებს როგორც კერძო, ისე საყოველთაო ინტერესსა და ადამიანებს შორის (რასაკვირველია, იური-დიული თანასწორობა) თანასწორობას ამყარებს. ვიკოს სიმპათია მთლიანად “თავისუფალი სა-ხალხო სახელმწიფოს მხარეს არის, სადაც ყველა ადამიანი ან მათი უდიდესი ნაწილი წარ-მოადგენს სახელმწიფოს კანონიერ ძალას ... და იქცევა სახალხო თავისუფლების ბატონად”.

8. ბენჯამინ ფრანკლინი - გვ. 130-131

ბენჯამინ ფრანკლინიმ საქვეყნო აღიარება საკუთარი ნაშრომების წყალობით მოიპოვა. კერძოდ, მეცნიერული გამოკვლევებით ელექტრობაში, აგრეთვე საგან-მანათლებლო და დიპლომატიური მოღვაწეობით. ფრანკლინი ენციკლოპედიურად განათლებული მოძღვარი გახლდათ, რომლის რესპუბლიკურმა იდეებმა ის დამოუკიდებლობის მოსურნე კოლო-ნისტებთან დააკავშირეს. 60-ანი წლების ბოლოს მან უარი თქვა ბრიტანეთის იმპერიის ერთიანობის აღქმაზე, როგორც ერთიანი პოლიტიკური წარმონაქმნისა და ჰომრულის, ანუ ჩრდილო-ამერიკული პროვინციების თვითმმართველობისა და პოლიტიკური თვითგამორკვევის უფლების იდეა განავითარა. 1769 წელს, ფრანკლინიმ პირველმა უწოდა ჩრდილოამერიკული პროვინციებს შტატები. შემდგომ წლებში, განსაკუთრებით – “ბოსტონის ჩაის სმის” შემდეგ, ჰომრულის იდეა აიტაცეს და განავითარეს რადიკალური ორიენტაციის მქონე, პოლიტიკური პამფლეტების ავტორებმა. ფრანკლინს შტატების კონფედერაციული მოწყობის ერთ-ერთი გეგმაც ეკუთვნის. ის 1781 წლის “კონფედერაციის მუხლების” ერთ- ერთი აქტიური შემდგენელიც გახლდათ. აგრეთვე მას დამოუკიდებლობის დეკლარაციისა და, ფილადელფიის მეხუთე კონგრესზე, აშშ-ის კონსტიტუციის მიღებაშიც მიუძღვის წვლილი.

ფრანკლინი არ იყო რადიკალური პოლიტიკური გარდაქმნების მომხრე. ნახევარსაუკუნოვანი სა-ზოგადოებრივი, პოლიტიკური და დიპლომატიური საქმიანობის განმავლობაში, ფრანკლინი უცვლელად იცავდა საკუთარი ქვეყნის, როგორც “შრომის ქვეყნის” ჰარმონიული და დამოუ-კიდებელი განვითარების იდეას, სადაც არ არსებობს მდიდრებსა და დატაკებს შორის მკეთრი პოლარიზაცია, სადაც ადგილი არ აქვს ერთის ფუფუნებას, მეორის – ასკეტიზმს, სადაც ხალხი ცხოვრობს “ბედნიერი ზომიერების” პირობებში, სადაც რესპუბლიკური ზნეობის სისადავე გან-საზღვრავს მატერიალური და პოლიტიკური ზნე-ჩვეულებების პრინციპებს. ფრანკლინი არ იყო არც გულუბრყვილო დემოკრატი, არც – დემაგოგი. საფრანგეთიდან, რევოლუციური მოძრაობის დაწყების თაობაზე ცნობის მიღების შემდეგ, მან დიდი წუხილი გამოთქვა და აღნიშნა, რომ “თავისუფლების ცეცხლს შეუძლია როგორც განწმენდა, ისე განადგურება”. ბრბოს ხმაურში საეჭვოა, რომ ვინმემ ფილოსოფიის ძახილი გაიგონოს. ამიტომ, ფრანკლინი უპირატესობას სოციალურ ევოლუციასა და რეფორმისტულ ნაბიჯებს ანიჭებდა და არა – რადიკალურ მოთხოვნებს.

ფრანკლინის მოსაზრებანი საკანონმდებლო პოლიტიკის აქტუალურ საკითხებზე – მონობაზე, ინდიელების მიმართ მტრულ დამოკიდებულებაზე, ზღვაზე მეკობრეობის შენარჩუნებასა (კაპე-რობაზე) და საკუთრების დაცვაზე – გამოსატყუი და დასაბუთებულია მორალისტური ფილო-სოფიისა და ადამიანის ბუნებითი უფლებების კონცეფციის პოზიციიდან.

9. თომაზო კამპანელას „მზის ქალაქი“ - გვ. 96-97

მორისაგან განსხვავებით, თომაზო კამპანელა “მზის ქალაქში”, ღიად არ გამოხატავს მისთვის მიუღებელ სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ-იური-დიულ წესებს. მათი მკვეთრი კრიტიკა, იტალიელ მოაზროვნეს, თითქოს “კადრს მიღმა” მოჰქონდა. პირველ პლანზე კი სოლარიუსების ქალაქ-სახელმწიფოს ცხოვრება-მოღვაწეობა გამოდის. ქალაქ-სახელმწიფოს პოლიტიკური მოწყობა შემდეგნაირია: ის ხელისუფლების იმ სამი შტოსგან შედგება, რომლებიც საქმიანობის იმ სამი ძირითადი სფეროს მიხედვით იქმნება და რომლებსაც ისინი “მეთაურობენ”, კერძოდ: 1. სამხედრო საქმე, 2. მეცნიერება და 3. მოსახლეობის კვლავ-წარმოება, მისი უზრუნველყოფა საკვებითა და სამოსით, აგრეთვე მოქალაქეთა აღზრდა. Xელი-სუფლების სამივე შტოს თავისი მმართველი ჰყავდა, რომლებსაც, შესაბამისად, ძლიერება, სიბრძნე, სიყვარული ეწოდებოდათ. სამივეს თითო მეთაური ემორჩილება, რომელიც, თავის მხრივ, სამ თანამდებობის პირს განკარგავს. მმართველობითი პირამიდის სათავეში უზენაესი მმართველი – მეტაფიზიკოსი დგას, რომელიც განსაკუთრებული განსწავლულობით, ტალანტით, გამოცდილებითა და გონიერებით გამოირჩევა. მეტაფიზიკოსი – საერო და სასულიერო ხელი-სუფლების მეთაურია. მასვე ენიჭება ყველა სახის დავების საბოლოო გადაწყვეტის უფლება. მეტაფიზიკოსს ხელისუფლება უპყრია არა სამუდამოდ, არამედ მანამ, ვიდრე სოლარიუსების რიგებში არ გამოჩნდება ადამიანი, რომელიც დაჯაბნის მმართველს, საკუთარი განსწავლულობით, ტალანტით, გამოცდილებითა და გონიერებით. ხოლო, როდესაც ეს მოხდება, მეტა-ფიზიკოსი თვითონ გადასცემს ასეთ პირს უზენაეს ხელისუფლებას. მეტაფიზიკოსი ხელი-სუფლებას აღასრულებს სამი თანამემწის – ძლიერების, სიბრძნის, სიყვარულის დახმარებით. ამ უკანასკნელთაც უდიდესი გონიერება, გამორჩეული ორგანიზატორული ნიჭი და მაღალი ზნეობრივი პრინციპები ახასიათებს. დაკავებული თანამდებობიდან, მხოლოდ ამ ოთხეულის გადაყენება არის შეუძლებელი, ხალხის ნებით. ხალხს არც მათ შორის არსებულ ურთი-ერთობებზე ზემოქმედების საშუალება გააჩნია. დანარჩენი მაგისტრატები, ოფიციალურ თანამდებობის დაკავებას, არჩევის სპეციალურ პროცედურას გადიან.

“მზის ქალაქში”, სადაც არ არის კერძო საკუთრება, მიწათმოქმედებას, ხელოსნობას და სხვა საქმიანობას სოლარიუსები, შრომას საზოგადოებრივ საწყისებზე ახორციელებდნენ. შრომის პროცესს მმართველები და მათი

ქვემდებარე თანამდებობის პირები – სპეციალისტები ხელმძღვა-ნელობენ. საერთო შრომით შექმნილი, თანაბრად ნაწილდება, თითოეულის აუცილებელი მოთხოვნის გათვალისწინებით. სოლარიუსების ყველა მოთხოვნას აკმაყოფილებს თემი, და თანამდებობის პირები ზედამხედველობენ განაწილების პროცესს, რათა თითოეულმა საჭიროზე მეტი არ მიიღოს. “მზის ქალაქის” თანამდებობის პირები ზედამხედველობას უწევენ სოლა-რიუსების პირად ცხოვრებას: ურთიერთობებს, ჯანმრთელობის მდგომარეობას, დასვენებასა და გართობას, აგრეთვე თემის წევრების აღზრდა-სწავლებასა და სულიერ განწყობას. კამპანელას აზრით, “მზის ქალაქში” დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს სოლარიუსების გვარის გაგრძელებას. სახელმწიფო ხელისუფლება (საერთო ინტერესებიდან გამომდინარე) უნდა ერეოდეს პროცესის შემოქმედებაშიც და მოითხოვდეს მათგან, გარკვეული ფორმით, საკუთარი სულისკვეთების ასახვას.

“მზის ქალაქის” შინაარსი ნათლად ასახავს ადრეული სოციალიზმის დოქტრინის, პრაქტიკულად ერთმანეთთან შეუთავსებელ, ორ საწყისს: ინტელექტუალური, ზნეობრივი ფაქტორების გვერდით, რომლებიც ადამიანის ღირსებას და საზოგადოებაში მის ადგილს ასახავენ, ვაწყდებით მითი-თებას ავტორიტარიზმზე, ასკეტიზმზე, ადამიანის პიროვნებისადმი აგდებულ დამოკიდებულებაზე; მისი შინაგანი, პიროვნული თავისუფლების განვითარებისათვის სათანადო ორგანიზაციული და სამართლებრივი პირობების უზრუნველყოფას. თუმცა, სოლარიუსები სავსებით აკმაყოფილებთ საკუთარი ცხოვრება: კამპანელას აზრით, არც ერთი მათგანი განიცდის სი-დუხჭირესა და დამცირებას, სულიერ ტკივილს.

უტოპიური სოციალიზმის სამართლებრივ შეხედულებებში სამართლიანად არის ასახული საკანონმდებლო საქმიანობისადმი მათი დაინტერესება, თუმცა არაფერია ნათქვამი ადამიანის – ინდივიდის უფლებებსა და თავისუფლებებზე, სახელმწიფოსა და მოქალაქის სამართლებრივ ურთიერთკავშირზე, ასეთი უფლებებისა და თავისუფლებების საიმედო გარანტიების სისტემაზე, რაც, ზოგადად, მრავალი თაობის სოციალისტურ მოძღვრებებს ახასიათებდა.

10. თომას მორის „უტოპია“ - გვ. 94-95

თომას მორმა, თავისი დროის ეპოქალური ნაშრომი – “უტოპია” (1516) დაწერა, კამპანელამ კი საქვეყნოდ ცნობილი ნაწარმოები – “მზის ქალაქი” (1602, პირველად გამოიცა – 1623) შექმნა.

საზოგადოება, მორის აზრით, არის მდიდართა შეთქმულების შედეგი. სახელმწიფო – მათი მარ-ტივი იარაღი, რომელსაც ხალხის ჩაგვრისა და საკუთარი ანგარებითი მატერიალური ინტერესების დაცვისთვის იყენებენ. ძალისმიერად, მოტყუებით, ვერაგობით მდიდრები იმორ-ჩილებენ მდაბიო ხალხს და ხვლეპუნ მას. ასეთი ქმედების განხორციელებას კი ხელს უწყობენ, მათ მიერ მიღებული კანონები, სახელისუფლო აქტები, რომლებსაც, სახელმწიფოს

სახელით, თავს ახვევენ ხალხს.

აღნიშნული საზოგადოების საპირისპიროდ, მორი ქმნის წარმოსახვით ქვეყანას – უტოპიას, რო-მელმაც თავი დააღწია ყველა უბედურების საწყისს – კერძო საკუთრებას და მისით გამოწვეულ მანკიერებას, რის შედეგად საზოგადოებამ თითქმის უდარდელი და ნეტარი ცხოვრება დაიწყო. უტოპიაში აკრძალულია კერძო საკუთრება; მიწა კი საზოგადოების საერთო საკუთრებაშია გადა-ცემული. საზოგადოებასვე ეკუთვნის მიწათმოქმედების ყველა პროდუქტი, რომელიც ოჯახური შრომით იქმნება. თითოეული ოჯახი რაიმე ხელობას მისდევს. საოჯახო-სახელოსნო ორგანი-ზაცია უტოპიური საზოგადოების საწარმოო სტრუქტურას წარმოადგენს. სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების აღსრულება უტოპიის მოქალაქეთა საყოველთაო ბეგარა არის. სამუშაო დღის ხან-გრძლივობა – ექვსი საათია. უტოპიელთა შრომას ზედამხედველობას უწევენ განსაკუთრებული თანამდებობის პირები.

უტოპიის მოქალაქენი უზრუნველად ცხოვრობენ; მათი ეკონომიკური მდგომარეობაც ნორმა-ლურია. თუმცა, ამ მდგომარეობის მიღწევა და შენარჩუნება საკმაოდ სპეციფიკური გზით ხდება: ჯერ ერთი, შრომას აიძულებენ თითქმის ყველა ქალსა და მამაკაცს; მეორე, (ეს გარემოება მნიშვნელოვანია) მოთხოვნილების დონე დაქვეითებულია, ვინაიდან უტოპიელები მცირედითაც კმაყოფილდებიან; უტოპიის მოქალაქენი უბრალო და მოუხერხებელ, თანაც ყველა-სათვის ერთ-ნაირ სამოსს ატარებენ; მათთვის უცხოა ფუფუნება.

პარადოქსია, მაგრამ უტოპიაში არსებობს მონობა. მორის აზრით, ამ იდეალურ ქვეყანაში არის და უნდა იყოს კიდევ მონა, რომელიც ვალდებულია დაბორკილი იყოს. “უტოპიის” ავტორი-სათვის წარმოუდგენელია, რომ რაიმე უსიამოვნო სამუშაოს შესრულებამ შელახოს უტოპიელთა ბედნიერი ცხოვრება: პირუტყვის დაკვლამ, სიბინძურის გაწმენდამ და ა.შ. იმის გამო, რომ ასეთი სამუშაოს შესრულება, ნებაყოფლობით, არავის სურდა, საჭირო გახდა მონათა შრომა, რომელთა მხრებს დააწვა უსიამოვნო საქმეების კეთება. მონებად სამხედრო ტყვეები, აგრეთვე დანაშაუ-ლისათვის გასამართლებული მოქალაქეები და ის ადამიანები ხდებოდნენ, რომლებიც, საკუთარ სახელმწიფოში სიკვდილმისჯილებად ითვლებოდნენ და ისინი უტოპიელებმა გამოისყიდეს, დამონების მიზნით. თუმცა, უტოპიაში მონობა არ ატერებს მემკვიდრეობით ხასიათს, მონა კაცის შვილი – თავილუფალია. მონას შეეძლო თავილუფლების მოპოვება.

მორის მტკიცებით, საზოგადოებაში საერთო საკუთრების ბატონობა ისეთი დანაშაულის ჩადენას გამორიცხავს, რომელსაც კერძო საკუთრება განაპირობებს. მწერლის აზრით, სწორედ კერძო საკუთრება არის მიზეზი ადამიანის ისეთი მანკიერი თვისებებისა, როგორც სიხარბე, ნებისმიერი ხერხებით საკუთარი სიმდიდრის გაზრდა, ეგოიზმი და სხვა ფაქტორებია. თუმცა,

უტოპია არ არის თავისუფალი დანაშაულებრიობისაგან. ამიტომ, სახელმწიფოს ერთ-ერთი მთავარი საზრუნავია მასთან ბრძოლა.

უტოპია სახელმწიფოებრივად მოწყობილი საზოგადოებაა. თუმცა, არ ჩანს მისი სახელმწიფოებრიობის ტიპი: უნიტარულია, თუ ფედერაციული. სამაგიეროდ, ძალზედ კარგად არის დახა-სიათებული საჯარო ხელისუფლების სტრუქტურა და მისი შექმნის წესი. ყოველი 30 ოჯახი ირჩევს ფილარქს, 10 ფილარქი – ერთ პროტოფილარქს. ფილარქები სპეციალურ კრებაზე, ხალხის მიერ დასახელებული ოთხი კანდიდატურიდან, ფარული კენჭისყრით ირჩევენ სახელმწიფოს მმართველს (პრინცეფსს). პრინცეფსის ხელისუფლება სამისდღეშია, თუმცა შესაძლებელია მისი გადაყენება, თუ ის ეჭვმიტანილი იქნება ტირანიის დამყარებაში. დანარჩენი თანამდებობის პირები და სენატი, რომლის შემადგენლობაში ბრძენი და ცხოვრებისეული გამოცდილების მქონე მოქალაქეები შედიან, ერთი წლის ვადით აირჩევიან. სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხებს (ადმინისტრაციულს, სამეურნეო გეგმებს, საზოგადოებრივი პრო-დუქციის განაწილებას), სენატთან შეთანხმებით, პრინცეფსი წყვეტს. მორს არ ჰქონდა გან-საზღვრული სახელმწიფო მმართველობის ერთი კონკრეტული ფორმა – დემოკრატია, ოლი-გარქია, თუ მონარქია; სავარაუდოდ, ის “შერეული მმართველობის ფორმას” ემხრობოდა, რომე-ლიც, საკუთარ თავში, სამივე მარტივი ფორმის საუკეთესო თვისებებს შეიცავდა.

11. ჯონ ლოკი ბუნებით უფლებებზე, კონსტიტუციონალიზმსა და ხელისუფლებათა დანაწილების შესახებ - გვ. 109-112

ჯონ ლოკი (1632-1704) 1688 წლის სოციალური კომპრომისის იდეოლოგი იყო, რომელმაც საკუთარი სამართლებრივი მოძღვრება ჩამოაყალიბა ნაშრომში “ორი ტრაქტატი სახელმწიფო მმართველობის შესახებ” (1690).

ლოკი მთლიანად იზიარებდა ბუნებითი სამართლის, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების, სახალ-ხო სუვერენიტეტის, პიროვნების განუსხვისებელი უფლებებისა და თავისუფლებების, ხელი-სუფლებათა გამიჯვნისა და დაბალანსების, ტირანიის წინააღმდეგ აჯანყების კანონიერების იდეებს. თუმცა, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ლოკი მხოლოდ მდუმარედ აღიქვამდა ყველა-ფერ იმას, რაც მანამდე გამოითქვა სხვა იდეოლოგების მიერ. ლოკმა, ნაწილობრივ, შეცვალა და განავრცო ეს იდეები და ისინი ერთიან მთლიან მოძღვრებად ჩამოაყალიბა – ადრეული ბურჟუა-ზიული ლიბერალიზმის დოქტრინის სახით.

როგორც იმ დროისათვის იყო დამახასიათებელი, ლოკმა საკუთარი მოძღვრება სახელმწიფოს წარმოშობის საკითხის განხილვით დაიწყო. მისი აზრით, სახელმწიფოს წარმოშობამდე, ადამიანები ბუნებრივ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. თუმცა, ამ ეტაპზე სულაც არ იყო “ყველას ომი, ყველას

წინააღმდეგ”. პირუკუ, ამ პერიოდში მოქმედებდა თანასწორობა, როცა “ყველა ხელი-სუფლება და ყოველი უფლება არის ურთიერთსანაცვლო და არავის აქვს სხვაზე მეტი უფლება”. იმისათვის, რომ ბუნებრივ მდგომარეობაში მოქმედი თანაცხოვრების ნორმები (კანონები) დაცული ყოფილიყო, ბუნებამ თითოეული ინდივიდი დააჯილდოვა შესაძლებლობით განესაჯათ კანონის დამრღვევი და შეეფარდათ მისთვის შესაბამისი სასჯელი. თუმცა, ბუნებრივ მდგომარეობაში ადგილი არ ჰქონდა ისეთ ორგანოებს, რომლებიც შესძლებდნენ, ადამიანებს შორის არსებული, დავის მიუკერძოებელ გადაწყვეტას, ბრალდებულთა შესაბამისს დასჯას, რათა ხელშეუხებელი ყოფილიყო ბუნებითი კანონი. ყოველივე ზემოთქმული უიმედობის განცდას ბადებდა და საზოგადოებაში დესტაბილიზაციას იწვევდა. ბუნებითი უფლებების, თანასწორობისა და თავისუფლების საიმედოდ დაცვის მიზნით, პიროვნებისა და კერძო საკუთრების ინტერესების ხელშეუხებლობის გამო, ადამიანები შეთანხმდნენ, რათა შეექმნათ პოლიტიკური საზოგადოება და დაეწესებინათ სახელმწიფო. ლოკი განსაკუთრებულ აქცენტს შეთანხმების აქტზე აკეთებდა. ლოკის აზრით, სახელმწიფო იმ ადამიანთა ერთობლიობა არის, რომლებიც ერთ მთლიანობაში გაერთიანდნენ, მათ მიერ დადგენილი საერთო კანონის ეგიდით, აგრეთვე სასამართლო ინსტანციის შექმნის მიზნით, რომელიც ადამიანებს შორის არსებულ კონფლიქტებს მოაწესრიგებდა და დამნაშავეთ დასჯიდა. დანარჩენი კოლექტიური ფორმებისგან განსხვავებით, სახელმწიფოს ახასიათებს პოლიტიკური ხელისუფლება, ანუ უფლება, საზოგადოებრივი კეთილდღეობის დასაცავად, შექმნას კანონი, რათა დაიცვას კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობა, აგრეთვე წარმართოს საზოგადოების ძალისხმევა, ამ კანონების დასაცავად და, სახელმწიფოს წინააღმდეგ, საგარეო აგრესიის თავიდან ასაცილებლად. სახელმწიფოს ნებაყოფლობით შექმნის შემდეგ, ადამიანები – გონების ძახილით, ძალზედ ზუსტად განსაზღვრავენ იმ უფლებამოსილებათა მოცულობას, რომლებსაც ისინი სახელმწიფოს გადასცემენ. თუმცა, სიცოცხლის, ქონების ფლობის უფლება, ადამიანის თანასწორობა და თავისუფლება არავის გადაეცემა და არც გულისხმობს რაიმე გარემოებას, როდესაც შესაძლებელია ამ უფლება-თავისუფლებათა ვინმესათვის გადაცემა. ე.ი. აღნიშნული უფლებები – განუსხვისებელი ფასეულობანია და ხელისუფლების მოქმედებისა და სახელმწიფოს არსებობის საბოლოო ფარგლებია, რომელთა გადალახვა მათ კატეგორიულად ეკრძალებათ.

ხელისუფლებათა დანაწილების კონცეფცია და კონსტიტუციონალიზმი

იმისათვის, რომ მოხდეს თავისუფლების რეჟიმის დაცვა, პოლიტიკური თანაცხოვრების “მთავარი და დიადი მიზნის” რეალიზება, აუცილებლობად მიიჩნეოდა სახელმწიფოს საჯარო-სახელი-სუფლო უფლებამოსილებათა მკვეთრი გამიჯვნა, სახელმწიფოს სხვადასხვა ორგანოებსა და თანამდებობის პირებს შორის. კანონის მიღების უფლებამოსილება (საკანონმდებლო ხელი-სუფლება)

მთელი ერის წარმომადგენლობით ორგანოს – პარლამენტს ეკუთვნის. კანონების ცხოვრებაში გატარება-აღსრულება (აღმასრულებელი ხელისუფლება) მონარქისა და მისი მი-ნისტრთა კაბინეტის (მთავრობის) კომპეტენციაში შედის. მათივე საქმეა უცხო სახელმწიფოებთან საერთაშორისო ურთიერთობების წარმოება (ე.წ. ფედერაციული ხელისუფლების განხორციელება). თუმცა, აღსანიშნავია, რომ პოლიტიკურ თეორიაში ლოკმა ჩამოაყალიბა გაცილებით მეტი, ვიდრე “მთავრობის ხელისუფლების გაწონასწორების” მარტივი იდეა (ამ თვალსაზრისით, მთავრობის ცნებაში იგულისხმება, ზოგადად, სახელმწიფო), რაც იმაში მდგომარეობდა, რომ მისი ცალკეული ნაწილები – სახელმწიფო მექანიზმის შემადგენელი ელემენტები – მან სხვა-დასხვა ორგანოს კომპეტენციაში გადაანაწილა.

იმისათვის, რომ არ მომხდარიყო, რომელიმე ორგანოს მხრიდან, მთელი სახელმწიფო ხელი-სუფლების უზურპაცია და ამ ხელისუფლების დესპოტური გზით განხორციელება, მან “სახელმწიფოს ცალკეული ნაწილის” კავშირისა და ურთიერთთანამშრომლობის (ურთიერთ-დამოკიდებულების) ზოგადი პრინციპები ჩამოაყალიბა. საჯარო-სახელისუფლო საქმიანობის შესაბამისი ტიპები ლოკმა იერარქიული წესით განაღება. ქვეყანაში, სახელისუფლო იერარქიის პირველ საფეხურზე საკანონმდებლო საქმიანობა დადგა, როგორც უზენაესი, თუმცა – არაბასო-ლუტური. დანარჩენი საჯარო ორგანოები უნდა ექვემდებარებოდნენ მას. თუმცა, აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ეს ორგანოები სულაც არ არიან საკანონმდებლო ხელისუფლების მარტივი დანამატები. ამ ორგანოების კომპეტენციაში საკანონმდებლო ხელისუფლებაზე ზეგავლენის მოხ-დენა (კერძოდ, აღმასრულებელი ხელისუფლება) შედის.

არსებითად, “მმართველობის ნორმალური სტრუქტურა” ლოკს წარმოდგენილი ჰქონდა, როგორც, მთელი რიგი ოფიციალურად, ნორმატიულად განმტკიცებული, ურთიერთშეკავებისა და გაწო-ნასწორების სიტემა. ერთიანი სახელმწიფო ხელისუფლების დიფერენცირების, გადანაწილების პრინციპების, მისი ცალკეული ნაწილების კავშირისა და ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ წარმოდგენები საფუძვლად დაედო, XVII ს-ში ჩამოყალიბებულ ბურჟუაზიული კონსტიტუციონალიზმის დოქტრინას, რომელიც განსაკუთრებით შ.-ლ. მონტესკიემ განავითარა.

ლოკის მოძღვრებაში საკმაოდ დიდი ადგილი ეთმობა სახელმწიფოს მმართველობის ფორმის შესახებ წარმოდგენას, რამაც არისტოტელეს დროიდან მოყოლებული, ევროპულ სამართლებრივ მოძღვრებებში ტრადიციული ხასიათი შეიძინა. თუმცა, ლოკი არც ერთ მმართველობის ფორმას ანიჭებდა უპირატესობას. ერთადერთი ფორმა, რომელიც მან კატეგორიულად უარყო, აბსო-ლუტურ-მონარქიული მოწყობა იყო. მისი პირადი სიმპათია იმ შეზღუდული მონარქიული მმართველობისკენ იხრებოდა, რომელიც ინგლისში 1688 წლის ე.წ. სახელოვანი (უსისხლო) რევოლუციის შედეგად დამკვიდრდა, კონსტიტუციური

მონარქიის სახით. ლოკისათვის უფრო მნიშვნელოვანი იყო, რომ სახელმწიფოს ნებისმიერი ფორმა უნდა გამომდინარეობდეს საზოგადოებრივი ხელშეკრულებისა და ადამიანთა ნებაყოფლობითი შეთანხმებიდან, რათა მას “მმართველობის სათანადო სტრუქტურა” ჰქონდეს; დაიცვას ინდივიდის ბუნებითი უფლებები და თავისუფლებები, იზრუნოს საყოველთაო კეთილდღეობაზე.

ლოკმა კარგად იცოდა, რომ არ არსებობდა სახელმწიფოს ისეთი იდეალური ფორმა, რომელიც, ერთხელ და სამუდამოდ, ტირანიაში – იმ პოლიტიკურ წყობაში გადაზრდის საშიშროებისაგან იქნებოდა დაზღვეული, სადაც ადგილი აქვს “ხელისუფლების განხორციელებას სამართლის მიღმა”. როდესაც სახელმწიფო ორგანოები (საკანონმდებლო და აღმასრულებელი) ისეთ მოქმედებას იწყებენ, რომ იგნორირებულია სამართალი და საერთო შეთანხმება, აგრეთვე სახელმწიფოს მიერ, სათანადო წესით მიღებული კანონები, ადგილი აქვს ქვეყნის ნორმალური მართვის დეზორგანიზებას, საკუთრების უფლების დარღვევას და თვით ხალხის დამონება-გადაგვარებას. იმ მმართველობის მიმართ, რომელიც საკუთარი ხალხის წინააღმდეგ იყენებს დესპოტურ ხელისუფლებას, ხალხს ერთადერთი შესაძლებლობა რჩება – “შესთხოვოს შემოქმედს დახმარებისათვის და გამოიყენოს ძალა უსამართლო და უკანონო ძალის წინააღმდეგ”. ამრიგად, ლოკის აზრით, ხალხის სუვერენიტეტი, საბოლოო ჯამში, უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ხალხის მიერ შექმნილი, სახელმწიფოს სუვერენიტეტი. თუ ხალხის უმრავლესობა გადაწყვეტს, რომ ბოლო უნდა მოეღოს საზოგადოებრივი ხელშეკრულების დამრღვევი მმართველობის თავხედობას, შეიარაღებული სახალხო აჯანყება ხელისუფლების დამხობის მიზნით, რათა სა-ხელმწიფო დაბრუნდეს თავისუფლების, კანონის, საყოველთაო კეთილდღეობისაკენ მოძრაობის გზაზე, – სავსებით ლეგიტიმური ქმედებაა. ხალხის შეიარაღებულ აჯანყებაზე უფლების თეზისი – არ არის ლოკის დოქტრინის შემთხვევითი ნაწილი. ეს მისი ლიბერალურ-დემოკრატიული იდეის მნიშვნელოვანი დებულებაა, რითაც ის, პოსტფაქტუმ, 1688 წლის სახელმწიფო გადატ-რიალების გამართლებას შეეცადა, რასაც ინგლისში მმართველობის ფორმის შეცვლა მოჰყვა.

12. თომას ჯეფერსონის სამართლებრივი შეხედულებანი - გვ. 127-130

ბუნებით-სამართლებრივი იდეების არგუმენტირება, ანუ “ადამიანის ბუნებითი და განუსხვისებელი უფლებებისადმი” აპელირება, მიუხედავად მისი სახელმწიფოებრივი კუთვნილებისა, ამერიკაში 1744 წლიდან გაძლიერდა, როდესაც აბსო-ლუტურად ნათელი გახდა, რომ ინგლისის პარლამენტი რაიმე დათმობაზე წასვლას არ აპირებდა. ჯ. ადამსის, თ. ჯეფერსონისა და ა. ჰემილტონის პამფლეტებში აისახა, ამერიკაში და- სახლებული კოლონიისტების ბუნებით-სამართლებრივი მოთხოვნების დასაბუთება. აშშ-ის დამოუ-კიდებლობის დეკლარაციის საზეიმოდ გამოცხადებამდე (1776 წლის 4 ივლისი), ადამიანის ბუნებითი და განუსხვისებელი უფლებების შესახებ მოსაზრება არამხოლოდ

პუბლიცისტიურ ნაშრომებში, არამედ პოლიტიკურ და, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, კონსტიტუციურ დოკუმენტებში აისახა. 1776 წლის 12 ივლისს ჯორჯ მეისონმა, ჯ. მედისონის რედაქციით, გამოსცა ვირჯინიის შტატის უფლებათა დეკლარაცია, რომელშიც პირველად, ოფიციალურად განმტკიცდა, რომ ყველა ადამიანი არის ბუნებით თავისუფალი და დამოუკიდებელი, რომ მას განუსხვისებელი უფლებები გააჩნია, რომლებზეც უარის თქმა მაშინაც კი არ შეიძლება, რო-დესაც ადამიანები თანამეგობრობაში ერთიანდებიან. ამ უფლებებს ადამიანები ვერ წაართმევენ საკუთარ შთამომავლობას. დეკლარაციაში საუბარი იყო სიცოცხლისა და თავისუფლების ხელ-შეუხებლობაზე, აგრეთვე ბედნიერებისა და უსაფრთხოების დამყარებისაკენ ლტოლვის უფ-ლებაზე (დეკლ., მ.1). შემდეგ, საუბარი ეხებოდა იმას, რომ ხალხს უფლება აქვს შეცვალოს ისეთი მთავრობა, რომელც არ პასუხობს საკუთარ დანიშნულებას – უზრუნველყოს საყოველთაო კეთილდღეობა და უსაფრთხოება. ბ. ფრანკლინისა და ჯ. ადამსის მონაწილეობით, თომას ჯეფერსონის მიერ დაწერილი დამოუკი-დებლობის დეკლარაცია, რომელიც 13 შტატმა ერთხმად მიიღო, ზუსტად ასახავდა ადამიანის ბუნებითი და განუსხვისებელი უფლებების ლოგიკურობასა და დასაბუთებულობას. დეკლარაციის ტექსტი იმ სამართლებრივი მიზეზებისა და დასაბუთების ჩამოთვლით იწყება, რომ-ლებმაც კოლონიების გამოყოფისა და მმართველი ხელისუფლების ფორმის შეცვლის აუცილებლობა განაპირობეს. “როდესაც ადამიანთა ცხოვრებაში მომხდარი მოვლენებით, ერთი ხალხისათვის აუცილებელი ხდება იმ პოლიტიკური კავშირების გაწყვეტა, რითაც ის სხვა ხალხს უკავშირდებოდა, ამ განკერძოებულ ხალხს ევალება თანასწორი და დამოუკიდებელი მდგომარეობის დაკავება მსოფლიო დერჟავეებს შორის. ეს უფლება მას მოპოვებული აქვს ბუ-ნების კანონებისა და მათი შემოქმედის თანხმობით. მაშინ, ადამიანთა აზრისათვის საყოველ-თაოდ აღიარებული პატივისცემა მოითხოვს, რომ ჩამოთვლილი იქნას ის მიზეზები, რომლებიც აიძულებენ ამ ხალხს გამოყოფისაკენ”. შემდეგ მოდიოდა “განუსხვისებელი უფლებების” ჩამო-ნათვალი, სადაც, ლოკისეულ ტრიადაში მითითებული “საკუთრება” (სიცოცხლის, თავი-სუფლებისა და კერძო საკუთრების უფლება) შეიცვალა “უფლებით იყო ბედნიერი”. ეს, ერთი მხრივ, შეესაბამებოდა არისტოტელესეულ გაგებას იმ უმთავრესი მიზნისა, თუ რატომ ერთიან-დებოდნენ ადამიანები საზოგადოებასა და სახელმწიფოში და, მეორე მხრივ, განმანათლებლობის სულისკვეთებით განმტკიცებულ, თავისუფლების ცნების გაგებას ასახავდა, რის გარეშეც შეუძ-ლებელია ადამიანის სრულყოფილება და მისი შესაძლებლობების განვითარებისათვის სათანადო პირობების შექმნა. გარდა ამისა, ცნობილია ის ფაქტი, რომ თ. ჯეფერსონი არ ურჩევდა მის მეგობარს, გენერალ მარკიუს დე ლაფაიეტს, რომ კერძო საკუთრების უფლება ასახულიყო 1789 წლის საფრანგეთის “ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციაში”, როგორც ადამიანის ბუნებითი და განუსხვისებელი უფლება. თ. ჯეფერსონისეულ რედაქციაში, განუსხვისებელი უფლებების დასაბუთება

შემდეგი სახით არის მოცემული (ფრჩხილებშია შეტანილი ბ. ფრან-კლინისა და ჯ. ადამსის მიერ ჩასწორებული ცნებები): “ჩვენ ვთვლით, რომ თვალნათელია შემდეგი ჭეშმარიტება: ყველა ადამიანი შექმნილია თანასწორად; ის მისი შემოქმედით დაჯილ-დოვებულია გარკვეული (თანდაყოლილი) განუსხვისებელი უფლებებით, რომელთა რიცხვს სი-ცოცხლის, თავისუფლებისა და ბედნიერებისაკენ ლტოლვის უფლება მიეკუთვნება; ამ უფლებების უზრუნველსაყოფად ადამიანები ქმნიან მთავრობას, რომელიც საკუთარ თავზე იღებს სამართლიანი ხელისუფლების აღსრულებას, მათ მიერ ნამართი ხალხის თანხმობით; თუ მმართველობის რომელიმე ფორმა ამსხვრევს ამ პრინციპებს, მაშინ ხალხის უფლება იმაში მდგომარეობს, რომ შეცვალოს ან საერთოდ გააუქმოს ის და დაადგინოს ახალი მმართველი ხელისუფლება, რომლის საქმიანობის საფუძველში ისეთი პრინციპები და ფორმები ჩაიდება, რომლებიც, ხალხის აზრით, ყველაზე სასურველია ხალხის უსაფრთხოებისა და ბედნიერების უზრუნველყოფისათვის”. გარდა ამისა, წარსულის გამოცდილება მოწმობს, რომ “ადამიანები უფრო მეტად ითმენენ ბოროტებას, მანამ შესაძლებელია მისი მოთმენა, ვიდრე, გაუქმების გზით, ცვლიან მათთვის ჩვეულ მმართველობის ფორმებს”. თუმცა, მმართველი ხელისუფლების შეცვლის მოთხოვნა აუცილებელი და გადაუდებელი ხდება იმ მომენტიდან, როდესაც ხელისუფლება გამოამჟღავნებს საკუთარ განზრახვას, დათრგუნოს ხალხი და დაუქვემდებაროს ის თვითნებობას ან აბსოლუტურ დესპოტიზმს. “თუმცა, როდესაც ბოროტად სარგებლობისა და უზურპაციის გრძელი ჩამონათვალი (გარკვეულ პერიოდში დაწყებული), აბსოლუტური დესპოტიზმისთვის ხალხის დაქვემდებარების ერთსა და იმავე მიზანს უცვლელად ისახავს, ხალხი უფლება-მოსილია, ეს მისი მოვალეობაც არის, დაამხოს ასეთი მმართველი ხელისუფლება და, მომავალი უსაფრთხოების მიზნით, უზრუნველყოს საკუთარი თავი ახალი დამცველებით”. ბუნებით-სამართ-ლებრივი თეორიის იდეების ასეთი ახსნა-განმარტების საფუძველზე ჩამოყალიბდა და გაუღერდა სახალხო სუვერენიტეტსა, პოლიტიკურ თვითგამორკვევასა და დამოუკიდებელ არსებობაზე ხალხის უფლებათა კონსტიტუციური პრინციპი. XVIII საუკუნის 70-ანი წლების შუა ხანების თეო-რიული სიახლის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი შედეგი ხელისუფლებათა დანაწილების პრინციპის დაზუსტება და ხელახალი გააზრება იყო. 1776 წელს ჯ. ადამსმა პამფლეტში “მმართველი ხელი-სუფლების აზრის შესახებ”, გარდა არგუმენტებისა ორპალატიანი ლეგისლატურის ღირსებათა სასარგებლოდ, ხელისუფლებათა დანაწილების იდეების სახით, წამოაყენა შეკავებისა და ურთიერთგაწონასწორების სისტემათა იდეა, რომლის თანახმად, ურთიერთდაპირისპირებული ან მოჭიშვე ხელისუფლებებს შორის, შეენარჩუნებინათ თანაზომიერება და, ნაწილობრივ, გან-კერძოებასა და გათანაბრებას დაქვემდებარებული უფლებამოსილებათა შეთავსება მოეხდინათ. კერძოდ, თუ აღმასრულებელი ხელისუფლება ჩამოცილებულია საკანონმდებლო საქმიანობას, მაშინ, ადამსის საკმაოდ რეალისტური და ზუსტი მოსაზრებით, მას

წარმოეშევა დაპირისპირება ლეგისლაციურასთან და მათ შორის წინააღმდეგობა არ დამთავრდება მხოლოდ პაექრობით, ვინაიდან მთელი ხელისუფლება, საკანონმდებლოც და აღმასრულებელიც, შეიძლება უკანონოდ დაიპყროს კონფლიქტის მონაწილე უფრო ძლიერმა ხელისუფლებამ. ამ ვითარებაში სასამართლო ხელისუფლება ვერ შესძლებს შუამავლის როლის შესრულებას და, მითუმეტეს მოქიშპე ხელი-სუფლებათა შორის, თანაზომიერების დამცველად გამოსვლას, რაც ასევე მის დამორჩილებას გამოიწვევს რომელიმე ხელისუფლების მხრიდან.

თ. ჯეფერსონი იცავდა რწმენის თავისუფლებას, რომელიც მან ბუნებითი უფლებების ჩამონათ-ვალში შეიტანა. ამიტომ დაუშვებელი იყო ამ უფლების დათმობა რომელიმე მთავრობისათვის. ჯეფერსონისათვის ერთ-ერთი მაგისტრალური თემა ბუნებითი და სამოქალაქო უფლებების დასა-ბუთება იყო. დამოუკიდებლობის დეკლარაციის დაწერის შემდეგ, მან უარი თქვა ლოკისეული ბუნებითი უფლებების ტრიადის (სიცოცხლის, თავისუფლებისა და კერძო საკუთრების უფლება) დაცვაზე და უპირატესობა “სიცოცხლის, თავისუფლებისა და ბედნიერებისაკენ ლტოლვის უფ-ლებას” მიანიჭა. თუმცა, ფედერალური კონსტიტუციის მიღების შემდეგ, მან სპეციალური წერი-ლი გაუგზავნა ჯ. მედისონს და გამოვიდა წინადადებით, შეესილიყო კონსტიტუცია იმ უფლე-ბებისა და თავისუფლებების ჩამონათვალით, რომლებიც, მოგვიანებით, 1791 წლის ილლ ოფ რიგჰტს-ში შევიდნენ, სადაც საბოლოოდ და სამუდამოდ დამკვიდრდა ლოკისეული ბუნებითი უფლებების ტრიადა (სიცოცხლის, თავისუფლებისა და კერძო საკუთრების უფლება – V შესწორება). შემდ-გომში, თ. ჯეფერსონმა კიდევ უფრო დააზუსტა საკუთარი წარმოდგენები ბუნებით უფლებებზე. კერძოდ, ის უსაფუძვლოდ მიიჩნევდა ჰობსისა და ლოკის აზრს იმის შესახებ, რომ საზო-გადოებაში შესვლის შემდეგ, ადამიანები უარს ამბობენ რომელიმე ბუნებით უფლებაზე. კერძო საკუთრების უფლება ეფუძნება ადამიანის ბუნებით მოთხოვნებს იმ საშუალებებზე, რომელთა მეშვეობით ადამიანი საკუთარი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას შესძლებდა. თითოეული ადამიანი და საზოგადოება უფლებამოსილია მოიპოვოს თვითგამორკვევის უფლება, რომელსაც ისინი ბუნებისგან იძენდნენ. არსებობს ისეთი უფლებაც, რომლის გადაცემა მთავრობისათვის უაზრო და უსარგებლო ქმედება იქნება: აზრის გამოსატვის უფლება, ზეპირად და წერილობით; თავისუფალი ვაჭრობის უფლება; პირადი თავისუფლების და ხელშეუხებლობის უფლება და სხვა.

13. ნეტარი ავგუსტინეს სამართლებრივი შეხედულებანი - გვ. 76-77

აურელიუს ავგუსტინე (354-430) – ქრისტიანული იდეოლოგიისა და დასავლური პატრისტიკის ერთ-ერთი გამოჩენილი წარმომადგენელი. ქრისტიანად მოქცევამდე (387 წ.), ის ჯერ მანიქეელთა მიმდევრობას ემხრობოდა, შემდეგ სკეპტიციზმით, პლატონისა და ნეოპლატონისტთა ფილოსოფიით, ციცერონის ნაშრომებით დაინტერესდა. გაქრისტიანების შემ-დეგ, ავგუსტინე აქტიურად მონაწილეობდა

“ერეტიკოსთა” დევნაში. 395 წლიდან, სიცოცხლის ბოლომდე – ის გიპონის ეპისკოპოსი (ჩრდილოეთ აფრიკაში) იყო. აურელიუს ავგუსტინე საკმაოდ ნაყოფიერი ავტორი გახლდათ, რომელმაც ქრისტიანული მოძღვრების ძირითადი დებულებანი შეიმუშავა: “თავისუფალი ნების შესახებ” და სხვა.

ნეტარი ავგუსტინეს რელიგიური ფილოსოფიის უმთავრესი იდეა – ღვთისა და ღვთიური სიყვარულის შეცნობა; ეს არის ადამიანის სულის მიზანი და ერთადერთი არსი. ღმერთი – ერთიანი, სრულყოფილი და აბსოლუტური არსია; ყველაფერი დანარჩენი არსებობს მხოლოდ ღვთის ნებით. მთელს სამყაროში არაფერი ხდება ღვთისა და ზებუნებრივი ძალების გარეშე.

ელინისტური ფილოსოფიის თანახმად, ავგუსტინე თვლიდა: ადამიანთა ცხოვრების მიზანი და არსი – ბედნიერებაა, რომელიც ღმრთის სიყვარულით მიიღწევა. მოძღვრების მთავარი თეზაა – რწმენის უპირატესობა გონების მიმართ. ეკლესია – როგორც შეუცდომელი, უკანასკნელი ინსტანცია, ნებისმიერი ჭეშმარიტებისათვის რწმენის უზენაესი და ავტორიტეტული წყარო არის.

უთანასწორობას ის იცავს, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების მუდმივ და უცვლელ პრინციპს. უთანასწორობა არის იმ საზოგადოებრივი ორგანიზმის იერარქიული სტრუქტურის ნაწილი, რომელიც ღმერთმა შექმნა. მიწიერი იერარქია არის იმ ციური იერარქიის ანარეკლი, რომლის “მონარქიც” არის ღმერთი. ავგუსტინე ცდილობდა არ დაეშვა ხალხის მასების დაინტერესება ერეტიკული მოძღვრებებით და ამისათვის ღვთის წინაშე ყველა ადამიანის თანასწორობის ქრისტიანულ იდეას იყენებდა – ყველა ხალხი წარმოიშვა ერთი, საერთო წინაპრისგან.

ავგუსტინეს გამოთქმული აქვს ადამიანური და ღვთიური ისტორიის ერთიანობის იდეა. ეს ისტორიები სხვადასხვა მიმართულებით, თუმცა განუყოფელ სფეროებში მიმდინარეობდა. ორივე ისტორიის მთავარი არსია – ორი სამეფოს, ორი ქალაქის – ღვთიურისა და ადამიანურის ბრძოლა. ამრიგად, ღვთისა და ბუნების დუალიზმი საზოგადოებრივ განვითარებაზეც არის გადმოტანილი. ღვთიური ქალაქი ადამიანთა უმცირესს ნაწილს წარმოადგენდა, ანუ იმას, რომელმაც საკუთარი რელიგიურ-ზნეობრივი ცხოვრების წესებით დაიმსახურა ღვთის მოწყალება და ღვთიური დაცვა. მიწიერ ქალაქში კი, პირუკუ – ბატონობენ სიხარბე, ეგოიზმი და ღვთის-მგმობელი ადამიანები. ღვთიური ქალაქი მუდმივად ძლიერდებოდა, საზოგადოებრივ-ისტორიული განვითარების თვალსაზრისით, განსაკუთრებით იესო ქრისტეს მოვლინების შემდეგ. ღვთიური ქალაქისადმი კუთვნილების მთავარი პირობა ღვთისა და ეკლესიისადმი მორჩილება და თავ-მდაბლობა არის.

საერო სახელმწიფოთა მიწიერი წესრიგი ბოროტი, დემონური ძალების ზემოქმედებას ექვემდებარება. იმისათვის, რომ ხალხი დაიცვან ამ ძალებისაგან, სავალდებულოა სოციალური ცხოვრების განწმენდა უზენაესი ღვთიური

სამართლიანობის იდეით.

მიწიერი მართლწესრიგის დადგენა-უზრუნველყოფა არ ძალუძს ადამიანს. მისი შექმნა მას შემდეგ ითავა ღმერთმა, რაც პირველი ადამიანები ცოდვილი ცხოვრების წესს მიეცენ. გადაწყდა მომდევნო თაობების დაცვა გადაგვარებისაგან, ურიცხვი დანაშაულის ჩადენისაგან. მართლ-წესრიგის საფუძველია – ღვთის შიში. ღმერთი, ადამიანის დასჯის მუქარით, იცავს ამ უკანასკნელს და არ აძლევს უფსკრულში გადავარდნის საშუალებას.

საინტერესოა ავგუსტინეს მოსაზრება მონობის შესახებ: მონობა უსამართლოა, იმ ბუნებითი სამართლის პოზიციიდან, რომელსაც სტოელები ქადაგებდნენ, თუმცა სამართლიანია – როგორც ცოდვის შედეგი. ავგუსტინეს აზრით, მონობა არა წარმავალი და დროებით მოსათმენი მოვლენაა, რათა თავი დავიცვათ არეულობისაგან, არამედ მუდმივი მდგომარეობაა, ვინაიდან ის ადამიანის ბუნების შერყენის შედეგია. მონობა იარსებებს მანამ, ვიდრე იქნება ადამიანთა მიწიერი სამყარო. მხოლოდ ღვთიურ ქალაქში გაუქმდება მონობა.

14. აშშ-ის კონსტიტუცია

1. უსაშველოდ მოძველებული „კონფედერაციის მუხლების“ გადასინჯვის აუცილებლობა იმით იყო ნაკარნახევი, რომ მკვეთრად გაუარესდა კონფედერაციის ეკონომიკური და პოლიტიკური პოზიციები, მათ შორის საერთაშორისო არენაზე.

2. ამ პროცესების გართულებას, კიდევ უფრო, ამძაფრებდა მთავრობის ფინანსური უძლურება, ვინაიდან შტატები უარს ამბობდნენ, სამხედრო ხარჯების და „თავდაცვის და საერთო კეთილდღეობისათვის“ გაღებული თანხების, ანაზღაურებაზე.

3. ომის დამთავრებამ და, 1783 წლის აპრილში, ყოფილ მეტროპოლიასთან პარიზის ზავის დადებამ, თვალნათლივ დაადასტურა, რომ ჩრდილო-ამერიკული შტატების კონფედერაციულმა კავშირმა ამოწურა საკუთარი შესაძლებლობანი და ის უნდა დაშლილიყო. გარდა ამისა, მკვეთრად გამწვავდა სოციალური წინააღმდეგობანი, რისი ნათელი დადასტურებაც იყო 1786-87 წლების სახალხო აჯანყება.

4. 1787 წლის 6 მაისს მიღებული იქნა გადაწყვეტილება სპეციალური დამფუძნებელი კრების – კონსტიტუციური კონვენტის მოწვევის შესახებ, რომლის მუშაობაში მონაწილეობა უნდა მიეღოთ შტატების მიერ დანიშნულ დელეგატებს, მხოლოდ „კონფედერაციის მუხლებში“ ცვლილებების შეტანისა და მათი დახვეწის მიზნით.

5. თუმცა, მისი მუშაობის პერიოდში, ჩამოყალიბებული იქნა ახალი ფედერაციული სახელმწიფოს კონსტიტუცია.

6. კონვენტის მოწვევა არ იქნა ყველა შტატის მიერ მოწონებული – მის მუშაობაში, შტატების მიერ არჩეული 74 დელეგატიდან, მონაწილეობა მხოლოდ 55-მა მიიღო, რომელთა შორის სჭარბობდნენ ამერიკული რევოლუციის აღიარებული ლიდერები.

7. ყველა დელეგატი იყო აშშ-ს თეთრკანიანი მამაკაცი მოქალაქე, მდიდარი და განათლებული ადამიანი.

8. დელეგატები, პოლიტიკური მრწამსით, ორ ჯგუფად:

ა) ფედერალისტებად – ერთიანი ფედერალური სახელმწიფოს შექმნის მომხრეები, რომელსაც ექნებოდა ძლიერი ცენტრალური ხელისუფლება და

ბ) ანტიფედერალისტები – მათი მოწინააღმდეგე დემოკრატები. ამიტომ, ახალი სახელმწიფოს კონსტიტუცია მხოლოდ კომპრომისის შედეგი შეიძლება გამხდარიყო. 1787 წლის 17 სექტემბერს მოწონებული და 9 შტატის მიერ რატიფიცირებული აშშ-ის კონსტიტუცია, ძალაში შევიდა 1789 წლის 4 მარტს.

9. კონსტიტუცია მცირე მოცულობის დოკუმენტია, რომელიც შედგება პრეამბულისა და 7 მუხლისაგან, რომელთაგან მხოლოდ პირველი 4 მუხლი იყოფა კარებად.

10. კონსტიტუციის შექმნის მიზანი „აშშ-ის ხალხის მიერ“ გაცხადებული იყო მის პრეამბულაში. ისინი დაყვანილი იყო „სრულყოფილი კავშირის“ შექმნის, სამართლიანობის დადგენისა და მართლმსაჯულების გარანტირების, შინაგანი სიმშვიდის უზრუნველყოფისა და ერთობლივი თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცების, საერთო კეთილდღეობისადმი თანადგომის“ გაწევამდე.

11. კონსტიტუციის საფუძველში ჩაიდო, მის ტექსტში პირდაპირი გზით არ ჩამოყალიბებული, თუმცა ნაგულისხმევი პრინციპები: საპრეზიდენტო რესპუბლიკანიზმი, ფედერალიზმი (მოწყობა), ხელისუფლებათა დანაწილება, კონსტიტუციური სასამართლო კონტროლი.

12. კონსტიტუცია არ შეიცავდა პოლიტიკურ-სამართლებრივ პრინციპებს, რომლებიც მანამდე გამოთქმული იყო

სხვა პოლიტიკურ დოკუმენტებში, კერძოდ, დამოუკიდებლობის დეკლარაციაში (1776 წ.) და შტატების კონსტიტუციებში: ადამიანის ბუნებითი და განუსხვისებელი უფლებები, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია, ხალხის უფლება შეიარაღებულ აჯანყებაზე და სხვა.

13. ეს არ იყო შემთხვევითი გარემოება, არამედ განპირობებული იყო რთული პოლიტიკური და სოციალური ვითარებით.

14. კონსტიტუცია მოწოდებული იყო უზრუნველყო სოციალური მშვიდობა და წესრიგი, საიმედოდ დაეცვა თეთრკანიანი უმცირესობის ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები.

15. აშშ-ის კონსტიტუციის ფუძემდებლური პრინციპი გახდა არა სახალხო სუვერენიტეტი, არამედ ხელისუფლებათა დანაწილება და ურიერთშეჯერებისა და გაწონასწორების (ცჰეკ ანდ ბალანცეს) მექანიზმი.

16. ხელისუფლებათა დანაწილების საპრეზიდენტო მოდელის შესაბამისად, სახელისუფლებო ფუნქციები და სახელისუფლებო ფუნქციათა საგნები მკვეთრად იყო განაწილებული ხელისუფლების სამი შტოს მიერ: საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო.

17. სწორედ ამ საკითხებს ეხებოდა აშშ-ის კონსტიტუციის პირველი სამი მუხლი.

18. I-ლი მუხლის პირველ განყოფილებაში ნათქვამი იყო, რომ „საკანონმდებლო უფლებამოსილებანი, აღნიშნულით დადგენილია, ეკუთვნოდა აშშ კონგრესს, რომელიც შედგებოდა სენატისა და წარმომადგენელთა პალატი-საგან“.

19. თუ წარმომადგენელთა პალატა იქმნებოდა იმ დეპუტატებისაგან, რომლებსაც, ორ წელიწადში ერთხელ, ირჩევდა ცალკეული შტატის ხალხი, სენატის ფორმირება ხდებოდა ორსაფეხურიანი არჩევნების გზით, „თითოეული შტატიდან ორ-ორი სენატორის შემადგენლობით, რომლებსაც ადგილობრივი ლეგისლატურები 6 წლის ვადით ირჩევდნენ.“

20. ისინი როტაციას ექვემდებარებოდნენ 1/3 რაოდენობით, ყოველ ორ წელიწადში ერთხელ.

21. ამავე პირველი მუხლით, ჩამოყალიბდა სხვადასხვა საარჩევნო ცენტრები, რომელთა დაცვა მოეთხოვებოდა კონგრესის ორივე პალატის დეპუტატებს.

22. წარმომადგენელთა პალატის წევრი შეიძლება ყოფილიყო 25 წლის ასაკის აშშ-ის მოქალაქე, რომელიც 7 წლის განმავლობაში ცხოვრობდა იმ შტატში, სადაც იყრიდა კენჭს. ხოლო სენატორი შეიძლება გამხდარიყო, 30 წლის ასაკს მიღწეული აშშ-ის მოქალაქე, რომელიც 9 წლის განმავლობაში ცხოვრობდა იმ შტატში, სადაც იყრიდა კენჭს.

23. კონსტიტუციის II მუხლის I კარის მიხედვით, აღმასრულებელი ხელისუფლება ეკუთვნოდა აშშ-ის პრეზიდენტს, რომელსაც, ვიცე-პრეზიდენტთან ერთად, 4 წლის ვადით, ირიბი არჩევნების გზით, ფარული კენჭისყრით ირჩევდა ამომრჩეველთა კოლეგია.

24. ამ კოლეგიის წევრებს თითოეული შტატი იმ წესის მიხედვით ნიშნავდა, რომელიც დადგენილი იყო მისი ლეგისლატურით.

25. აშშ-ის პრეზიდენტის თანამდებობაზე აირჩეოდა, 35 წლის ასაკს მიღწეული, დაბადებით აშშ-ის მოქალაქე, ან ის პირი, რომელიც აშშ-ის მოქალაქე იყო კონსტიტუციის მიღების მომენტისათვის და ამ ქვეყანაში ცხოვრობდა სულ მცირე 14 წლის განმავლობაში.

26. პრეზიდენტს ძალზედ ვრცელი უფლებამოსილებანი მიენიჭა, რის გამოც მას დემოკრატებმა „არჩევითი მონარქი“ უწოდეს. პრეზიდენტი იყო: არმიისა და ფლოტის მთავარსარდალი; ცალკეული შტატების პოლიციის მეთაური; მას ამნისტიის და შეწყალების უფლება მიენიჭა; მას „სენატის თანხმობით“, ხელშეკრულების დადების უფლება ჰქონდა, იმ პირობით, რომ ხელშეკრულებას მოიწონებდა სენატის შემადგენლობის 2/3; თანამდებობაზე ნიშნავდა ელჩებს, კონსულებსა და სხვა ოფიციალურ წარმომადგენლებს, უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებს და აშშ-ის სხვა თანამდებობის პირებს. მას, საგანგებო მდგომარეობისას ან სხვა საჭიროებისას, შეეძლო კონგრესის ორივე ან ერთ-ერთი პალატის მოწვევა, კავშირის საქმეებზე ამომწურავი ინფორმაციის მიღება“ და სხვა.

27. აშშ-ის პრეზიდენტის ასეთი ძლიერი ერთპიროვნული ხელისუფლების შექმნის შესახებ კონვენტის გადაწყვეტილებაზე დიდი გავლენა იქონია იმ გარემოებამ, რომ პრეზიდენტობის ყველაზე რეალური კანდიდატი სწორედ ჯ. ვაშინგტონი იყო.

28. კონსტიტუცია ძალზე მცირე ადგილს უთმობდა სასამართლო სისტემის ორგანოთა შექმნისა და

ფუნქციონირების საკითხებს. მათი დაწესების უფლება კონგრესს მიენიჭა, რომელიც უფლებამოსილი იქნებოდა შეექმნა ნებისმიერი სასამართლო, რომელიც უზენაესი სასამართლოს ქვემდგომი ინსტანცია იქნებოდა (კარი 8, მუხლი 1; კარი I, მ. III). კონვენტში ეჭვი გამოითქვა საერთო ფედერალური სასამართლო ორგანოს შექმნის მიზანშეწონილობის თაობაზე. თუმცა, ეს ეჭვი მალევე გაიფანტა, როცა გაიხსენეს, თუ რამდენად არაქმედითი იყო კონფედერაცია, რომლის სისუსტე დიდად განაპირობა საერთო-სახელმწიფოებრივი სასამართლო ორგანოების არარსებობამ.

29. კონსტიტუციის III მუხლის 2 კარის ძალით, ფედერალური სასამართლო ხელისუფლება გავრცელდა 5 კატეგორიის საქმეებზე: 1) ყველა საქმე, რომელიც თვით აშშ-ის კონსტიტუციის, ფედერალური კანონებისა და საერთაშორისო ხელშეკრულებების საფუძველზე იყო აღმოცენებული; 2) ყველა საქმე, რომელიც ელჩებს, კონსულებს და სხვა ოფიციალურ წარმომადგენლებს ეხებოდა; 3) საადმირალოსა და საზღვაო იურისდიქციის საქმეები; 4) ყველა დავები, რომლის ერთ-ერთი მხარე აშშ-ში იქნებოდა; 5) ორ ან მეტ შტატს შორის აღმოცენებული დავის საქმეები, რომელიმე შტატისა და სხვა შტატის მოქალაქეს შორის, სხვადასხვა შტატების მოქალაქეებს შორის, რომლებიც უფლებებს აცხადებენ სხვა შტატების მიერ დათმობილ მიწებზე.

30. ფედერალური სასამართლოს სპეციალურ კომპეტენციას, სპეციალურმა კანონმდებლობამ მიაკუთვნა საქმეები „სასამართლოს უპატივცემლობისა“ და ის საქმეები, რომლებიც დაკავშირებული იყო ფედერალური სასამართლოების მიერ, სხვადასხვა სასამართლო ბრძანებების გამოცემასთან, საკუთარი უფლებების რეალიზაციასთან და მათ მიერ ამ ბრძანების ნებისმიერი შტატის ქვემდგომი ინსტანციის სასამართლოში წარგზავნასთან (ბრძანება „ჰაბაეს ცორპუს“, ამკრძალავი ბრძანება „ინიუნცტიონ“, მავალბელი ბრძანება „მანდატუს“ და სხვა).

31. კონსტიტუციაში პირდაპირ არ იყო ნათქვამი მოსამართლეთა შეუცვლელობასა და დათხოვნის აკრძალვის შესახებ, თუმცა მითითებული იყო, რომ „ისინი მანამ იკავებდნენ თანამდებობას, ვიდრე მათი ქცევა უმწიკვლო იყო“.

32. განმტკიცებული იყო მოსამართლეთა მატერიალური გარანტიები, კერძოდ, მოსამართლის უფლება საკუთარი სამსახურის ღირსეული ანაზღაურებით, რომლის მოცულობის შემცირება დაუშვებელი იყო, მისი სამსახურში ყოფნის მთელ პერიოდში.

33. ხელისუფალთა დანაწილების ამერიკული კონცეფციაა – არა მხოლოდ ხელისუფლების სხვადასხვა შტოებს შორის, სახელისუფლებო ფუნქციებისა და კომპეტენციის საგანთა გამიჯვნა და მათი დამოუკიდებლობა, არამედ ამ კომპეტენციის უდავო და, უფრო მეტიც, ძირითადი ნაწილი „ურთიერთშეკავებისა და გაწონასწორების“ სისტემა, შემაკავებელი კონტროლი და ხელისუფლებათა დაბალანსება იმ დროს, თუ საფრთხე შეექმნება მათ შორის ურთიერთგაწონასწორებასა და წარმოიქმნება სახიფათო დისბალანსი.

34. ნებისმიერ ნორმალურად მოქმედ სახელმწიფო მექანიზმში, ხელისუფლების ყველა შტო ერთმანეთთან თანამშრომლობს და ურთიერთზემოქმედებას ახდენს.

35. თუმცა, ასეთი ურთიერთზემოქმედება, ძალთა შორის თანასწორობის შენარჩუნების შემთხვევაშიც კი, არ გამორიცხავს მათ შორის შინაგანი დაძაბულობის შემთხვევებს. სწორედ ამ დაძაბულობისა და დისბალანსის მოხსნას, ხელისუფლების ცალკეულ შტოებს შორის, უნდა ემსახუროდეს „ურთიერთშეკავებისა და გაწონასწორების“ სისტემა, რომლის დროს ხელისუფლების თითოეულ შტოს შესაძლებლობა ეძლევა წინააღმდეგობა გაუწიოს, მეორე სახელისუფლებო შტოს მხრიდან, უზურპატორული მისწრაფებების განხორციელებას.

36. ეს სისტემა სულაც არ ნიშნავდა, რომ რომელიმე შტო თვითნებურად ჩაერეოდა მეორის უფლებამოსილებაში, არამედ ახორციელებდა და უზრუნველყოფდა შტოების ურთიერთ საკონსტროლო ფუნქციებს და ამისათვის ანიჭებდა მათ გარკვეულ საშუალებებსა და ხერხებს, რომლებიც ორგანიზაციულ-პროცედურული და უფლებამოსილებითი ხასიათისა იყო.

37. აშშ-ის კონსტიტუციის მიხედვით, კონგრესის შემადგენელი რგოლი აშშ-ის პრეზიდენტია, რომელიც ვეტოს უფლების გამოყენებით, ზემოქმედებს კონგრესის მიერ მიღებულ კანონპროექტებზე.

38. საპრეზიდენტო ვეტო შეიძლება დაძლეული იქნას, თუ მოხდება იმავე კანონპროექტის განმეორებითი განხილვა და მის დამტკიცება წარმომადგენელთა პალატისა და სენატის წევრთა 2/3-ის მიერ.

39. აშშ-ის პრეზიდენტის შემაკავებელია სენატი, რომელიც ამ უფლებას ახორციელებს, „სახელმწიფო

მეთაურისათვის“ „რჩევებისა და თანხმობის მიცემის“ მეშვეობით.

40. კონსტიტუციაში აღნიშნულა, რომ კონგრესი, სახელმწიფოს მეთაურთან ერთად, მონაწილეობს პრეზიდენტის მიერ საგარეო და საშინაო პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი უფლებამოსილებების განხორციელების პროცესში, კერძოდ: საერთაშორისო ხელშეკრულებების დადებისას, სავალდებულო იყო, რომ მათი მოწონება-დამტკიცებაში მონაწილეობა მიეღო, სხდომაზე დამსწრე სენატორთა 2/3-ს მაინც.

41. იმის მიუხედავად, რომ პრეზიდენტი შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალი იყო, მას არ შეეძლო ომის გამოცხადება, ვინაიდან ამ უფლებით მხოლოდ კონგრესი იყო აღჭურვილი. მხოლოდ კონგრესის სახელით და მისი მხრიდან არსებითი კონტროლის ქვეშ, პრეზიდენტს შეეძლო საგანგებო მდგომარეობის შემოღება ქვეყანაში და შეიარაღებული ძალების გამოყენება.

42. ფედერალური კონგრესი, აშშ-ის პრეზიდენტისა და უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეების მიმართ, მათი მხრიდან უხეში ამორალური საქციელის ჩადენის შემთხვევაში, ითხოვდა მათი თანამდებობიდან ვადამდე გადაყენებას, იმპიჩმენტის პროცედურის წესით. თავის მხრივ, უზენაესი სასამართლო ახორციელებს კონგრესის და აშშ-ის პრეზიდენტის შეკავებას, საკუთარი კონსტიტუციური კონტროლის უფლებების მეშვეობით, რადგან ამოწმებს ამ ორგანოების მიერ მიღებული აქტების კონსტიტუციასთან შესაბამისობის საკითხს.

43. 1787 წლის აშშ-ის კონსტიტუცია განამტკიცებდა აშშ-ის სახელმწიფო წყობილების ფედერაციულ ფორმას, იმის მიუხედავად, რომ კონსტიტუციის ტექსტში არ იყო გამოყენებული „ფედერაციის“ ცნება.

44. მის საფუძველში ჩაიდო დუალიზმის (ორგვარობა) პრინციპი, რომელიც განსაზღვრავდა კავშირის საგნობრივ კომპეტენციას და არა შტატებისათვის მიკუთვნებულ უფლებამოსილებათა სფეროს.

45. კონსტიტუციაში შეტანილი X შესწორება (1791) აზუსტებდა ფორმულას „შტატების ნარჩენი უფლების შესახებ“ და ადგენდა, რომ, აღნიშნული კონსტიტუციით, აშშ-ის „მიუნიჭებელი უფლება-მოსილებანი“ და ის ფუნქციები,

რომელთა შესრულება არ ეკრძალებათ ცალკეულ შტატებს, შენარჩუნებული აქვთ ამ შტატებს ან მოლიანად ამერიკის ხალხს.

46. კონსტიტუცია განამტკიცებდა ნებისმიერი ტრადიციული სახელმწიფოსა და კონსტიტუციის აუცილებელ პირობას – ფედერალური სამართლის უზენაესობის (სუპრემაციის) პრინციპს, რომელიც აისახა კონსტიტუციის VI მუხლში; აშშ-ის კონსტიტუციაში ცვლილებებისა და დამატებების შესატანად საჭირო იყო შტატებში სპეციალური კონვენტების მოწვევა და მათი მოწონება ლეგისლატურების ან შტატების კონვენტების სულ მცირე 3/4-ის მიერ.

47. ფილადელფიის კონვენტის მიერ დამტკიცებული, ფედერალური კონსტიტუცია მხოლოდ იმ შემთხვევაში შევიდოდა ძალაში, თუ მის რატიფიკაციას მოახდენდა 13-დან 9 შტატი მაინც.

48. კონსტიტუციის პროექტის მიმართ იყო გარკვეული შენიშვნებიც:

ა) მასში არ იყო გათვალისწინებული ის პრინციპი, რომლის მიხედვით ის ძალაუფლება, რომელიც კონსტიტუციას არ მიუნიჭებია აშშ-ის კონგრესისათვის, შტატებს უნდა შენარჩუნებოდათ;

ბ) კონსტიტუციაში არაფერი იყო ნათქვამი იმის შესახებ, რომ შტატებს უნარჩუნდებოდათ სუვერენიტეტი იმ ფარგლებში, რომელიც არ ჰქონდა მიკუთვნებული ფედერაციას;

გ) კონსტიტუცია არ შეიცავდა ცალკე კარს მოქალაქეთა უფლებებისა და თავისუფლებების შესახებ. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ კონსტიტუციაში მაინც იყო განმტკიცებული ზოგიერთი უფლებები და მათი დაცვის კონსტიტუციური გარანტიები: 1) ჰაბეას კორპუს-ს – ბრძანების გაცემის უფლება; 2) კანონის უკუქცევითი ძალის აკრძალვა; 3) სასამართლოს გარეშე, დევნისა და დასჯის შესახებ, ბილის გაცემის უფლება; 4) ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს გარანტირება; 5) რაიმე სახის პრივილეგიების დაწესების აკრძალვა, თანამდებობაზე დანიშვნის დროს; ვინაიდან აიკრძალა ყოველგვარი თავადაზნაურული ტიტული და წოდება; 6) კონსტიტუციაში მკაცრად განისაზღვრა ისეთი დანაშაულის დეფინიცია, როგორც იყო სახელმწიფოს ღალატი.

15. თომა აქვინატის სამართლებრივი შეხედულებები - გვ.78-81

XIII საუკუნეში, ევროპაში როგორც პოლიტიკურ, ისე სულიერ ცხოვრებაში პაპის ხელისუფლების აღზევება მოხდა. მაშინვე დასრულდა სქოლასტიკის – ადამიანური გონის საშუალებით, რწმენის პოსტულატების გამართლებაზე ორიენტირებული კათოლიკური თეოლოგიის – სისტემის შექმნა. ამ სისტემის შექმნაში უდიდესი როლი დომინიკანელმა ბერმა, სწავლულმა-ღვთისმეტყველმა თომა აქვინატმა (აქვინელმა – 1225-1274) ითამაშა, რომლის თხზულებანი შუა

საუკუნეების საეკლესიო იდეოლოგიის თავისებურ ენცი-კლოპედიად იქცა. სხვა საკითხებთან ერთად, აქვინატი თავის ნაშრომებში იხილავდა სახელმწიფოს, კანონების, სამართლის პრობლემატიკას. სწორედ აღნიშნული თემატიკაა განხილული ნაშრომებში “მბრძანებელთა მმართველობის შესახებ” და “თეოლოგიის სუმა.”

სწავლული-ღვთისმეტყველი საკუთარ ნაშრომებში კათოლიკური ეკლესიის დოგმებს უჯერებდა არისტოტელეს შეხედულებებს და ამ გზით, საკუთარი პროზიციის განმტკიცებას ცდილობდა. თომა აქვინელის წარმოდგენა სახელმწიფოს შესახებ აღნიშნულ საკითხზე ქრისტიანული დოქტრინის განვითარების პირველი მცდელობა იყო, არისტოტელეს “პოლიტიკის” მისადაგების ბაზაზე (რომელიც ლათინურ ენეზე ითარგმნა და სამეცნიერო ბრუნვაში დამკვიდრდა მხოლოდ 1250 წლის ბოლოდან).

არისტოტელესგან აქვინატმა გადაიღო აზრი იმის შესახებ, რომ ადამიანი, საკუთარი ბუნებით, “პოლიტიკური და საზოგადო არსება” არის. ადამიანებში, აპრიორი, ჩასახულია ლტოლვა გაერთიანებისა და სახელმწიფოში ცხოვრებისაკენ, ვინაიდან ინდივიდს მარტოდ-მარტო საკუთარი მოთხოვნების დაკმაყოფილება არ შეუძლია. ამ ბუნებრივი მიზეზით, იქმნება პოლი-ტიკური ერთობა (სახელმწიფო). სახელმწიფოებრიობის დაწესების პროცედურა, ანალოგიურია ღვთის მიერ სამყაროს შექმნის პროცედურისა. სამყაროს შექმნის აქტში პირველად ჩნდებიან ნივთები, როგორც ასეთი, მერე კი ხდება – ნივთების დიფერენცირება, მათი იმ ფუნქციების მიხედვით, რომლებსაც ისინი აღასრულებენ, მსოფლიო წესრიგის შინაგანი გაანგარიშების საზღვრებში. მონარქის საქმიანობა ღვთის აქტიურობას ემსგავსება. ვიდრე ღმერთი სამყაროს მართვას შეუდგებოდა, მან ამ სამყაროში ორგანიზებულობა და სწორი აღნაგობა შეიტანა. ძუს-ტად ამავე წესით, მონარქი ჯერ აწესებდა და აწყობდა სახელმწიფოს, შემდეგ – მის მართვას იწყებდა. სახელმწიფოებრიობის მიზანია

– “საერთო კეთილდღეობა”, გონიერი და ღირსეული ცხოვრებისათვის სათანადო პირობების შექმნა. ამ მიზნის მიღწევა კი შესაძლებელია, საბატონო-წოდებრიობაზე დამყარებული, სახელმწიფოს არსებობის პირობებში, ვინაიდან ღმერთმა ძალა-უფლება და სიმდიდრე მხოლოდ პრივილეგირებულ წოდებას მიანიჭა, ხოლო მიწათმოქმედნი და ხელოსნები გამორიცხა პოლიტიკის სფეროდან. ამ ღვთიური წესრიგის დაცვა კი ყველას ევა-ლება, ვინაიდან მათი ღვთიური მოვალეობაა დაემორჩილონ უმაღლესს წოდებას – მმართველებს, რომლებიც სახელმწიფოს განასახიერებენ.

პაპის მმართველობის ინტერესებისა და საბატონო სამყაროს დაწესებულებათა დაცვა სულ უფრო რთული ხდებოდა. კერძოდ, “ყველა ხელისუფლება ღვთისგან მომდინარეობს” თეზისის ლოგიკური ახსნა, დასაშვებად მიიჩნეოდა საერო წარჩინებულების (მეფეების, თავადების) აბსო-ლუტურ უფლებას, მართონ

სახელმწიფო, ე.ი. შესაძლებელს ხდიდა ამ თეზისის შემობრუნებას, რომის კათოლიკური ეკლესიის პოლიტიკური ამბიციების საწინააღმდეგოდ. იმისათვის, რომ სახელმწიფოს საქმეებში კათოლიკური ეკლესიის ჩარევის საფუძველი შექმნილიყო და საეროს მიმართ, სასულიერო ხელისუფლების უპირატესობის თეზისი დაესაბუთებინა, აქვინატმა მეცნიერულ ბრუნვაში სახელმწიფო ხელისუფლების სამი მომენტის (ელემენტის) განსხვავება შემოიტანა: 1) შინაარსი (არსი); 2) ფორმა (წარმოშობა); 3) გამოყენება.

სახელმწიფო ხელისუფლების არსი – ეს არის ბატონობისა და მორჩილების ურთიერთობათა წესი, რომლის დროსაც ადამიანთა იერარქიის სათავეში მყოფთა ნება მართავს და ამოძრავებს მოსახლეობის დაბალ ფენას. ეს წესი დაადგინა ღმერთმა, ე.ი. ხელისუფლება, მისი ძირძველი არსიდან გამომდინარე, არის ღვთიური დაწესებულება. ამიტომ ხელისუფლება არის უცვლელი სიკეთე და კეთილდღეობა. ხოლო მისი წარმოშობის კონკრეტული ხერხები (ანუ ხელისუფლების დაუფლების მეთოდები), მისი კონსტრუქციის ესა თუ ის ფორმები, შეიძლება ზოგჯერ შერყენი-ლი და უსამართლოც კი იყოს. აქვინატი იმ ვითარებასაც არ გამორიცხავდა, როდესაც სა-ხელმწიფო ხელისუფლებით სარგებლობა შეიძლება მის ბოროტად გამოყენებაში გადაზრდი-ლიყო. მაშასადამე, სახელმწიფოში ხელისუფლების მეორე და მესამე ელემენტები ზოგჯერ მოკლებულნი არიან ღვთიურობის ნიშანს. ეს მაშინ ხდება, როდესაც მმართველი ან ხელისუფ-ლების უზურპაციას ახდენს, ან სახელმწიფოს მართავს უსამართლოდ. ერთიც და მეორეც ღვთიური კანონების, რომის კათოლიკური ეკლესიის, როგორც დედამიწაზე იესო ქრისტეს ნების გამომხატველი ერთადერთი ხელისუფლების, კანონებისა და ღვთიური სამართლის დარღვევის შედეგი არის.

რამდენადაც მმართველის მოქმედება ღვთის ნებას სცილდება და ეს მოქმედება ეკლესიის ინტე-რესებს ეწინააღმდეგება, იმდენად ქვეშევრდომნი, აქვინატის აზრით, უფლებამოსილნი არიან შეეწინააღმდეგონ ასეთ მოქმედებას. მმართველი, რომელიც ბრძანებლობს ღვთის კანონებისა და ზნეობის დებულებათა საწინააღმდეგოდ, ამეტებს საკუთარ კომპეტენციას, იჭრება ადამიანთა სულიერ სამყაროში და უწესებს მათ, ზომაზე მეტსა და მძიმე გადასახადებს – ასეთი მმართველი ტირანად გარდაიქმნება. ხოლო, ვინაიდან ტირანი მხოლოდ საკუთარ კეთილ-დღეობაზე ზრუნავს და მას არ სურს იცოდეს საერთო სარგებლიანობა, არღვევს კანონებსა და სამართლიანობას, ხალხს ენიჭება უფლება, თუნდაც შეიარაღებული აჯანყების გზით, დაამხოს ასეთი მმართველი. ხოლო, ტირანის წინააღმდეგ უკიდურესი ღონისძიებების შემუშავების საკითხს მხოლოდ ეკლესია და რომის პაპი წყვეტს. ტირანიას აქვინატი განასხვავებდა მონარქიისაგან, რომელიც, მისი აზრით, არის მმართველობის საუკეთესო ფორმა. ამ ფორმას იგი უპირატესობას ორი მიზეზის გამო ანიჭებდა: 1) მონარქიას საერთო ჰქონდა, ზოგადად, ღვთის მიერ დადგენილ და წარმართულ სამყაროსთან და, აგრეთვე,

ადამიანის ორგანიზმთან, რომლის სხვადასხვა ნაწილი ერთიანდება და წარმართება ერთიანი გონის მიერ; 2) ისტორიული გამოცდილების მონაცემთა შედეგად, რომლებიც ერთი პირის მიერ მართული სახელმწიფოს სიმტკიცესა და წარმატებულობას ადასტურებდნენ.

თომა აქვინატი, არისტოტელეს ნაშრომთა შესწავლის შედეგად, მმართველობის სხვა ფორმებიც შეიცნო: არისტოკრატია, ოლიგარქია, დემოკრატია, შერეული მმართველობა. თუმცა, მათ შორის ყველაზე სასურველი იყო მონარქია. თანაც, იგი განასხვავებდა მონარქიული წყობის ორ ნაირ-სახეობას: აბსოლუტურ მონარქიასა და პოლიტიკურ მონარქიას. პირველთან შედარებით, მისი აზრით, მეორეს ახასიათებდა უეჭველი უპირატესობანი. მასში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ საერო და სასულიერო დიდგვაროვნები. ამ მონარქიაში მეფის ხელისუფლება დამოკიდებულია კანონზე და არ სცილდება მის ფარგლებს.

ქრისტიანობაში, ძირითად სოციალურ-პოლიტიკურ ფუნქციას ასრულებდა, მასში შემაგალი ეთიკა. რელიგიური ეთიკის ძირითადი ასპექტი ვალდებულების პრობლემა არის. სავალდებულოდ ითვლება ადამიანების მიმართ, ინდივიდის ნორმალური ურთიერთობების გარკვეული ნაირ-სახეობა. აქვინატი ფართოდ იყენებდა “კანონის” კატეგორიას იმ მოვლენის ასახსნელად, რომე-ლიც პოლიტიკურად მოწყობილ საზოგადოებას ახასიათებდა. მან კანონის განსაკუთრებული თეორია შეიმუშავა.

თომა აქვინატი თვლიდა, რომ ყველა კანონი ერთმანეთთან დაკავშირებულია სუბორდინაციის ძაფებით. კანონთა პირამიდის სათავეში დგას მუდმივი კანონი – უნივერსალური ნორმა, ღვთაებ-რივი გონის ზოგადი პრინციპი, რომელიც მართავს სამყაროს. მუდმივი კანონი ზის ღმერთში, მისი თანაზომიერია; ის თვითონ არსებობს და მისგან გამომდინარეობენ კანონის სხვა სახეობანი. პირველყოვლისა კი, ბუნებითი კანონი, რომელიც, თავისთავად არის მუდმივი კანონის ანარეკლი ადამიანთა გონში, მოაზროვნე არსებათა შემეცნებაში. ბუნებითი კანონი მოგვიწოდებს, ვისწრაფოდეთ თვითგადარჩენისაკენ და ადამიანთა მოდგმის გაგრძელებისაკენ, მოითხოვს და გვაავალდებულებს, ვეძიოთ ჭეშმარიტება (ღმერთი) და პატივი ვცეთ ადამიანის ღირსებას.

ბუნებითი კანონის კონკრეტიზაციას ემსახურება ადამიანთა (პოზიტიური) კანონი. მისი დანიშნულებაა – ძალადობითა და შიშით აიძულოს ადამიანები (რომლებიც, ბუნებით, არასრულ-ყოფილი ქმნილებანი არიან), თავი აარიდონ ბოროტებას და ეზიარონ სათნოებას. ბუნებითი კანონისგან განსხვავებით, პოზიტიური კანონი არის იმპერატივი, რომელსაც ცვალებადი შინაარსი გააჩნია. სხვადასხვა ქვეყანაში პოზიტიური კანონის ნორმები, შესაძლოა, განსხვავებული შინაარსისადაც კი იყოს. ის, რაშიც მათ საერთო გააჩნიათ, შეიძლება გახდეს “ადამიანის (ხალხის) სამართალი”. მათში არსებული სპეციფიკური ნორმები კი გააერთიანებენ, ყოველი ცალკეული სახელმწიფოს, “მოქალაქეთა უფლებებსა და

სამართალს”. აქვინატი ადნიშნული მოსაზრება რომაელი იურისტების მსოფლმხედველობას შეესაბამება. როდესაც აქვინატი ადამიანთა (პოზიტიური) კანონზე საუბრობდა, მას მხედველობაში ჰქონდა შუა საუკუნეების ევროპული კანონმდებლობა. თუმცა, ძალზედ მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნა, რომ თომა აქვინატი უარყოფდა ადამიანთა კანონის მნიშვნელობას, როგორც საერო ხელისუფლების ისეთ ქმნილებას, რომელიც ბუნებითი კანონის მოთხოვნებს ეწინააღმდეგება. მისთვის არ იყო კანონი ის დადგენილება, რომელშიც უარყოფილია თვითგადარჩენის, საოჯახო ცხოვრებისა და აღზრდის, ღვთისა (ჭეშმარიტების ძებნის) და ადამიანთა ღირსეული ცხოვრების მოთხოვნები.

და ბოლოს, კანონის კიდევ ერთი სახეობაა – ღვთიური კანონი, რომელიც ბიბლიაში მოცემულია და საჭიროა ორი მიზეზის გამო: 1) ადამიანთა (პოზიტიურ) კანონს არ ძალუძს ბოროტების ბოლომდე აღმოფხვრა; 2) ადამიანთა გონის არასრულყოფილების გამო, ადამიანებს თვითონ არ შეუძლიათ სამართლისა და სიმაართლის ერთიანი ცნებების შექმნა; მათ ამ საქმეში დახმარებას გაუწევს, ქრისტიანთა შორის, ყველაზე ავტორიტეტული სახელმძღვანელო – ბიბლია.

ეთიკის საფუძველზევე შეიქმნა აქვინატის სამართლებრივი კონცეფცია. მისთვის, ეთიკა არის სიმაართლისა და სამართლიანობის სფერო. რომაელი იურისტების გავლენით, იგი თვლიდა, რომ სამართლიანი არის ის, რაც თითოეულს ერგება, დამსახურებისამებრ.

თომა აქვინატს რომის კათოლიკურმა ეკლესიამ “ანგელოზთა დოქტორი” უწოდა. 1323 წელს იგი წმინდანად შეირაცხა, ხოლო 1879 წელს აქვინატის სქოლასტიკური სისტემა, რომის პაპმა – ლეონ XIII-ემ “კათოლიციზმის ერთადერთ ჭეშმარიტ ფილოსოფიად” – ენციკლიკად “ეტერნი პატრის” გამოაცხადა, რამაც სადავე დაუდო ნეოთომიზმის თეორიას (კონცეფციას).

16. მარსილიო პადუელის პოლიტიკური შეხედულებანი - გვ. 82-83

XI-XIII საუკუნეებში დასავლეთ ევროპაში სწრაფი ტემპით ვითარდებოდა სამეურნეო ცხოვრება; გაფართოვდა და გაცხოველდა ხელოსნობა და ვაჭრობა, რამაც საქალაქო ცხოვრებისა და მისთვის ჩვეული საბაზრო ურთიერთობების დაჩქარებულ განვითარებას შეუწყო ხელი. ამ პროცესის კანონზომიერ შედეგს შესაბამისი საზოგადოებრივი ჯგუფების ჩამოყალიბება წარმოადგენდა, რომლებშიც, ძირითადად, გაერთიანდნენ ქალაქის არისტოკრატიის წარმომადგენლები, კერძოდ: სავაჭრო გილდიებში და ხელოსანთა ამქრებში გაერთიანებული პირები – ვაჭრები და ბანკირები, მეწარმენი, დამოუკიდებელი მდიდარი ხელოსნები. აღნიშნულ საზოგადოებრივ ჯგუფებს არაფერში სჭირდებოდა გაუთავებელი შინა-ომები, რომლებიც ძირს უთხრიდნენ სახელმწიფოებრივ წესრიგს, რადგან მათი იდეალი იყო, განკერძოებულობის მოსურნე მებატონეთა თვითნებობისა და ძალადობისაგან თავისუფალი, მტკიცე

მმართველობის ფორმა, რომელიც ძლიერ და მტკიცე სამეფო ხელისუფლებასთან ასოცირდებოდა. ბიურგერთა აღნიშნული ორიენტაციის ყველაზე ნათელ პოლიტიკურ და იურიდიულ მოსაზრებებს მარსილიო პადუელი (დაახლ. 1275-1343 წწ.) გამოთქვამდა.

საკმაოდ ვრცელ ნაშრომში “მშვიდობის დამცველი” (1324-1326), მარსილიო პადუელი, სამყაროში არსებულ ყველა უბედურებასა და უსამართლობაზე მთელს პასუხისმგებლობას კათოლიკურ ეკლესიას აკისრებდა. ამ მიხედვით შედეგის თავიდან აცილება შესაძლებელი იქნებოდა, თუ სამღვდლოება მხოლოდ ადამიანთა სულიერი ცხოვრების სფეროთი დაკავდებოდა და სა-ხელმწიფოს გამოეყოფოდა, აგრეთვე საერო პოლიტიკურ ხელისუფლებას დაექვემდებარებოდა.

პადუელის აზრით, საერო პოლიტიკური ხელისუფლება ადამიანთა თანაცხოვრების ფორმათა გართულების შედეგად წარმოიშვა. თავდაპირველად, ოჯახები, საყოველთაო სარგებლისა და საყოველთაო თანხმობის მიღწევის მიზნით, გაერთიანდნენ გვარებად, გვარები – ტომებად. შემდეგ, იმავე მიზნითა და წესით, მოხდა ქალაქების კონსოლიდაცია; ამ პროცესის დასკვნითი სტა-დია – სახელმწიფოს წარმოშობაა, რომელიც მის შემადგენლობაში მყოფი ყველა პირის საერთო თანხმობას დაეფუძნა, რათა საყოველთაო სარგებელი მოეპოვებინათ. სახელმწიფოს ბუნებისა და მისი წარმოშობის პროცესის აღწერისას, პადუელი არისტოტელეს შესაბამისს იღებს იზია-რებდა.

მარსილიომ გამოთქვა, იმ დროისათვის ძალზედ მამაცი მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ყოველი ხელისუფლების ჭეშმარიტი წყარო არის ხალხი, რომლისგანაც მომდინარეობს როგორც საერო, ისე სასულიერო ხელისუფლება. მხოლოდ ხალხია – უზენაესი კანონმდებელი და მმართველი. თუმცა, ხალხის ცნების ქვეშ იგულისხმებოდა არა მთლიანად სახელმწიფოს მოსახლეობა, არამედ – მისი საუკეთესო, ღირსეული ნაწილი. ამრიგად, პადუელი ახდენდა ქვეყნის მოსახლეობის დიფერენცირებას ორ კატეგორიად: საუკეთესოებად და მდაბიოებად, უმაღლესსა და უმდაბლესად. უმაღლესი კატეგორია (სამხედროები, სამღვდლოება და მოხელეები) ემსა-ხურებიან საყოველთაო სარგებელსა და სიკეთეს; უმდაბლესი (ვაჭრები, ხელოსნები, მიწათ-მოქმედნი) მხოლოდ საკუთარი კერძო ინტერესების დაკმაყოფილებაზე ზრუნავენ.

სახელმწიფო ხელისუფლება მოქმედებს, უპირველეს ყოვლისა, კანონების გამოცემის მეშვეობით. კანონი კი არის ის სავალდებულო მოთხოვნა, რომელიც ითვალისწინებს ან მკაცრი სასჯელის გამოყენებას, ან რეალური ჯილდოს დაპირებას, ამქვეყნიურ ცხოვრებაში. სწორედ ამით განსხვავდება საერო (სახელმწიფოს) კანონი ღვთიური კანონებისაგან, რომლებიც მკაცრი სასჯელის გამოყენებას, ან რეალური ჯილდოს დაპირებას ითვალისწინებენ მხოლოდ იმქვეყნიურ ცხოვრებაში. მხოლოდ ხალხს აქვს იურიდიული კანონების

გამოცემის უფლება. კანონმორჩილება ევალებოდა არამხოლოდ ხალხს, არამედ მათ გამომცემ პირებს.

“მშვიდობის დამცველის” ავტორმა, ერთ-ერთმა უპირველსმა, მოახდინა საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებათა მკვეთრი დიფერენცირება. თანაც, პადუელის აზრით, სწორედ საკანონმდებლო ხელისუფლება განსაზღვრავდა აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანიზაციასა და კომპეტენციას. და საერთოდაც, აღმასრულებელი ხელისუფლება უნდა არსებობდეს და საქმიანობდეს სწორედ იმ ავტორიტეტის წყალობით, რომელსაც მას ანიჭებს კანონმდებელი; მანვე მკაცრად უნდა დაიცვას კანონის მოთხოვნა. თუმცა, ნებისმიერ შემთხვევაში, აღმასრულებელი ხელისუფლების ვალია ხალხის – კანონმდებლის ნების აღსრულება.

პადუელი, იტალიის ქალაქ-რესპუბლიკებში მოქმედი, სახელმწიფო დაწესებულებათა და თანამდებობის პირთა კოსტიტუირების პრინციპის გათვალისწინებით, უპირატესობას ანიჭებდა არჩევითობას, ყველა რანგის დაწესებულებათა, თუ მოხელეთა მიმართ. მონარქიის დროსაც კი, რომელიც მას მმართველობის საუკეთესო ფორმად მიაჩნდა, სავალდებულო იყო არჩევნების გზით სახელმწიფო ორგანოებისა და თანამდებობის პირთა მოწყობა, ვინაიდან არჩევითი მონარქი, როგორც წესი, ყველაზე სასურველი მმართველია, ხოლო არჩევითი მონარქია გაცილებით უკეთესია, ვიდრე მემკვიდრეობითი.

2-ქულიანები

1. ხელისუფლებათა დანაწილება (ჯ.ლოკი) - გვ. 110

იმისათვის, რომ მოხდეს თავისუფლების რეჟიმის დაცვა, პოლიტიკური თანაცხოვრების “მთავარი და დიადი მიზნის” რეალიზება, აუცილებლობად მიიჩნეოდა სახელმწიფოს საჯარო-სახელისუფლო უფლებამოსილებათა მკვეთრი გამოიჯვნა, სახელმწიფოს სხვადასხვა ორგანოებსა და თანამდებობის პირებს შორის. კანონის მიღების უფლებამოსილება (საკანონმდებლო ხელისუფლება) მთელი ერის წარმომადგენლობით ორგანოს – პარლამენტს ეკუთვნის. კანონების ცხოვრებაში გატარება-აღსრულება (აღმასრულებელი ხელისუფლება) მონარქისა და მისი მინისტრთა კაბინეტის (მთავრობის) კომპეტენციაში შედის. მათივე საქმეა უცხო სახელმწიფოებთან საერთაშორისო ურთიერთობების წარმოება (ე.წ. ფედერაციული ხელისუფლების განხორციელება). თუმცა, აღსანიშნავია, რომ პოლიტიკურ თეორიაში ლოკმა ჩამოაყალიბა გაცილებით მეტი, ვიდრე “მთავრობის ხელისუფლების გაწონასწორების” მარტივი იდეა (ამ თვალსაზრისით, მთავრობის ცნებაში იგულისხმება, ზოგადად, სახელმწიფო),

რაც იმაში მდგომარეობდა, რომ მისი ცალკეული ნაწილები – სახელმწიფო მექანიზმის შემადგენელი ელემენტები – მან სხვადასხვა ორგანოს კომპეტენციაში გადაანაწილა.

იმისათვის, რომ არ მომხდარიყო, რომელიმე ორგანოს მხრიდან, მთელი სახელმწიფო ხელისუფლების უზურპაცია და ამ ხელისუფლების დესპოტური გზით განხორციელება, მან “სახელმწიფოს ცალკეული ნაწილის” კავშირისა და ურთიერთთანამშრომლობის (ურთიერთდამოკიდებულების) ზოგადი პრინციპები ჩამოაყალიბა. საჯარო-სახელისუფლო საქმიანობის შესაბამისი ტიპები ლოკმა იერარქიული წესით განაღება. ქვეყანაში, სახელისუფლო იერარქიის პირველ საფეხურზე საკანონმდებლო საქმიანობა დადგა, როგორც უზენაესი, თუმცა – არააბსოლუტური. დანარჩენი საჯარო ორგანოები უნდა ექვემდებარებოდნენ მას. თუმცა, აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ეს ორგანოები სულაც არ არიან საკანონმდებლო ხელისუფლების მარტივი დანამატები. ამ ორგანოების კომპეტენციაში საკანონმდებლო ხელისუფლებაზე ზეგავლენის მოხდენა (კერძოდ, აღმასრულებელი ხელისუფლება) შედის.

არსებითად, “მმართველობის ნორმალური სტრუქტურა” ლოკს წარმოდგენილი ჰქონდა, როგორც, მთელი რიგი ოფიციალურად, ნორმატიულად განმტკიცებული, ურთიერთშეკავებისა და გაწონასწორების სიტემა.

2. კანონზომიერება (მონტესკიე) - გვ. 117

“კანონთა გონის” მოძიებისას, ან კანონებში კანონზომიერების დასადგენად, მონტესკიე ადამიანის გონიერი ბუნების, ნივთების ბუნების შესახებ რაციონალისტურ წარმოდგენებს ეყრდნობოდა და ცდილობდა ისტორიულად ცვალებადი, პოზიტიური კანონების ლოგიკურობას, აგრეთვე მათი შექმნის ფაქტორებსა და მიზეზ-ზებს ჩასწვდომოდა.

ამა თუ იმ თვალსაზრისით, კანონზომიერი (ანუ კანონი, შესაბამისი ურთიერთობის წესი), მონტესკიეს აზრით, გონიერსა და აუცილებელს ნიშნავს, რაც, თავის მხრივ, შემთხვევითობას, თვითნებობასა და ფატალურობას (ბრმა სვე-ბედს) უპირისპირდება.

მონტესკიეს აზრით, სწორედ კანონი გამოხატავს განსაზღვრულობის, განპირობებულობის და განმსჭვალულობის მომენტს, ამა თუ იმ ურთიერთობაში; გონიერ საწყისს, ანუ გონივრულობისა და აუცილებლობის არსებობას აღნიშნულ ურთიერთობაში.

3. ადამიანის ბუნებითი მდგომარეობა (რუსო) - გვ. 121

რუსოს აზრით, ბუნებით მდგომარეობაში ადგილი არ ჰქონდა კერძო საკუთრებას და ყველა ადა-მიანი თავისუფალი და თანასწორი იყო. უთანასწორობა ადამიანებს შორის მხოლოდ მათ ფიზიკურ მდგომარეობას ეხებოდა, რაც

ბუნებრივი ფაქტორებით იყო განპირობებული. თუმცა, კერძო საკუთრების გაჩენის შემდეგ, იწყება სოციალური უთანასწორობა, რაც ბუნებით თანასწორობას ეწინააღმდეგება და იწვევს ბრძოლას მდიდრებსა და ღარიბებს შორის. ეს იყო შეურიგებელი, ანტაგონისტური დაპირისპირება, რომელმაც მოიცვა წინარეისტორიული, ანუ წინარესა-ხელმწიფოებრივი პერიოდი და მისგან ერთადერთ გამოსავალს, ყველას სასიცოცხლო ინტე-რესიდან გამომდინარე, სახელმწიფო ხელისუფლებისა და კანონების შექმნის შესახებ “ეშმაკი მდიდრებით ინსპირირებული, საყოველთაო შეთანხმება წარმოადგენდა, რომელსაც უნდა დამორ-ჩილებოდა ყველა ადამიანი. თუმცა, სამწუხაროდ, ბუნებრივი თავისუფლების დაკარგვის შემდეგ, ღარიბებს არც პოლიტიკური უფრო მეტ ბორკილებს ადებდნენ, ხოლო მდიდრებს კიდევ უფრო მეტ ძალას მატებდნენ; შეუქცევადად განადგურდა ბუნებრივი თავისუფლება, სამუდამოდ დად-გინდა კერძო საკუთრებისა და უთანასწორობის დამცველი კანონი, რომელმაც ეშმაკური უზურ-პაცია ხელშეუვალ უფლებად გადააქცია და, რამდენიმე პატივმოყვარეს სასარგებლოდ, მთელი კაცობრიობა, ამის შემდეგ, სასტიკ შრომაში, მონობასა და სიღატაკეში ჩაება”. რუსოს თანახმად, კერძო საკუთრების უთანასწორობამ, რომელსაც თან ერთვოდა პოლიტიკური უთანასწორობა, საბოლოო ჯამში, დესპოტიზმის პირობებში, აბსოლუტური უთანასწორობა გამოიწვია, როდესაც დესპოტის მიმართ ყველა თანაბარია, საკუთარ მონობასა და უუფლებობაში.

4. სახელმწიფოს გეოგრაფიული დეტერმინიზმი (ჟ.ბოდენი) - გვ. 92

ბოდენის შემოქმედებაში შეინიშნება “სახელმწიფოს გეოგრაფიული ტიპიზაცია”, ანუ სა-ხელმწიფოს ტიპის განსაზღვრა გეოგრაფიულ-კლიმატური პირობების გათვალისწინებით. კერძოდ, ზომიერი ჰავის პირობებში, შესაძლებელია გონების სახელმწიფოს არსებობა, სადაც ისეთი ადამიანები ცხოვრობენ, რომლებსაც სამართლიანობა და კაცთმოყვარეობა ახასიათებთ. სამხრეთ რეგიონებში კი ხალხი – ბუნებრივად ზარმაცია; მათ არ უყვართ გარჯა. ამიტომ, აქ საჭიროა რელიგიური ძალაუფლებისა და მკაცრი სახელმწიფოს არსებობა. ჩრდილოეთის მცხოვ-რებთათვის საკმარისია მხოლოდ ძლიერი საერო სახელმწიფოს არსებობა.

5. პოზიტიური სამართალი (მონტესკიე) - გვ. 118

დადებითი (პოზიტიური, ადამიანური) კანონი სამართლიანობის ობიექტურ ხასიათსა და სამართლიან ურთიერთობებს გულისხმობს. სამართლიანობა წინ უსწრებს პოზიტიურ კანონს და არა – პირუკუ. კანონი, ზოგადად, – მონტესკიეს მიხედვით, – არის ადამიანური გონი, რომელიც ყველა ადამიანის ცხოვრებას წარმართავს. ამიტომ, “სამოქა-ლაქო და პოლიტიკური კანონები, რომლებსაც ყველა ხალხი იღებს, სხვა არაფერია, თუ არა ამ გონების კერძო გამოყენება. ასეთი მიდგომის რეალიზაციის პროცესში, მონტესკიე იმ ფაქტორებს იკვლევდა,

რომელთა ერთობლიობა ქმნის “კანონთა გონს”, ანუ იმას, რაც პოზიტიურ კანონებთან მიმართებით – გონიერებას, მართლზომიერებას, კანონიერებას, სამართლიანობას განსაზღვრავს.

6. ბუნებითი სამართალი (ჰ.გროციუსი) - გვ. 100-101

გროციუსი მთელ სამართალს ბუნებით და ნებაგამოვლენილ სამართლად ყოფდა. ბუნებითი სამართალი განმარტებულია, როგორც “სალი აზრის მოთხოვნა”, რომელიც, ნებადართული და აკრძალული ქმედებების ერთმანეთისაგან გამიჯვნის კრიტერიუმებს წარმოადგენს. ნებაგამოვლენილი სამართალი ღვთიურ (ზემოდან ბოძებულ და ღვთის ნებით დადგენილ) და ადამიანურ სამართლად იყოფა.

ბუნებითი სამართლის კონცეფციის შემუშავებისას, გროციუსმა საერთაშორისო სამართლის საფუძვლები შექმნა, რომლებსაც ცალკეული სახელმწიფოები ერთმანეთთან ურთიერთობისას იყენებდნენ. აღნიშნულ სფეროში, გროციუსის ნაღვაწი ძალზედ მნიშვნელოვანია და მან დიდად შეუწყო ხელი საერთაშორისო სამართლის იდეის განვითარებას, რომელიც განხორციელდა ერთა ლიგისა და გაეროს შექმნისა და ნიურბერგის პროცესის წარმოების დროს.

ადამიანის ბუნებისათვის დამახასიათებელი გონიერი ერთობა (ბუნებით სამართალში წარმოდგენილი) და, ბუნებითი სამართლის მოთხოვნებიდან გამომდინარე, სამართლიანობის და სარ-გებლის უფლების თანაფარდობა, აუცილებელ გამოხატულებას პოულობს სახელმწიფოში, რომელიც, დედუქციის გზით, გროციუსის მოძღვრებაში ბუნებითი სამართლის საწყისების შედეგს წარმოადგენს.

7. ხელისუფლებათა დანაწილება (მონტესკიე) - გვ. 119

მონტესკიე მიიჩნევდა, რომ პოლიტიკური თავისუფლება მხოლოდ ზომიერი მმართველობის პირობებში არის შესაძლებელი და არა – დემოკრატიის ან არისტოკრატიის, მითუმეტეს – დეს-პოტიის დროს. ზომიერი მმართველობაც არ არის საკმარისი, ვინაიდან იქ, სადაც ხდება ხელი-სუფლების გადამეტება ან ბოროტად გამოყენება, ვერავითარ პოლიტიკურ თავისუფლებას დაამკვიდრებენ. მხოლოდ ხელისუფლებათა განაწილების პირობებში არის შესაძლებელი პოლიტიკური თავისუფლების უპირობო გარანტირება. ხელისუფლება უნდა გადანაწილდეს საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ორგანოებს შორის; მისი მთავარი მიზანია – ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების თავიდან აცილება.

8. ხალხის სუვერენიტეტის იდეა (რუსო) - გვ. 121

საზოგადოების, სახელმწიფოსა და სამართლის პრობლემებს რუსოს მოძღვრება

სახალხო სუვერენიტეტის იდეისა და პრინციპის დასაბუთებისა და დაცვის პოზიციიდან ეხება. იმ პერიოდში გავრცელებულ წარმოდგენას ადამიანის ბუნებითი მდგომარეობის შესახებ, რუსო იყენებს რო-გორც ჰიპოტეზას, რათა ჩამოაყალიბოს საკუთარი, აბსოლუტურად ახლებური, წარმოდგენა ადა-მიანთა სულიერი, სოციალური და პოლიტიკურ-სამართლებრივი ცხოვრების ჩამოყალიბება-განვითარების შესახებ.

რუსოს აზრით, ბუნებით მდგომარეობაში ადგილი არ ჰქონდა კერძო საკუთრებას და ყველა ადა-მიანი თავისუფალი და თანასწორი იყო. უთანასწორობა ადამიანებს შორის მხოლოდ მათ ფიზიკურ მდგომარეობას ეხებოდა, რაც ბუნებრივი ფაქტორებით იყო განპირობებული. თუმცა, კერძო საკუთრების გაჩენის შემდეგ, იწყება სოციალური უთანასწორობა, რაც ბუნებით თანასწორობას ეწინააღმდეგება და იწვევს ბრძოლას მდიდრებსა და ღარიბებს შორის. ეს იყო შეურიგებელი, ანტაგონისტური დაპირისპირება, რომელმაც მოიცვა წინარეისტორიული, ანუ წინარესა-ხელმწიფოებრივი პერიოდი და მისგან ერთადერთ გამოსავალს, ყველას სასიცოცხლო ინტერესიდან გამომდინარე, სახელმწიფო ხელისუფლებისა და კანონების შექმნის შესახებ “ემშაკი მდიდრებით ინსპირირებული, საყოველთაო შეთანხმება წარმოადგენდა, რომელსაც უნდა დამორჩილებოდა ყველა ადამიანი. თუმცა, სამწუხაროდ, ბუნებრივი თავისუფლების დაკარგვის შემდეგ, ღარიბებს არც პოლიტიკური უფრო მეტ ბორკილებს ადებდნენ, ხოლო მდიდრებს კიდევ უფრო მეტ ძალას მატებდნენ; შეუქცევადად განადგურდა ბუნებრივი თავისუფლება, სამუდამოდ დად-გინდა კერძო საკუთრებისა და უთანასწორობის დამცველი კანონი, რომელმაც ემშაკური უზურ-პაცია ხელშეუვალ უფლებად გადააქცია და, რამდენიმე პატივმოყვარეს სასარგებლოდ, მთელი კაცობრიობა, ამის შემდეგ, სასტიკ შრომაში, მონობასა და სიღატაკეში ჩაება”. რუსოს თანახმად, კერძო საკუთრების უთანასწორობამ, რომელსაც თან ერთვოდა პოლიტიკური უთანასწორობა, საბოლოო ჯამში, დესპოტიზმის პირობებში, აბსოლუტური უთანასწორობა გამოიწვია, როდესაც დესპოტის მიმართ ყველა თანაბარია, საკუთარ მონობასა და უფლებობაში. ასეთი ცრუ, მან-კიერ და მთელი კაცობრიობისათვის დამღუპველი საზოგადოებისა და სახელმწიფოებრიობის განვითარების ნაცვლად, “პოლიტიკური ორგანიზმის, როგორც ხალხსა და მმართველებს შორის ჭეშმარიტი ხელშეკრულების თაობაზე” რუსო საკუთარ კონცეფციას გვთავაზობდა. ამასთანავე, ჭეშმარიტი საზოგადოებრივი ხელშეკრულების ძირითადი ამოცანაა, ადამიანთა მასების სუვერენულ ხალხად გადაქცევა, ხოლო თითოეული ადამიანისა – მოქალაქედ, აგრეთვე “ასოციაციის ისეთი ფორმის შექმნა, რომელიც საერთო ძალით, ასოციაციის ყველა და თითოეული წევრის პიროვნებასა და ქონებას დაიცავს და დაიფარავს, და, რომლის წყალობით, თითოეული, ყველასთან შეერთების შემდეგ, მხოლოდ საკუთარ თავს ექვემდებარება და ისეთივე თავისუფალი რჩება, როგორც უწინ იყო”.

თითოეული, საკუთარი ქონების გაერთიანებისა და ერთიან უმაღლეს ხელისუფლებაში დაქვემდებარების შემდეგ, საკუთარ პიროვნებასა და მთელ თავის ძალას, ერთიანი მთლიანის განუყოფელ ნაწილად აქცევს.

9.სახელმწიფოს მმართველობის ფორმები (ქ.ბოდენი) - გვ.92

ბოდენის პოლიტიკური იდეალი საერო სახელმწიფო იყო, რომელსაც შესწევს ძალა, უზრუნველყოს ყველას უფლება-თავისუფლებანი. მართლწესრიგის დამყარების საუკეთესო გზად, ბოდენი ძლიერ აბსოლუტურ მონარქიას მიიჩნევდა, ვინაიდან მონარქი სამართლისა და სუვერენიტეტის ერთადერთი წყარო იყო.

სუვერენული სახელმწიფოს ცნების ქვეშ, ბოდენის აზრით, უზენაესი და შეუზღუდავი სა-ხელმწიფო ხელისუფლება იგულისხმებოდა, რომელიც შუა საუკუნეების საბატონო მონარქიებს უპირისპირდება, სადაც, ჩვეულებრივ მოვლენად დაქუცმაცებულობა, სოციალური უთანასწო-რობა, მეფეთა ხელისუფლების შეზღუდვა ითვლებოდა.

სუვერენული სახელმწიფოს მთავარი ნიშნები არის: 1. უზენაესი ხელისუფლების სიმტკიცე და ურყევობა; 2. მისი შეუზღუდავობა და აბსოლუტიზმი; 3. ერთიანობა და განუყოფლობა. მხოლოდ ასეთ ხელისუფლებას ძალუძს ყველასათვის საერთო და თანაბარი უფლების უზრუნველყოფა. თუმცა, ბოდენის აზრით, სუვერენიტეტი სულაც არ ნიშნავს სახელმწიფოს სუვერენიტეტს. მისი შეხედულებით, სუვერენიტეტის სუბიექტი არის არა თვით სახელმწიფო, მთლიანობაში, არამედ – კონკრეტული მბრძანებელი (მონარქი, ხალხი – დემოკრატიულ რესპუბლიკაში), ანუ სახელმწიფო ორგანოები. იმის მიხედვით, თუ ვინ არის სუვერენიტეტის მატარებელი სუბიექტი, ბოდენი გამო-ყოფდა სახელმწიფო მმართველობის სამ ფორმას: მონარქიას, არისტოკრაციასა და დემოკრაციას.

10. ბუნების მუდმივი კანონი (მონტესკიე) - გვ. 116

კანონის საერთო ცნებით მოცულია ყველა კანონი – უცვლელი, ფიზიკურ სამყაროში მოქმედი და ცვალებადი – ანუ გონიერი არსებების სამყაროში მოქმედი კანონები. ადამიანი, დანარჩენი ფიზიკური არსებების მსგავსად, უცვლელი ბუნებითი კანონებით იმართება, თუმცა – როგორც გონიერი არსება, რომელიც საკუთარი განზრახვით მოქმედებს (გონების გარდაუადი შეზღუდულობის, შეცდომაში შესვლის უნარის, ვნებების გავლენის ქვეშ ყოფნის გამო), მუდმივად არღვევს როგორც ბუნების ამ მუდმივ კანონებს, ისე ცვალებად ადამიანურ კანონებს.

ადამიანებთან მიმართებით, ბუნების (ბუნებითი) კანონებს მონტესკიე განმარტავდა, როგორც “ჩვენი არსების მოწყობიდან მხოლოდ და მხოლოდ გამომდინარე” კანონებს. იმ ბუნებითი კანონებიდან, რომელთა არსებობას

ჰქონდა ადგილი, როდესაც ადამიანები ბუნებრივ (წინარე-ცივილიზაციურ) მდგომარეობაში ცხოვრობდნენ, გამომდინარეობენ ადამიანის ბუნების შემდეგი თვისებანი: მშვიდობისკენ ლტოლვა, საკვების მოპოვების სურვილი, ადამიანებს შორის ურთი-ერთობის დამყარება თხოვნის საფუძველზე, საზოგადოებაში ცხოვრების სურვილი.

11. სახელმწიფოს ცნება (ჰ.გროციუსი) - გვ. 100

რაც შეეხება სახელმწიფოს, ის განმარტებულია, როგორც უზენაესი, მუდმივი და სრულყოფილი საზოგადოება, რომელიც შექმნილია ადამიანთა უფლებებისა და საყოველთაო სარგებლის დასაცავად.

12.სამართლებრივი კანონი (ჯ.ლოკი) - გვ. 109-110

იმისათვის, რომ ბუნებრივ მდგომარეობაში მოქმედი თანაცხოვრების ნორმები (კანონები) დაცული ყოფილიყო, ბუნებამ თითოეული ინდივიდი დააჯილდოვა შესაძლებლობით განესაჯათ კანონის დამრღვევი და შეეფარდათ მისთვის შესაბამისი სასჯელი. თუმცა, ბუნებრივ მდგომარეობაში ადგილი არ ჰქონდა ისეთ ორგანოებს, რომლებიც შესძლებდნენ, ადამიანებს შორის არსებული, დავის მიუკერძოებელ გადაწყვეტას, ბრალდებულთა შესაბამის დასჯას, რათა ხელშეუხებელი ყოფილიყო ბუნებითი კანონი. ყოველივე ზემოთქმული უიმედობის განცდას ბადებდა და საზოგადოებაში დესტაბილიზაციას იწვევდა. ბუნებითი უფლებების, თანასწორობისა და თავისუფლების საიმედოდ დაცვის მიზნით, პიროვნებისა და კერძო საკუთრების ინტერესების ხელშეუხებლობის გამო, ადამიანები შეთანხმდნენ, რათა შეექმნათ პოლიტიკური საზოგადოება და დაეწესებინათ სახელმწიფო. ლოკი განსაკუთრებულ აქცენტს შეთანხმების აქტზე აკეთებდა. ლოკის აზრით, სა- ხელმწიფო იმ ადამიანთა ერთობლიობა არის, რომლებიც ერთ მთლიანობაში გაერთიანდნენ, მათ მიერ დადგენილი საერთო კანონის ეგიდით, აგრეთვე სასამართლო ინსტანციის შექმნის მიზნით, რომელიც ადამიანებს შორის არსებულ კონფლიქტებს მოაწესრიგებდა და დამნაშავეთ დასჯიდა. დანარჩენი კოლექტიური ფორმებისგან განსხვავებით, სახელმწიფოს ახასიათებს პოლიტიკური ხელისუფლება, ანუ უფლება, საზოგადოებრივი კეთილდღეობის დასაცავად, შექმნას კანონი, რათა დაიცვას კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობა, აგრეთვე წარმართოს საზოგადოების ძალისხმევა, ამ კანონების დასაცავად და, სახელმწიფოს წინააღმდეგ, საგარეო აგრესიის თავი- დან ასაცილებლად. ლოკი დიდ იმედს კანონსა და კანონიერებაზე ამყარებდა. ხალხის მიერ შექმნილი საერთო კანონი, რომელიც მათ საერთო შეთანხმებით აღიარეს და დაადგინეს, როგორც სიკეთისა და ბოროტების ის საზომი, რომელიც ყველა კოლიზიას წყვეტს, ლოკის აზრით, სახელმწიფოს კონსტიტუციურობის მთავარი ნიშანი არის. თანაც, კანონიერია მხოლოდ ის აქტი, რომელიც გონიერ არსებას იმ ქცევაზე მიუთითებს, რომელიც მის საკუთარ ინტერესებს შეესაბამება და საერთო სარგებელს ემსახურება.

კანონი მხოლოდ მაშინ უწყობს ხელს სახელმწიფოს “მთავარი და დიადი მიზნის მიღწევას”, როდესაც ყველამ იცის კანონის შესახებ და ყველა ასრულებს მის მოთხოვნებს. სახელმწიფოში აბსოლუტურად არავის, არც ერთ ორგანოს აქვს უფლება გამოვიდეს კანონის ქვემდებარებიდან. ლოკის ასეთი პოზიცია წინ უსწრებდა “სამართლებრივი სა- ხელმწიფოს” შესახებ კონცეფციის შექმნას.

13. საზოგადოებრივი შეთანხმება (რუსო) - გვ. 122

რუსოს მიერ დასაბუთებული, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების კონცეფცია, მთლიანობაში, სახელმწიფოსა და სამართლის შესახებ მის იდეალურ წარმოდგენას გამოხატავს. რუსოს ძირითადი აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ მხოლოდ სახელმწიფოს წარმოშობით, პოლიტიკური ურთიერთობებისა და კანონების, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შესაბამისი კონცეფციის დადგენით, შეიძლება გამართლდეს ბუნებითი მდგომარეობიდან სამოქალაქო მდგომარეობაში გადასვლა, რათა მუდმივად არსებობდეს გონის, სამართლიანობისა და სამართლის ბატონობა. რუსოს ეს იდეა უპირისპირდება მისსავე მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ კერძო საკუთრების და საზოგადოებრივ ურთი-ერთობებში უთანასწორობის გაჩენა ასევე იყო სახელმწიფოებრიობის წარმოშობის ობიექტური აუცილებლობა. “საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შესახებ”-ის პირველივე წინადადებაში ნათ-ქვამი იყო: “ადამიანი იბადება თავისუფალი, თუმცა – მუდმივად ბორკილების ქვეშაა; არადა, ბუნებითი მდგომარეობა – თავისუფლება და თანასწორობა, რუსოს აზრით, იყო ის ოქროს ხანა”, რომლის იდეალიზაციას ცდილობდა ფრანგი მოაზროვნე. საზოგადოებრივი ხელშეკრულებისა და სახელმწიფოს შექმნის პროცესში მყოფი, სუვერენის უფლებამოსილებათა საფუძველში დევს საერთო ნება. ამ შემთხვევაში რუსო ხაზს უსვამდა იმას, რომ საერთო ნება განსხვავდება ყვე-ლას ნებისაგან: საერთო ნება გულისხმობს საერთო ინტერესებს, ყველას ნება კი ითვალისწინებს მხოლოდ კერძო პირთა კერძო ინტერესებს და წარმოადგენს სახელმწიფოსა და მის კანონებში საერთო ნების არსებობას.

14. სამართალი ობიექტური გაგებით (ჰ.გროციუსი) - გვ. 99- 100

გროციუსმა სამართლის ორ მნიშვნელობა ჩამოაყალიბა: პირველი მნიშვნელობით, სამართალი არის მორალური ხარისხი, რომელიც შესაძლებლობას უქმნის ადამიანს, იქონიოს გარკვეული ნივთები და განახორციელოს გარკვეული მოქმედებანი (სამართალი, სუბიექტური არსით).

მეორე მნიშვნელობით, სამართლის ცნება გაიგივებულია კანონის ცნებასთან (სამართალი, ობიექტური გაგებით). გროციუსი თვლიდა, რომ ბუნებითი სამართლის კანონები სათავეს იღებენ ბუნებითი გონიდან, ამიტომ ისინი ისეთივე მუდმივია, როგორც თვით გონი. მისი მოძღვრებით, თვით ღმერთსაც კი არ შეუძლია ბუნებითი სამართლის საწყისების შეცვლა.

15. სამოქალაქო სამართალი (მონტესკიე) - გვ. 118

მოქალაქეებს შორის ურთიერთობების მომწესრიგებელი კანონები (სამოქალაქო სამართალი). საზოგადოებაში მცხოვრები ადამიანების მოთხოვნას, ზოგად კანონებში, მონტესკიეს აზრით, სახელმწიფოს შექმნის აუცილებლობა განაპირობებს: “საზოგადოებას არ შეუძლია იარსებოს მმართველის გარეშე”. იქმნება ე.წ. პოლიტიკური მდგომარეობა (სახელმწიფო). ცალკეული ადამიანების ძალისხმევის ასეთი შეერთება უკვე გულისხმობს ადამიანთა ნების ერთობას, ანუ ე.წ. სამოქალაქო მდგომარეობას. სახელმწიფოს (პოლიტიკური მდგომარეობის) შესაქმნელად და საერთო კანონების დასადგენად საჭიროა, ადამიანთა საზოგადოებაში საკმაოდ განვითარებული მდგომარეობა, რომელსაც მონტესკიე სამოქალაქო მდგომარეობას უწოდებდა. კანონი, ზოგადად, – მონტესკიეს მიხედვით, – არის ადამიანური გონი, რომელიც ყველა ადამიანის ცხოვრებას წარმართავს. ამიტომ, “სამოქალაქო და პოლიტიკური კანონები, რომლებსაც ყველა ხალხი იღებს, სხვა არაფერია, თუ არა ამ გონების კერძო გამოყენება.

16. სიცოცხლის, თავისუფლებისა და კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობის ბუნებითი უფლებები (ჯ.ლოკი) - გვ. 110

სახელმწიფოს ახასიათებს პოლიტიკური ხელისუფლება, ანუ უფლება, საზოგადოებრივი კეთილდღეობის დასაცავად, შექმნას კანონი, რათა დაიცვას კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობა, აგრეთვე წარმართოს საზოგადოების ძალისხმევა, ამ კანონების დასაცავად და, სახელმწიფოს წინააღმდეგ, საგარეო აგრესიის თავი-დან ასაცილებლად. სახელმწიფოს ნებაყოფლობით შექმნის შემდეგ, ადამიანები – გონების ძახი-ლით, ძალზედ ზუსტად განსაზღვრავენ იმ უფლებამოსილებათა მოცულობას, რომლებსაც ისინი სახელმწიფოს გადასცემენ. თუმცა, სიცოცხლის, ქონების ფლობის უფლება, ადამიანის თანასწორობა და თავისუფლება არავის გადაეცემა და არც გულისხმობს რაიმე გარემოებას, როდესაც შესაძლებელია ამ უფლება-თავისუფლებათა ვინმესათვის გადაცემა. ე.ი. აღნიშნული უფლებები – განუსხვისებელი ფასეულობანია და ხელისუფლების მოქმედებისა და სახელმწიფოს არსებობის საბოლოო ფარგლებია, რომელთა გადალახვა მათ კატეგორიულად ეკრძალებათ.

17. ადამიანთა ცვალებადი კანონები (მონტესკიე) - გვ. 117

მონტესკიეს აზრით, სწორედ კანონი გამოხატავს განსაზღვრულობის, განპირობებულობის და განმსჭვალულობის მომენტს, ამა თუ იმ ურთიერთობაში; გონიერ საწყისს, ანუ გონივრულობისა და აუცილებლობის არსებობას აღნიშნულ ურთიერთობაში.

კანონის საერთო ცნებით მოცულია ყველა კანონი – უცვლელი, ფიზიკურ სამყაროში მოქმედი და ცვალებადი – ანუ გონიერი არსებების სამყაროში

მოქმედი კანონები. ადამიანი, დანარჩენი ფიზიკური არსებების მსგავსად, უცვლელი ბუნებითი კანონებით იმართება, თუმცა – როგორც გონიერი არსება, რომელიც საკუთარი განზრახვით მოქმედებს (გონების გარდაუვალი შეზღუდულობის, შეცდომაში შესვლის უნარის, ვნებების გავლენის ქვეშ ყოფნის გამო), მუდმივად არღვევს როგორც ბუნების ამ მუდმივ კანონებს, ისე ცვალებად ადამიანურ კანონებს.

18. სახელმწიფოს ფორმები (მაკიაველი) - გვ. 86

მაკიაველი სახელმწიფო მმართველობის სამ ფორმას გამოყოფდა: მონარქიას, არისტოკრატიასა და დემოკრატიას. მისი აზრით, თითოეული მათგანი მეტად არასტაბილურია და მხოლოდ მმართველობის შერეული ფორმის წყალობით თუ მოხდება სახელმწიფოში მტკიცე წესრიგის დამკვიდრება. ასეთი მმართველობის ფორმა კი ძველ რომში, რესპუბლიკის ხანაში იყო, სადაც კონსულატი მონარქიას, სენატი – არისტოკრატიასა და ტრიბუნი პლების – დემოკრატიას განა-სახიერებდა. “მთავარსა” და “მსჯელობა ტიტუს ლივიუსის პირველი დეკადის შესახებ”-ში, მაკიაველი პოლიტიკაში წარმატების მიღწევისა და მარცხის განცდის მიზეზებს იხილავდა. მისი აზრით, ეს მიზეზები უნდა ვეძიოთ ხელისუფლების შენარჩუნების ხერხებში. “მთავარში” მაკია-ველი აბსოლუტური მონარქიის მომხრედ, ხოლო “მსჯელობა”-ში – სახელმწიფო მმართველობის რესპუბლიკური ფორმის დამცველად გვევლინება. თუმცა, ორივე ნაწარმოები სახელმწიფო მმართველობის ფორმის შესახებ ავტორის ერთსა და იგივე რეალურ-პოლიტიკურ თვალსაზრისს გამოხატავდა: მნიშვნელოვანია მხოლოდ პოლიტიკური შედეგების მიღწევა. მთავარი მიზანია – ხელისუფლების შენარჩუნება. ყველაფერი დანარჩენი კი მხოლოდ ხერხია – საშუალებაა, მათ შორის რელიგია და ზნეობაც.

19. ჰომრულის იდეა (ფრანკლინი) - გვ. 130

60-ანი წლების ბოლოს მან უარი თქვა ბრიტანეთის იმპერიის ერთიანობის აღქმაზე, როგორც ერთიანი პოლიტიკური წარმონაქმნისა და ჰომრულის, ანუ ჩრდილო-ამერიკული პროვინციების თვითმმართველობისა და პოლიტიკური თვითგამორკვევის უფლების იდეა განავითარა. 1769 წელს, ფრანკლინმა პირველმა უწოდა ჩრდილოამერიკული პროვინციებს შტატები. შემდგომ წლებში, განსაკუთრებით – “ბოსტონის ჩაის სმის” შემდეგ, ჰომრულის იდეა აიტაცეს და განავითარეს რადიკალური ორიენტაციის მქონე, პოლიტიკური პამფლეტების ავტორებმა

20. სახელმწიფოს ცნება (ჰ.გროციუსი) - გვ. 100

რაც შეეხება სახელმწიფოს, ის განმარტებულია, როგორც უზენაესი, მუდმივი და სრულყოფილი საზოგადოება, რომელიც შექმნილია ადამიანთა უფლებებისა და

საყოველთაო სარგებლის დასა-ცავად.

21. ქვეშევრდომთა უფლება წინააღმდეგობაზე (აქვინატი და გროციუსი) - გვ. 102; 79

გროციუსი არც ხალხის სუვერენიტეტის იდეას უარყოფდა, ანუ ხალხისათვის უზენაესი ხელი-სუფლების გადაცემას. თუმცა, იგი მაინც ცდილობდა აღმოეფხვრა აზრი იმის შესახებ, რომ უზენაესი ხელისუფლება ყველგან და განუსხვისებლად ეკუთვნის ხალხს, რომელსაც აქვს უფლება დაამხოს იმ მბრძანებლის ხელისუფლება, რომელიც ბოროტად იყენებს საკუთარ მდგომარეობას. გროციუსმა სპეციალური ყურადღება გაამახვილა ხალხის უფლებაზე, წინააღმდეგობა გაუწიოს უზენაეს ხელისუფლებას ან მისდამი დაქვემდებარებულ ორგანოებს. მთლიანობაში, ის თვლიდა, რომ ქვეშევრდომების უფლებები და თავისუფლებები მთავრდება მაშინ, როდესაც იქმნება სახელმწიფო და სამოქალაქო ხელისუფლება. ქვეშევრდომთა უფლებას ხელისუფლების მიმართ წინააღმდეგობის გაწევაზე, გროციუსი უპირისპირებდა კანონისათვის წინააღმდეგობის გაწევის აკრძალვას, რომლის მოთხოვნის მიმართ თავის არიდება, მხოლოდ უკიდურესი აუცი-ლებლობის შემთხვევაში და იმ პირობით არის შესაძლებელი, როდესაც ქვეშევრდომთა შეიარაღებული წინააღმდეგობა, ხელისუფლების მიმართ, გამოუსწორებელ ზიანს არ მიაყენებდა თვით სახელმწიფოს.

რამდენადაც მმართველის მოქმედება ღვთის ნებას სცილდება და ეს მოქმედება ეკლესიის ინტერესებს ეწინააღმდეგება, იმდენად ქვეშევრდომნი, **აქვინატის** აზრით, უფლებამოსილნი არიან შეეწინააღმდეგონ ასეთ მოქმედებას. მმართველი, რომელიც ბრძანებლობს ღვთის კანონებისა და ზნეობის დებულებათა საწინააღმდეგოდ, ამეტებს საკუთარ კომპეტენციას, იჭრება ადამიანთა სულიერ სამყაროში და უწესებს მათ, ზომაზე მეტსა და მძიმე გადასახადებს – ასეთი მმართველი ტირანად გარდაიქმნება. ხოლო, ვინაიდან ტირანი მხოლოდ საკუთარ კეთილ-დღეობაზე ზრუნავს და მას არ სურს იცოდეს საერთო სარგებლიანობა, არღვევს კანონებსა და სამართლიანობას, ხალხს ენიჭება უფლება, თუნდაც შეიარაღებული აჯანყების გზით, დაამხოს ასეთი მმართველი. ხოლო, ტირანის წინააღმდეგ უკიდურესი ღონისძიებების შემუშავების საკითხს მხოლოდ ეკლესია და რომის პაპი წყვეტს.

22. საერთაშორისო სამართალი (მონტესკიე)

საერთაშორისო სამართალი წარმოადგენს ხალხს შორის ურთიერთობების მომწესრიგებელ კანონებს

23. ადამიანის ბუნებითი (თანდაყოლილი) უფლებები (ჯეფერსონი) - გვ. 127

ბუნებით-სამართლებრივი იდეების არგუმენტირება, ანუ “ადამიანის ბუნებითი და განუსხვისებელი უფლებებისადმი” აპელირება, მიუხედავად მისი სახელმწიფოებრივი კუთვნილებისა, ამერიკაში 1744 წლიდან გაძლიერდა, როდესაც აბსო-ლუტურად ნათელი გახდა, რომ ინგლისის პარლამენტი რაიმე დათმობაზე წასვლას არ აპირებდა. ჯ. ადამსის, თ. ჯეფერსონისა და ა. ჰემილტონის პამფლეტებში აისახა, ამერიკაში და- სახლებული კოლონიზატორების ბუნებით-სამართლებრივი მოთხოვნების დასაბუთება. აშშ-ის დამოუკიდებლობის დეკლარაციის საზეიმოდ გამოცხადებამდე (1776 წლის 4 ივლისი), ადამიანის ბუნებითი და განუსხვისებელი უფლებების შესახებ მოსაზრება არამხოლოდ პუბლიცისტიკურ ნაშრომებში, არამედ პოლიტიკურ და, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, კონსტიტუციურ დოკუმენტებში აისახა. 1776 წლის 12 ივლისს ჯორჯ მეისონმა, ჯ. მედისონის რედაქციით, გამოსცა ვირჯინიის შტატის უფლებათა დეკლარაცია, რომელშიც პირველად, ოფიციალურად განმტკიცდა, რომ ყველა ადამიანი არის ბუნებით თავისუფალი და დამოუკიდებელი, რომ მას განუსხვისებელი უფლებები გააჩნია, რომლებზეც უარის თქმა მაშინაც კი არ შეიძლება, რო-დესაც ადამიანები თანამეგობრობაში ერთიანდებიან. ამ უფლებებს ადამიანები ვერ წაართმევენ საკუთარ შთამომავლობას. დეკლარაციაში საუბარი იყო სიცოცხლისა და თავისუფლების ხელ-შეუხებლობაზე, აგრეთვე ბედნიერებისა და უსაფრთხოების დამყარებისაკენ ლტოლვის უფ-ლებაზე (დეკლ., მ.1). შემდეგ, საუბარი ეხებოდა იმას, რომ ხალხს უფლება აქვს შეცვალოს ისეთი მთავრობა, რომელც არ პასუხობს საკუთარ დანიშნულებას – უზრუნველყოს საყოველთაო კეთილდღეობა და უსაფრთხოება.

ბ. ფრანკლინისა და ჯ. ადამსის მონაწილეობით, თომას ჯეფერსონის მიერ დაწერილი დამოუკი-დებლობის დეკლარაცია, რომელიც 13 შტატმა ერთხმად მიიღო, ზუსტად ასახავდა ადამიანის ბუნებითი და განუსხვისებელი უფლებების ლოგიკურობასა და დასაბუთებულობას. დეკლარაციის ტექსტი იმ სამართლებრივი მიზეზებისა და დასაბუთების ჩამოთვლით იწყება, რომ-ლებმაც კოლონიების გამოყოფისა და მმართველი ხელისუფლების ფორმის შეცვლის აუცილებლობა განაპირობეს. “როდესაც ადამიანთა ცხოვრებაში მომხდარი მოვლენებით, ერთი ხალხისათვის აუცილებელი ხდება იმ პოლიტიკური კავშირების გაწყვეტა, რითაც ის სხვა ხალხს უკავშირდებოდა, ამ განკერძოებულ ხალხს ევალება თანასწორი და დამოუკიდებელი მდგომარეობის დაკავება მსოფლიო დერჟავეებს შორის. ეს უფლება მას მოპოვებული აქვს ბუნების კანონებისა და მათი შემოქმედის თანხმობით. მაშინ, ადამიანთა აზრისათვის საყოველ-თაოდ აღიარებული პატივისცემა მოითხოვს, რომ ჩამოთვლილი იქნას ის მიზეზები, რომლებიც აიძულებენ ამ ხალხს გამოყოფისაკენ”. შემდეგ მოდიოდა “განუსხვისებელი უფლებების” ჩამო-ნათვალი, სადაც, ლოკისეულ ტრიადაში მითითებული “საკუთრება” (სიცოცხლის, თავი-სუფლებისა და კერძო საკუთრების უფლება) შეიცვალა “უფლებით იყო

ბედნიერი”. ეს, ერთი მხრივ, შეესაბამებოდა არისტოტელესეულ გაგებას იმ უმთავრესი მიზნისა, თუ რატომ ერთიან-დებოდნენ ადამიანები საზოგადოებასა და სახელმწიფოში და, მეორე მხრივ, განმანათლებლობის სულისკვეთებით განმტკიცებულ, თავისუფლების ცნების გაგებას ასახავდა, რის გარეშეც შეუძლებელია ადამიანის სრულყოფილება და მისი შესაძლებლობების განვითარებისათვის სათანადო პირობების შექმნა. გარდა ამისა, ცნობილია ის ფაქტი, რომ თ. ჯეფერსონი არ ურჩევდა მის მეგობარს, გენერალ მარკიუს დე ლაფაიეტს, რომ კერძო საკუთრების უფლება ასახულიყო 1789 წლის საფრანგეთის “ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციაში”, როგორც ადამიანის ბუნებითი და განუსხვისებელი უფლება. თ. ჯეფერსონისეულ რედაქციაში, განუსხვისებელი უფლებების დასაბუთება შემდეგი სახით არის მოცემული (ფრჩხილებშია შეტანილი ბ. ფრან-კლინისა და ჯ. ადამსის მიერ ჩასწორებული ცნებები): “ჩვენ ვთვლით, რომ თვალნათელია შემდეგი ჭეშმარიტება: ყველა ადამიანი შექმნილია თანასწორად; ის მისი შემოქმედით დაჯილ-დოვებულია გარკვეული (თანდაყოლილი) განუსხვისებელი უფლებებით, რომელთა რიცხვს სი-ცოცხლის, თავისუფლებისა და ბედნიერებისაკენ ლტოლვის უფლება მიეკუთვნება; ამ უფლებების უზრუნველსაყოფად ადამიანები ქმნიან მთავრობას, რომელიც საკუთარ თავზე იღებს სამართლიანი ხელისუფლების აღსრულებას, მათ მიერ ნამართი ხალხის თანხმობით;

24. მონობა (თ. მორი) - გვ. 94

პარადოქსია, მაგრამ უტოპიაში არსებობს მონობა. მორის აზრით, ამ იდეალურ ქვეყანაში არის და უნდა იყოს კიდევ მონა, რომელიც ვალდებულია დაბორკილი იყოს. “უტოპიის” ავტორი-სათვის წარმოუდგენელია, რომ რაიმე უსიამოვნო სამუშაოს შესრულებამ შელახოს უტოპიელთა ბედნიერი ცხოვრება: პირუტყვის დაკვლამ, სიბინძურის გაწმენდამ და ა.შ. იმის გამო, რომ ასეთი სამუშაოს შესრულება, ნებაყოფლობით, არავის სურდა, საჭირო გახდა მონათა შრომა, რომელთა მხრებს დააწვა უსიამოვნო საქმეების კეთება. მონებად სამხედრო ტყვეები, აგრეთვე დანაშაულისათვის გასამართლებული მოქალაქეები და ის ადამიანები ხდებოდნენ, რომლებიც, საკუთარ სახელმწიფოში სიკვდილმისჯილებად ითვლებოდნენ და ისინი უტოპიელებმა გამოისყიდეს, დამონების მიზნით. თუმცა, უტოპიაში მონობა არ ატერებს მემკვიდრეობით ხასიათს, მონა კაცის შვილი – თავილუფალია. მონას შეეძლო თავილუფლების მოპოვება.

25. თავისუფლების არსი (ვოლტერი) - გვ. 114

თავისუფლება, ვოლტერისათვის, უპირველეს ყოვლისა, არის პიროვნების, ინდივიდის და არა მთლიანად საზოგადოების თავისუფლება. პიროვნების თავისუფლების დერძი სიტყვის თავისუფ-ლებაზე გადის, რომლის გვერდით დიდი მნიშვნელობა ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლებას ენიჭება.

განსაკუთრებული ინტერესის სფეროა სინდისის თავისუფლება – კათოლიკური შეუწყნა-რებლობის ანტიპოდი. ვოლტერი მაღალ შეფასებას აძლევდა შრომის თავისუფლებას – ახალი ხანისათვის დამახასიათებელ მოვლენას. ეს თავისუფლება იმაში მდგომარეობდა, რომ “თი-თოეულს შეეძლო საკუთარი შრომა მიეყიდა იმისთვის, ვინც უფრო მეტს გადაუხდიდა, რადგან შრომა სწორედ იმის საკუთრება არის, ვისაც სხვა საკუთრება არ გააჩნია”. ვოლტერის აზრით, ჭეშმარიტი თავისუფლება იმაში მდგომარეობს, რომ ადამიანები აღარ არიან, ფორმალურად, ერთმანეთზე დამოკიდებულნი; ისინი ავტონომიურ სუბიექტებად იქცნენ. თუმცა, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ საზოგადოებაში ქაოსი და განუკითხაობა, მოუწესრიგებელი ავტონომიური ნე-ბაგამოვლენის ურთიერთდაპირისპირება უნდა დამკვიდრდეს. კვლავ უნდა მოქმედებდეს ინდივიდთა ქმედებების გარკვეული კავშირი და თანხვედრა. ვოლტერის აზრით, “თავისუფლება იმაში მდგომარეობს, რომ ყველა უნდა ემორჩილებოდეს კანონს”. სწორედ ამ დებულებამ ჩაუყარა სა-ფუძველი, დასავლეთში, ყველაზე პოპულარულ და გავრცელებულ იდეას “სამართლის ბატონობის შესახებ”. ხშირად, სამართლის ფილოსოფიაში ერთმანეთს თავისუფლებას და თანასწორობას უპირისპირებდნენ. ვოლტერი ასეთი დაპირისპირების თავიდან აცილებას ცდილობდა. პირუკუ, მისთვის სანატრელი და საშური იყო ის გარემოება, როცა თავისუფლება და თანასწორობა ერთმანეთის გამვრცობი და განმტკიცებელია.

26. ომისა და მშვიდობის უფლება (ჰ.გროციუსი) - გვ. 100

საერთაშორისო სამართლის განვითარება და საერთაშორისო ურთი-ერთობების დამყარება, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებულია ომისა და ზავის პრობლემასთან. გროციუსი მკვეთრად აკრიტიკებდა გავრცელებულ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ომი მთლიანად ეწინააღმდეგება სამართალს. მისი აზრით, ომის დროს დაუშვებელია ომის წესების უარყოფა. ომის დაწყებისა და მსვლელობისას, სავალდებულოა ისეთი საყოველთაო წესების დაცვა, როგორცაა კეთილსინდისიერება და გულმოწყალება. გროციუსი თვლიდა, რომ ომი არის ბრძოლა ძალისმიერი წესებით. ეს ზოგადი ცნება მოიცავს როგორც კერძო ომებს (ცალკეულ, კერძო პირებს შორის), ისე საჯარო ომებს (ომი, რომელსაც აწარმოებენ სამოქალაქო ხელი-სუფლების ორგანოები). გროციუსი, აგრეთვე გამოჰყოფდა ე.წ. “შერეულ ომს”, რომელშიც შეჯგ-რებულია კერძო ომისა და საჯარო ომის ელემენტები. ომი, როგორც ასეთი, არ ეწინააღმდეგება ბუნებით სამართალს; მას არც ღვთიური და ხალხის სამართალი კრძალავს. თუმცა, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ყველა ომი სამართლიანია. გროციუსი განასხვავებდა სამართლიან და უსამართლო ომებს. სამართლიანია ის ომი, რომელიც იცავს სახელმწიფოს ერთიანობასა და კერძო საკუთრების ხელშეუვალობას. უსამართლოა – დაპყრობითი ომი, რომლის მიზანია სხვისი ქონების დაუფლება და სხვა ხალხის დამონება. ასეთი ომი ეწინააღმდეგება

ბუნებითი სამართლის მოთხოვნებს და, უფრო მეტიც, პირდაპირ არღვევს მათ. ასეთი ომი მიუღებელია ღვთიური და ადამიანური სამართლის თვალსაზრისით. დაპყრობითი ომის გამჩალებელი პასუხის-მგებელია ყველა იმ შედეგზე, რასაც ასეთი ომი მოიტანს. მანვე უნდა აანაზღაუროს მიყენებული ზიანი.

27. პირველი, მეორე და მესამე ბუნებითი კანონი (თ.ჰობსი) - გვ. 107

ჰობსის აზრით, ყველაზე ფუნდამენტური ბუნებითი კანონის მოთხოვნა მშვიდობისაკენ ლტოლვა და მისი დაცვა (პირველი ბუნებითი კანონი) არის. ყველაფერი დანარჩენი უნდა იყოს მშვიდობის მიღწევის საშუალება. ამ საშუალებათა შორის უმთავრესია საკუთარ უფლებებზე უარის თქმა იმ მოცულობით, რა მოცულობითაც ამას მშვიდობის და თავდაცვის ინტერესები (მეორე ბუნებითი კანონი) მოითხოვს. უფლებებზე უარის თქმა, უმეტესწილად, მათი გადაცემით ხდება გარკვეული პირებისა ან პირთა ჯგუფებისათვის, ხელშეკრულების დადების გზით. ამ მეორე ბუნებითი კანონიდან გამომდინარეობს მესამე ბუნებითი კანონი: ხალხი ვალდებულია შეასრულოს მის მიერ დადებული შეთანხმებები; წინააღმდეგ შემთხვევაში ამ შეთანხმებებს არავითარი მნიშვნელობა აქვთ. მესამე კანონში სამართლიანობის წყარო და საწყისია ასახული. ამ სამი ბუნებითი კანონიდან კიდევ 16 ბუნებითი კანონი (შეუცვლელი და მუდმივი) გამომდინარეობს. ყველა კანონის რეზიუმირება ხდება ერთ ზოგად წესში: სხვას ნუ გაუკეთებ იმას, რაც არ გსურს შენი თავი-სათვის. ჰობსისათვის, ბუნებითი კანონი არის თავისუფლება, გააკეთო ან არ გააკეთო რაიმე, პოზიტიური კანონი – მოთხოვნაა, გააკეთო ან არ გააკეთო რაიმე. ბუნებითი კანონი ავალ-დებულებს ინდივიდს, სურდეს ამ მოთხოვნების აღსრულება, თუმცა არ შეუძლია მას დააძალოს, პრაქტიკაში, ამ მოთხოვნათა შესაბამისად მოქმედება. აუცილებლობას წარმოადგენდა ძალა, რომელიც ყველაფრის მიმართ თითოეულის უფლებას განსაზღვრავდა და წყვეტდა, თუ რა ეკუთვნოდა თითოეულს, ანუ რისი უფლება ჰქონდა ან არ ჰქონდა.

28. სამართალი სუბიექტური არსით (ჰ.გროციუსი) - გვ. 99

გროციუსმა სამართლის ორ მნიშვნელობა ჩამოაყალიბა: პირველი მნიშვნელობით, სამართალი არის მორალური ხარისხი, რომელიც შესაძლებლობას უქმნის ადამიანს, იქონიოს გარკვეული ნივთები და განახორციელოს გარკვეული მოქმედებანი (სამართალი, სუბიექტური არსით).

29. სუვერენიტეტის ნიშნები (ჟ. ბოდენი) - გვ. 92

სუვერენული სახელმწიფოს მთავარი ნიშნები არის: 1. უზენაესი ხელისუფლების სიმტკიცე და ურყევობა; 2. მისი შეუზღუდავობა და აბსოლუტიზმი; 3. ერთიანობა და განუყოფლობა. მხოლოდ ასეთ ხელისუფლებას ძალუძს ყველასათვის საერთო და თანაბარი უფლების უზრუნველყოფა. თუმცა, ბოდენის აზრით, სუვერენიტეტი სულაც არ ნიშნავს სახელმწიფოს სუვერენიტეტს. მისი

შეხედულებით, სუვერენიტეტის სუბიექტი არის არა თვით სახელმწიფო, მთლიანობაში, არამედ – კონკრეტული მბრძანებელი (მონარქი, ხალხი – დემოკრატიულ რესპუბლიკაში), ანუ სახელმწიფო ორგანოები. იმის მიხედვით, თუ ვინ არის სუვერენიტეტის მატარებელი სუბიექტი, ბოდენი გამოყოფდა სახელმწიფო მმართველობის სამ ფორმას: მონარქიას, არისტოკრატიასა და დემოკრატიას.

30. სტატო-სახელმწიფოსა და რესპუბლიკის ცნებები (მაკიაველი) - გვ. 86

მაკიაველი სახელმწიფო მმართველობის სამ ფორმას გამოყოფდა: მონარქიას, არისტოკრატიასა და დემოკრატიას. მისი აზრით, თითოეული მათგანი მეტად არასტაბილურია და მხოლოდ მმართველობის შერეული ფორმის წყალობით თუ მოხდება სახელმწიფოში მტკიცე წესრიგის დამკვიდრება. ასეთი მმართველობის ფორმა კი ძველ რომში, რესპუბლიკის ხანაში იყო, სადაც კონსულატი მონარქიას, სენატი – არისტოკრატიასა და ტრიბუნი პლების – დემოკრატიას განა-სახიერებდა. “მთავარსა” და “მსჯელობა ტიტუს ლივიუსის პირველი დეკადის შესახებ”-ში, მაკიაველი პოლიტიკაში წარმატების მიღწევისა და მარცხის განცდის მიზეზებს იხილავდა. მისი აზრით, ეს მიზეზები უნდა ვეძიოთ ხელისუფლების შენარჩუნების ხერხებში. “მთავარში” მაკია-ველი აბსოლუტური მონარქიის მომხრედ, ხოლო “მსჯელობა”-ში – სახელმწიფო მმართველობის რესპუბლიკური ფორმის დამცველად გვევლინება. თუმცა, ორივე ნაწარმოები სახელმწიფო მმართველობის ფორმის შესახებ ავტორის ერთსა და იგივე რეალურ-პოლიტიკურ თვალსაზრისს გამოხატავდა: მნიშვნელოვანია მხოლოდ პოლიტიკური შედეგების მიღწევა. მთავარი მიზანია – ხელისუფლების შენარჩუნება. ყველაფერი დანარჩენი კი მხოლოდ ხერხია – საშუალებაა, მათ შორის რელიგია და ზნეობაც.

31. ხელისუფლების წყარო (პადუელი) - გვ. 83

მარსილიომ გამოთქვა, იმ დროისათვის ძალზედ მამაცი მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ყოველი ხელისუფლების ჭეშმარიტი წყარო არის ხალხი, რომლისგანაც მომდინარეობს როგორც საერო, ისე სასულიერო ხელისუფლება. მხოლოდ ხალხია – უზენაესი კანონმდებელი და მმართველი. თუმცა, ხალხის ცნების ქვეშ იგულისხმებოდა არა მთლიანად სახელმწიფოს მოსახლეობა, არამედ – მისი საუკეთესო, ღირსეული ნაწილი. ამრიგად, პადუელი ახდენდა ქვეყნის მოსახლეობის დიფერენცირებას ორ კატეგორიად: საუკეთესოებად და მდაბიოებად, უმაღლესსა და უმდაბლესად. უმაღლესი კატეგორია (სამხედროები, სამღვდელთა და მოხელეები) ემსა-ხურებიან საყოველთაო სარგებელსა და სიკეთეს; უმდაბლესი (ვაჭრები, ხელოსნები, მიწათ-მოქმედნი) მხოლოდ საკუთარი კერძო ინტერესების დაკმაყოფილებაზე ზრუნავენ.

32. ხელისუფლების გამიჯვნის იდეა (პადუელი) - გვ. 83

“მშვიდობის დამცველის” ავტორმა, ერთ-ერთმა უპირველსმა, მოახდინა საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებათა მკვეთრი დიფერენცირება. თანაც, პაღუელის აზრით, სწორედ საკანონმდებლო ხელისუფლება განსაზღვრავდა აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანიზაციასა და კომპეტენციას. და საერთოდაც, აღმასრულებელი ხელისუფლება უნდა არსებობდეს და საქმიანობდეს სწორედ იმ ავტორიტეტის წყალობით, რომელსაც მას ანიჭებს კანონმდებელი; მანვე მკაცრად უნდა დაიცვას კანონის მოთხოვნა. თუმცა, ნებისმიერ შემთხვევაში, აღმასრულებელი ხელისუფლების ვალია ხალხის – კანონმდებლის ნების აღსრულება.

33. მუდმივი კანონი (აქტინატი) - გვ. 80

თომა აქტინატი თვლიდა, რომ ყველა კანონი ერთმანეთთან დაკავშირებულია სუბორდინაციის ძაფებით. კანონთა პირამიდის სათავეში დგას მუდმივი კანონი – უნივერსალური ნორმა, ღვთაებ-რივი გონის ზოგადი პრინციპი, რომელიც მართავს სამყაროს. მუდმივი კანონი ზის ღმერთში, მისი თანაზომიერია; ის თვითონ არსებობს და მისგან გამომდინარეობენ კანონის სხვა სახეობანი. პირველყოვლისა კი, ბუნებითი კანონი, რომელიც, თავისთავად არის მუდმივი კანონის ანარეკლი ადამიანთა გონში, მოაზროვნე არსებათა შემეცნებაში. ბუნებითი კანონი მოგვიწოდებს, ვისწრაფოდეთ თვითგადარჩენისაკენ და ადამიანთა მოდგმის გაგრძელებისაკენ, მოითხოვს და გვაგაღებულებს, ვეძიოთ ჭეშმარიტება (ღმერთი) და პატივი ვცეთ ადამიანის ღირსებას.

34. ადამიანთა (პოზიტიური) კანონი (აქტინატი) - გვ. 80-81

ბუნებითი კანონის კონკრეტიზაციას ემსახურება ადამიანთა (პოზიტიური) კანონი. მისი დანიშნულებაა – ძალადობითა და შიშით აიძულოს ადამიანები (რომლებიც, ბუნებით, არასრულ-ყოფილი ქმნილებანი არიან), თავი აარიდონ ბოროტებას და ეზიარონ სათნოებას. ბუნებითი კანონისგან განსხვავებით, პოზიტიური კანონი არის იმპერატივი, რომელსაც ცვალებადი შინაარსი გააჩნია. სხვადასხვა ქვეყანაში პოზიტიური კანონის ნორმები, შესაძლოა, განსხვავებული შინაარსისაც კი იყოს. ის, რაშიც მათ საერთო გააჩნიათ, შეიძლება გახდეს “ადამიანის (ხალხის) სამართალი”. მათში არსებული სპეციფიკური ნორმები კი გააერთიანებენ, ყოველი ცალკეული სახელმწიფოს, “მოქალაქეთა უფლებებსა და სამართალს”. აქტინატის აღნიშნული მოსაზრება რომაელი იურისტების მსოფლმხედველობას შეესაბამება. როდესაც აქტინატი ადამიანთა (პოზიტიური) კანონზე საუბრობდა, მას მხედველობაში ჰქონდა შუა საუკუნეების ევროპული კანონმდებლობა. თუმცა, ძალზედ მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნა, რომ თომა აქტინატი უარყოფდა ადამიანთა კანონის მნიშვნელობას, როგორც საერო ხელისუფლების ისეთ ქმნილებას, რომელიც ბუნებითი კანონის მოთხოვნებს ეწინააღმდეგება. მისთვის არ იყო კანონი ის დადგენილება, რომელშიც უარყოფილია თვითგადარჩენის, საოჯახო ცხოვრებისა და აღზრდის, ღვთისა

(ჭეშმარიტების ძებნის) და ადამიანთა ღირსეული ცხოვრების მოთხოვნები.

35. დემოკრატიული ელიტიზმი (აშშ)

ამერიკული ისტორიის ადრეულ ეტაპზე, მანამ, ვიდრე არ გამკაცრდა, მიტროპოლიის მხრიდან, კოლონიური დამოკიდებულებისა და თვითნებობის წესები, რის შესახებაც ასე მკვეთრად იყო ნათქვამი 1776 წ. დამოუკიდებლობის დეკლარაციაში, ჩრდილოეთ ამერიკაში ჩაისახა და განვითარდა ე.წ. „დემოკრატიული ელიტიზმის“ მმართველობის სისტემა, რომელსაც, ერთი მხრივ, ახასიათებდა მმართველობის ორგანოთა დემოკრატიული მექანიზმების ჩამოყალიბება და, მეორე მხრივ, – კოლონიალური ხელისუფლების განხორციელება ელიტარული, ოლიგარქიული წრეების მიერ (განსაკუთრებით, სამხრეთის კოლო-ნიებში, სადაც გავრცელდა მონობა და მსხვილ ლატიფუნდიებში გამოიყენებოდა შავი მონური შრომა).

36. სახელმწიფო ხელისუფლების არსი (აქვინატი) - გვ. 79

სახელმწიფო ხელისუფლების არსი – ეს არის ბატონობისა და მორჩილების ურთიერთობათა წესი, რომლის დროსაც ადამიანთა იერარქიის სათავეში მყოფთა ნება მართავს და ამოძრავებს მოსახლეობის დაბალ ფენას. ეს წესი დაადგინა ღმერთმა, ე.ი. ხელისუფლება, მისი ძირძველი არსიდან გამომდინარე, არის ღვთიური დაწესებულება. ამიტომ ხელისუფლება არის უცვლელი სიკეთე და კეთილდღეობა. ხოლო მისი წარმოშობის კონკრეტული ხერხები (ანუ ხელისუფლების დაუფლების მეთოდები), მისი კონსტრუქციის ესა თუ ის ფორმები, შეიძლება ზოგჯერ შეერყნი-ლი და უსამართლოც კი იყოს. აქვინატი იმ ვითარებასაც არ გამორიცხავდა, როდესაც სა-ხელმწიფო ხელისუფლებით სარგებლობა შეიძლება მის ბოროტად გამოყენებაში გადაზრდი-ლიყო. მაშასადამე, სახელმწიფოში ხელისუფლების მეორე და მესამე ელემენტები ზოგჯერ მოკლებულნი არიან ღვთიურობის ნიშანს. ეს მაშინ ხდება, როდესაც მმართველი ან ხელისუფ-ლების უზურპაციას ახდენს, ან სახელმწიფოს მართავს უსამართლოდ. ერთიც და მეორეც ღვთიური კანონების, რომის კათოლიკური ეკლესიის, როგორც დედამიწაზე იესო ქრისტეს ნების გამომხატველი ერთადერთი ხელისუფლების, კანონებისა და ღვთიური სამართლის დარღვევის შედეგი არის.

37. სახელმწიფოებრიობის დაწესების პროცედურა (აქვინატი) - გვ. 78-79

არისტოტელესგან აქვინატმა გადაიღო აზრი იმის შესახებ, რომ ადამიანი, საკუთარი ბუნებით, „პოლიტიკური და საზოგადო არსება“ არის. ადამიანებში, აპრიორი, ჩასახულია ლტოლვა გაერთიანებისა და სახელმწიფოში ცხოვრებისაკენ, ვინაიდან ინდივიდს მარტოდ-მარტო საკუთარი მოთხოვნების დაკმაყოფილება არ შეუძლია. ამ ბუნებრივი მიზეზით, იქმნება პოლი-ტიკური ერთობა (სახელმწიფო). სახელმწიფოებრიობის დაწესების პროცედურა,

ანალოგიურია ღვთის მიერ სამყაროს შექმნის პროცედურისა. სამყაროს შექმნის აქტში პირველად ჩნდებიან ნივთები, როგორც ასეთი, მერე კი ხდება – ნივთების დიფერენცირება, მათი იმ ფუნქციების მიხედვით, რომლებსაც ისინი აღასრულებენ, მსოფლიო წესრიგის შინაგანი გაანგარიშების საზღვრებში. მონარქის საქმიანობა ღვთის აქტიურობას ემსგავსება. ვიდრე ღმერთი სამყაროს მართვას შეუდგებოდა, მან ამ სამყაროში ორგანიზებულობა და სწორი აღნაგობა შეიტანა. ძუს-ტად ამავე წესით, მონარქი ჯერ აწესებდა და აწყობდა სახელმწიფოს, შემდეგ – მის მართვას იწყებდა. სახელმწიფოებრიობის მიზანია - “საერთო კეთილდღეობა”, გონიერი და ღირსეული ცხოვრებისათვის სათანადო პირობების შექმნა. ამ მიზნის მიღწევა კი შესაძლებელია, საბატონო-წოდებრიობაზე დამყარებული, სახელმწიფოს არსებობის პირობებში, ვინაიდან ღმერთმა ძალა-უფლება და სიმდიდრე მხოლოდ პრივილეგიურულ წოდებას მიანიჭა, ხოლო მიწათმოქმედნი და ხელოსნები გამორიცხა პოლიტიკის სფეროდან. ამ ღვთიური წესრიგის დაცვა კი ყველას ევა-ლება, ვინაიდან მათი ღვთიური მოვალეობაა დაემორჩილონ უმაღლესს წოდებას – მმართველებს, რომლებიც სახელმწიფოს განასახიერებენ.

38. მონობა (ნეტარი ავგუსტინე) - გვ. 77

საინტერესოა ავგუსტინეს მოსაზრება მონობის შესახებ: მონობა უსამართლოა, იმ ბუნებითი სამართლის პოზიციიდან, რომელსაც სტოელები ქადაგებდნენ, თუმცა სამართლიანია – როგორც ცოდვის შედეგი. ავგუსტინეს აზრით, მონობა არა წარმავალი და დროებით მოსათმენი მოვ-ლენაა, რათა თავი დავიცვათ არეულობისაგან, არამედ მუდმივი მდგომარეობაა, ვინაიდან ის ადამიანის ბუნების შერყვნის შედეგია. მონობა იარსებებს მანამ, ვიდრე იქნება ადამიანთა მიწიერი სამყარო. მხოლოდ ღვთიურ ქალაქში გაუქმდება მონობა.

39. სოციალური უთანასწორობის გამართლება (ნეტარი ავგუსტინე) - გვ. 76

უთანასწორობას ის იცავს, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების მუდმივ და უცვლელ პრინციპს. უთანასწორობა არის იმ საზოგადოებრივი ორგანიზმის იერარქიული სტრუქტურის ნაწილი, რომელიც ღმერთმა შექმნა. მიწიერი იერარქია არის იმ ციური იერარქიის ანარეკლი, რომლის “მონარქიც” არის ღმერთი. ავგუსტინე ცდილობდა არ დაეშვა ხალხის მასების დაინტე-რესება ერეტიკული მოძღვრებებით და ამისათვის ღვთის წინაშე ყველა ადამიანის თანასწო-რობის ქრისტიანულ იდეას იყენებდა – ყველა ხალხი წარმოიშვა ერთი, საერთო წინაპრისგან.

40. ურთიერთშეკავებისა და გაწონასწორების პრინციპი (აშშ) - გვ. 129

1776 წელს ჯ. ადამსმა პამფლეტში “მმართველი ხელი-სუფლების აზრის შესახებ”, გარდა არგუმენტებისა ორპალატიანი ლეგისლატიურის ღირსებათა სასარგებლოდ, ხელისუფლებათა დანაწილების იდეების სახით, წამოაყენა

შეკავებისა და ურთიერთგაწონასწორების სისტემათა იდეა, რომლის თანახმად, ურთიერთდაპირისპირებული ან მოქიშვე ხელისუფლებებს შორის, შეენარჩუნებინათ თანაზომიერება და, ნაწილობრივ, გან-კერძოებასა და გათანაბრებას დაქვემდებარებული უფლებამოსილებათა შეთავსება მოეხდინათ. კერძოდ, თუ აღმასრულებელი ხელისუფლება ჩამოცილებულია საკანონმდებლო საქმიანობას, მაშინ, ადამსის საკმაოდ რეალისტური და ზუსტი მოსაზრებით, მას წარმოეშეება დაპირისპირება ლეგისლატურასთან და მათ შორის წინააღმდეგობა არ დამთავრდება მხოლოდ პაექრობით, ვინაიდან მთელი ხელისუფლება, საკანონმდებლოც და აღმასრულებელიც, შეიძლება უკანონოდ დაიპყროს კონფლიქტის მონაწილე უფრო ძლიერმა ხელისუფლებამ. ამ ვითარებაში სასამართლო ხელისუფლება ვერ შესძლებს შუამავლის როლის შესრულებას და, მითუმეტეს მოქიშვე ხელი-სუფლებათა შორის, თანაზომიერების დამცველად გამოსვლას, რაც ასევე მის დამორჩილებას გამოიწვევს რომელიმე ხელისუფლების მხრიდან.

